

Kinderen der eenzame

Jo van Dorp-Ypma

bron

Jo van Dorp-Ypma, *Kinderen der eenzame*. J.H. Kok, Kampen 1961

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/dorp004kind01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

14 september

Ik kan de regen over de iepebladeren, waarop ik kijk van uit mijn raam, zien druipen. Ze glimmen van het vocht en hebben al gele plekken die oplichten onder de loodgrijze lucht. Het doet je aan de herfst denken die nu komt. Als ik anders op zo'n trieste dag uit de kleuterschool thuiskwam, zorgde moeder voor wat extra's. Een fijn toetje of iets lekkers bij de thee. Nu was bij mijn aankomst de kamer leeg en kil van de regen. Ik ben met mijn natte regenjas nog aan naar binnen gelopen, om het theelichtje vast aan te steken. Toen heb ik pas het water opgezet. Ik was blij dat ik dat gedaan had, het leek op een soort welkom, die kleine lichtbron.

Met de gordijnen nog open zit ik, weggedoken in mijn gemakkelijke stoel, voor me de gloeiende staven van de elektrische kachel. En op mijn schoot ligt dit dikke schrift met deze paar regels.

Eigenlijk is dit dikke schrift de oorzaak, dat ik ben gaan schrijven. Plotseling benauwde de gebeurtenis, waarbij dit schrift nauw betrokken is, me zo, dat ik het moest uiten. Vroeger praatte ik er over met moeder...

Er zijn veel termen om aan te duiden dat iemand gestorven is. Bij mijn kinderen op de kleuterschool zijn de mensen en ook de kinderen, die overlijden, bij de Here Jezus in de hemel. Maar als ik aan mijn moeder denk, komt me altijd die wondermooie term van het

Leger des Heils in gedachten: bevorderd tot heerlijkheid.

Moeder stond op haar post tot ze afgelost werd, als een trouw soldaat.

Wij (mijn zuster en ik) hebben van kind af aan het veilige gevoel gehad, dat we altijd bij moeder konden komen, met alles.

Nu is Trudy, mijn zuster, geëmigreerd, en ik zit alleen in onze oude huiskamer, met mijn schrift op mijn schoot. Achter onze suitedeur speelt de radio van mijn inwoning, heel zachtjes, maar toch in de stilte van mijn kamer, hoorbaar. Een programma, waar wij thuis nooit naar geluisterd zouden hebben.

Ik mag hier geen aanmerking op maken, want ik heb deze inwoning aan de heer de Jager en zijn jonge vrouw zelf aangeboden. En ik moet zeggen, het is niet erg. In een grote, steeds onderdrukte behoefte om mijn eigen sfeer om me heen te hebben, heb ik deze kamer de dag na de begrafenis radicaal veranderd. Nu zou ik hem weer wensen, zoals hij vroeger was. Moeder moest in haar oude leuningstoel zitten luisteren naar mijn verhalen over school, zoals ze altijd deed. Dan moest ze even uit het raam kijken naar de bomen en met stille stem haar mening zeggen. Moeder was de laatste jaren, vooral na het vertrek van mijn zuster, een vriendin van me geworden.

Ik heb deze eerste bladzijde nog eens over gelezen, en nu weet ik, dat alles wat ik aan moeder zou willen vertellen, in dit schrift geschreven zal worden. Juist in dit schrift, omdat ik dit in mijn tas gestoken heb, met de gedachte: als moeder nog leefde, zou ik haar dit vertellen. En toen stak ik het met een onwillekeurige beweging in mijn tas.

Het was in mijn kleine kamertje, opzij van de twee lokalen. Om mij heen rumoerden de kinderen, die door

de storm naar huis zouden lopen. Ze zijn dan nog levendiger dan anders. Thea stond naast me. Het felle gele doekje zeer modern over haar kastanjebruine haar geknoopt, de grote mond cyclamen aangezet. Maar haar ogen had ze neergeslagen en haar donkere wimpers lagen opzij van haar wipneus op haar wangen, die nu nog het bruin van de zomervakantie toonden, met donkerder sproeten.

- Ik kan het wel ruilen, dat schrift, zei ze tegen me, en haar ogen blikkerden fel. Hierdoor bracht ze me in een moeilijk parket. Ik had haar uitgestuurd om een schrift met spiraalrug te halen, waarin ik een 'logboek van de school' wilde maken, en toen ik vanmorgen de bijzondere originele tekening van Steefje Goossens over de vakantie onder ogen kreeg, en Willy Terlaak de opmerking plaatste, dat het toch zonde was dat er zoveel leuke dingen na verloop van tijd hier of bij de ouders in de prullemand terecht kwamen, moest ik ineens weer aan dat logboek denken en vroeg Thea zo'n schrift te halen, omdat haar klas buiten speelde met de assistente, dus zij het beste gemist kon worden. Eigenlijk had ik al argwaan moeten krijgen, dat Thea geen bezwaar maakte tegen het boodschapje, zoals anders dikwijls het geval is, maar ik dacht er op dat moment niet aan. En zo kwam zij pas klokslag twaalf uur terug met een totaal verkeerd schrift, schitterende ogen en zonder gedachte bij haar werk. Toen ik haar de kinderen met losse jasjes de schooldeur uit zag sturen, wist ik wat ik gedaan had.

Je moet haar voortdurend uit de buurt van jonge mannen houden, zou moeder zeggen, heb je daar weer niet aan gedacht, dat ze bij Verkaaiks boekhandel een nieuwe jonge knappe assistent hebben? Moeder zou een fijn lachje om haar mond hebben, wanneer ze deze opmerking maakte. Tegen anderen zou ik nooit durven praten over mijn voortdurende moeilijkheden met Thea.

Thea is jong en knap, ze heeft een opvallend uiterlijk en haar kleding is er constant op gericht, dit nog meer uit te laten komen. Ik weet, dat Thea deze school als intermezzo gebruikt, omdat ze toch wat moest doen, maar ik wilde, dat ze haar tijd tussen de levenloze bladeren van grootboeken en zo doorbracht en niet met levende kinderen. Die worden zo gauw de dupe van achteloosheid. En als hoofd ben ik verantwoordelijk. Maar ze kwam vanmorgen weer met een verkeerd schrift terug. Ik heb direct Tony uitgestuurd om een goed te halen. En ik hoorde Thea, toen ze in de gang stond na mijn weigering, haar persoonlijk haar fout goed te laten maken, nog halffluid mompelen over oude vrijsters, die de zon niet in het water kunnen zien schijnen.

Nu ik hier in mijn stille kamer zit, met het bewuste schrift op mijn schoot, zie ik weer haar half uitdagende half triomfante glimlach. Zo iets van: ik zie ik zie wat jij niet ziet, ik zie een man.

Moeder, u weet, dat ik graag een eigen gezin zou willen hebben, maar u weet ook, dat ik dit niet het een en het al vind. Ik houd van mijn werk, ik houd van mijn kinderen. Ik weet, dat ik niet overbodig ben. Ik ben verantwoordelijk en daarom zal ik de maatregelen nemen, die ik in het belang van de school acht, of ze me een oude vrijster vinden of niet. Toch kan het pijn doen. Soms als de moeders een of andere stommitieit uitgehaald hebben, en je hen probeert een beetje meer begrip bij te brengen voor hun eigen kinderen, zeggen ze net als de moeder van Pietje Verkerk, toen ik er haar op attent maakte, dat ze wel eens wat aan het hoofdkapitaal en de lijfrente van haar zoon mocht doen:

- Heb ik dat jong gekrege, of u, nou dan, ik zal wete wanneer of ik hem kamme mot, luizen benne gezond, als ze niet bij de kindere weze wille, hebbe

ze de tering of zitte hardstikke vol met kliere...

Toen heb ik Pietje zelf maar gewassen en gekamd, het resultaat was verbluffend...

20 september

Grote gebeurtenissen werpen hun schaduw vooruit. Dat is een zin, die ik deze week gebezigd heb in een bedelbrief aan de ouders om een paar centen meer te krijgen voor de viering van de verjaardag van Sinterklaas.

Natuurlijk krijg ik bezwaren, ik weet het al. Het schoolgeld vinden de mensen vrij hoog, en dan iets extra's in een tijd, dat eigenlijk iedereen wat extra's nodig heeft! Dat ben ik gewend. Maar wat ik nu beleefde is het toppunt. Ik heb het hier voor me liggen, en als moeder nog leefde zou ik het haar vertellen. Daarom heb ik nu nog maar eens de toevlucht genomen tot dit schrift. Naast het kaft ligt het briefje, dat ik van het bestuur gekregen heb, en dat ik moet beantwoorden. Mijn bestuur is eigenlijk iets grappigs. Twaalf mannen en als ik dan binnenkom voel ik ze denken, dat een schooljuffrouw wel heel nuttig is, maar toch maar een vrouw is, zodat zij de zaken van de school nodig recht moeten houden. Vroeger was het nog erger, toen werd ik niet eens in de vergaderingen toegelaten. Kon ik mijn wensen schriftelijk kenbaar maken en werd over me beslist, net als de Verenigde Naties doen over de krijgsgevangenen Koreanen op 'hoog niveau'. Maar sinds Luiten, het hoofd der school naast onze kleuterschool, in het bestuur gekomen is, is dat veranderd. Ik mag nu bij de besprekingen zijn, die het onderwijs betreffen, en dat helpt me reusachtig. De school gaat vooruit, en vooral het klaswerk wordt prachtig.

Morgen gaan we een herfstboom scheuren. Ik zou over het bestuur vertellen, maar deze vreugde wil ik toch even vermelden, voordat ik aan het briefje begin. Er zijn dingen die naar azijn ruiken en smaken. Zo ook dit epistel. Zo op het oog ziet het er keurig genoeg uit en is correct in de vorm. Maar in die correcte vorm zitten een ontelbaar aantal zurigheden verborgen.

Het luidt als volgt:

Aan het bestuur der christelijke Bewaarschool 'Wilhelmina'

Geachte heren en broeders,

Tot onze grote verwondering ontvingen we d.d. 19 september ll. een schrijven, dat ondertekend was door het hoofd uwer school Mejuffrouw A. Verdoold, en dat het verzoek bevatte een bijdrage te willen geven voor het op de school te vieren Sint Nicolaasfeest.

Wij menen deze bijdrage te moeten weigeren en wel op de volgende gronden.

Eerstens, is het Sint Nicolaasfeest een feest van heidens-roomse oorsprong, en als zodanig door ons, reformatorische christenen, te veroordelen.

Ten tweede is een christelijke bewaarschool geroepen de kinderen te onderwijzen en op te voeden in de verbondsbelofte, en niet geroepen om hun hoofd te vullen met allerlei oudwijfse fabelen, waaronder wij ook niet het minst het Sint Nicolaasfeest rekenen.

Ten derde, werd in dit schrijven gezegd, dat de school het sinterklaasfeest hoopte te vieren. Zonder de bijvoeging, die de apostel Jacobus ons voorhoudt te bezigen.

Ik vind deze brief een ernstig symptoom van de

vervlakking en verwereldlijking der kerk, waartegen ik meen ernstig te moeten protesteren.

Met broedergroeten,

uw

M. Korver.

En daar moet ik nu op antwoorden. Het liefste zou ik met de moeder van Grietje Marel zeggen, dat hij op het dak kon gaan zitten met zijn capsones, en dat hij maar naar zijn eigen moest kijken enz. enz. Soms wenste ik wel, dat je niet ‘beschaafd en netjes’ hoefde te wezen, maar dat je je in gevallen als bovenstaand kon bedienen van het beeldende en kleurrijke volksjargon, dat mijn moeders onder elkaar bezigen, en dat onze kleuters ook in de school ‘uitdragen’. Zei Corry Kers niet met een allerliefst stemmetje, dat hij zijn mede lot- en natuurgenoot Arie Post op Crooswijk zou timmeren? Maar ik ben ‘het hoofd der kleuterschool’ en van mij wordt verwacht, dat ik deze zaak naar waarde behandel. Het liefst zou ik een scherpe brief terugschrijven. Maar dan zouden ze Jetje thuis houden en dat kan ik dat kleine schuwe ding met haar muizengezichtje niet aandoen.

Iedere dag, als Jetje Korver met haar twee stijve vlechtjes met de zwarte strikjes achter op haar donkerblauwe manteltje tegen het hek gedrukt staat, en ik haar goeiendag zeg, lichten haar grote grijze ogen op. En als ze met Willy Terlaak aan een handje naar de klas loopt, kijkt haar hele gezichtje gelukkig. Wanneer er eens een toffie extra voor haar overschiet van de traktatie van een van de kinderen, dan strijken haar vingertjes zorgvuldig het zilver- of goudpapier glad. En bij het scheuren van papier of bij het vouwen, zoekt Jetje altijd de meest felle kleuren uit.

Mee naar huis neemt ze haar werk nooit. Dikwijls geeft ze het aan ons of aan een van de kinderen, of ze gooit

het in de Schie, waar ze langs loopt. Ik weet, dat ze het mooi vindt, maar ik durf haar niet te vragen waarom ze het doet. Ik weet het toch wel. Een keer, toen haar moeder haar kwam halen, omdat ze naar de tandarts moest, had ze een vouwblaadje. Lenie, onze jongste assistente, liet dit aan mevrouw Korver zien. Ze keek er amper naar, en zei, dat Jetje dit hier maar moest laten, want ze kunnen thuis geen rommel gebruiken. En Jetje sloop als een klein stukje ongeluk weer de klas binnen en duwde het vouwblaadje in de handen van Willy Terlaak.

Ik weet, dat Jetje, met haar liefde voor vrolijkheid en kleuren, een intense vreugde zou beleven aan de 'goed-heilig-man' die in hoogst eigen persoon onze school bezoekt, en dat ze voorzichtig met haar dunne vingertje over het fluweel van Piets wambuis zal strijken. Het is de enige sinterklaas, die het kind krijgt. Als ik niet tactvol, zeer tactvol, optreed, zal Jetje Korver van school genomen worden, en veel vreugde in haar kinderbestaan missen.

Ik wou dat er niet zulke ontzettende woorden in de Bijbel stonden. We mogen de kleinen niet ergeren. Hun engelen, ook de engel, die Jetje Korver dient, zien geregeld het aangezicht van God.

24 september

Sinterklaas krijgt voor mij meer de allure van een nachtmerrie dan van een heerlijk avondje.

Het gevecht om een beetje kindervreugd is in volle gang, en ik ben bang dat ik het verliezen zal. Op aanraden van Luiten, waarheen ik met dit geval gegaan ben, ben ik eens gaan praten met mijnheer en mevrouw Korver. Het was een moeilijk en troosteloos bezoek. Ik was 's avonds gegaan, zodat Jetje het niet zien of

horen zou. Het begin was gewoon, zoals alle visites, alleen werd er misschien iets meer plichtmatig naar Jetjes vorderingen geïnformeerd. En toen kwam het. Korver zei met een glimlach, dat zijn schrijven zeker niet afdoende was geweest. Ik zie hem nog zitten, of liever hangen in een old-finish fauteuil van het model, dat de grote afbetalingszaak in onze stad lanceert. Het 'doet' het, dat moet ik direct toegeven, de monstrueus grote balpoten en de onwaarschijnlijk glimmende tafel met een echt kanten kleed tussen het hout en de koude glasplaat, suggereren een vooroorlogse weelde, maar wie zal zeggen hoeveel onbelegde boterhammen deze meubels op hun geweten hebben en in welke mate ze bijgedragen hebben tot de ondervoeding van schoolkinderen, waarvan ik vanavond in de krant las?

Toen nam zijn vrouw het gesprek over.

- Kijk eens juffrouw Verdoold, wij maken ernst met onze doopsbelofte, en daarom willen we niet dat Jetje meedoet.

Ik schrok, en ik geloof dat ze mijn schrik gemerkt heeft.

- Ze verheugen zich er zo op, zei ik zachtjes. Ik wist, dat dit ontactvol was, maar het was misschien mijn enige argument.

- De wereld verheugt zich ook op veel dingen, zei Korver, wij moeten onze kinderen ernst en levensstijl bijbrengen en dat gaat niet, als we maar toegeven en meedoen met alle feesten van de wereld. Ze moeten weten...

Korver mag misschien in zijn kerk een vooraanstaand en meelevend lid zijn, thuis heeft hij weinig in te brengen, daar waar ik de puntjes gezet heb viel zijn vrouw hem voor de derde keer in de rede. Zij had zich de stijl van Sara blijkbaar niet eigen gemaakt, die Abraham haren heer noemde.

Ik kan me best begrijpen, dat mannen, op een kleine loffelijke uitzondering na, niet met de meeste vrouwen kunnen redeneren. Wij werken altijd met halve beweringen, gevoelsargumenten.

- Jetje krijgt een goede opvoeding, en er is niets op haar aan te merken, zei mevrouw Korver. Dit was iets wat ik kon beamen, en ik haastte me dan ook de moeder de lof toe te zwaaien, waarnaar ze zo overduidelijk hingelde.

- En dat is wel eens anders bij u op school, vervolgde ze haar verdediging. Want al waren de woorden normaal, het gezicht dat mevrouw Korver zette en de toon waarop ze de woorden uitsprak toonde me overduidelijk, dat hier het defensief begon.

- Daar hebben we het nu niet over, kwam Korver weer tussen beide. Maar zijn opmerking werd straal genegeerd. Mevrouw Korver had een waslijst van mensen, die hun kinderen niet goed verzorgden, waarbij ze voorbeelden aanhaalde. Ik vond het vrij waardeloos, want zelf had ik meer en betere kunnen aanhalen. Het enige wat me bleek was, dat mevrouw Korver niet op de hoogte bleek te zijn van het contingent 'volkskinderen' dat onze school sedert de tweede wereldoorlog bevat.

- Maar die verzorging van Jetje kostte kapitalen vervolgde mevrouw Korver, je wist niet waar je geld bleef in deze dure tijd, en daarom was het maar goed, dat kinderen er vroeg de ernst van beseften. Ze had daarom Jetje ook bijna geen speelgoed gegeven, dat was zonde van het geld. Hier gleden haar ogen liefkozend over het smetteloze tafelblad, zodat ik begreep, waar het geld voor Jetjes poppen heenging. Nu beseft zo'n kind de dingen nog niet, maar later zou ze haar vader en moeder dankbaar zijn, dat ze in zo'n keurig gezin opgegroeid was. En daarin moest de school nu helpen. Al dat gepraat over Sinterklaas maakte het een

moeder maar moeilijk. Zij had met haar man afgesproken niets aan Sinterklaas te doen, en nu moest het kind op school ook niet met dergelijke dingen volgestopt worden.

Ik rilde in de kamer, hoewel ik mijn mantel niet eens uitgedaan had. Zo koud klonk alles.

- Bovendien, kwam Pa Korver het defensief van zijn vrouw omzetten in een offensief, ik begrijp niet, dat ze op een christelijke school aan dergelijke dingen beginnen. Er staat toch duidelijk, dat we ons onbesmet moeten bewaren van de wereld, en als er iets werelds is dan is het het sinterklaasfeest wel.

Hij begon me uit te leggen waarom, en toen zat juffrouw Korver trots te knikken, de geleerdheid van haar man was even pompeus als de pluche meubels. En op het eind begon hij met de doopsbelofte, die het hem onmogelijk maakte om aan dergelijke dingen zijn steun te geven.

Toen nam zijn vrouw de redevoering weer over. Ze voegde me toe, dat ik dat niet begrijpen kon, want dat ik niet getrouwd was en geen kinderen had. Ik heb hier niets op gezegd, een dergelijke opmerking doet altijd pijn. Ik ben opgestaan en ik heb in de deur gevraagd of Jetje toch mee mocht doen, want het was zo naar voor een kind als ze spelbreekster moest zijn.

- Eigenlijk moest ik haar van school nemen, zei meneer Korver toen. Het is totaal tegen mijn principe en dat noemen ze nu christelijk onderwijs.

Zijn vrouw keek verschrikt. Jetje thuis betekent natuurlijk: meer vingers op de ramen en op de meubels en minder tijd om ze af te vegen.

- Zou je dat nu wel doen? zei ze, zou je dat nu wel doen? De juffrouw weet nu hoe we er over denken en de juffrouw zal daar natuurlijk rekening mee houden. Ik heb gezwegen en mevrouw Korver dacht, dat dit zwijgen een toestemming betekende. Ik

voelde geen roeping om haar uit de droom te helpen.

- Nou voorlopig nog wel, gaf Korver toe, maar als er weer iets gebeurt, dan blijft ze thuis, wij moeten ernst maken met onze doopsbelofte.

Toen ik dit aan Luiten vertelde, zei hij, dat in het dorp, waar hij hoofd was, voordat hij hier kwam, een ouderling van zulke mensen altijd zei, dat ze een goedkoop geloof hadden. Natuurlijk, lachte ik, maar nu ik alleen op mijn kamer zit ben ik met die dingen niet klaar. Ben ik niet ernstig genoeg voor mijn kinderen? Ik heb wel geen doopsbelofte afgelegd, maar ik weet, dat ik ook geen van deze kleinen mag ergeren. Het beangstigt me zo'n grote verantwoordelijkheid, die God in onze met zonden bezoedelde handen gelegd heeft.

4 oktober

Het is vroeg donker, maar de sterren stralen boven de grote stadshaven, waarop mijn verdieping uitziet. Ik laat zo lang mogelijk de gordijnen open. Ik houd van het zacht glanzende water, dat de warm-gele lichten der donkere sloopsilhouetten weerkaatst. De kranen, die als spookgestalten aan de overkant oprijzen, zijn me zeer vertrouwd. Misschien is het sentimenteel, maar na het eten ga ik altijd even aan het raam staan om van dit uitzicht te genieten. Moeder hield er ook zoveel van. Ik weet, dat ze 's middags, wanneer ze in ons kippehuishoudentje klaar was, met een van haar vele breiwerkjes in de erker ging zitten, om uit te kijken over het water, dat duidelijk tussen de twee massale iepekronen door te zien is. Hoe vaak heeft ze me niet gezegd, dat ze nu veel verder kon kijken, nu de weggebombardeerde huizen nog niet herbouwd zijn. Of laat ik liever zeggen, nu de gebombardeerde huizen ergens anders opgebouwd zijn.

Als ik op mijn fiets naar de school ga, zie ik de stad groeien. Blok na blok rijst uit de grond, straat na straat wordt bewoond. En het hart van de stad groeit weer dicht. Overall werkt en bruist het leven. Je kunt niet lui zijn in Rotterdam, je kan je leven niet laten leven. Het is alsof de stad jezelf dwingt, tot actie, tot bewust werk. Als ik zo voor het raam sta, besef ik telkens weer, hoeveel dit uitzicht, hoeveel deze stad voor me betekent. Ik heb er eens over gesproken met de Jager, na moeders dood de medebewoner van ons huis. Hij komt uit de provincie en ik dacht, dat hij dit wel dubbel moest ervaren. Maar hij vond Rotterdam ‘alleen-maar-druk’. En zijn vrouw is iedere middag uit winkelen. Die bedrinkt zich aan de warenhuizen, met een slagroomwafel voor een kwartje over een toonbank. Ik voel dat ze van elkaar afraken, dat er geen eenheid is. Je kunt er niet over praten. Ik heb geprobeerd, dit jonge vrouwtje, (ze is twaalf jaar jonger dan ik, en verschrikkelijk kinderlijk) mee te nemen, naar mijn zangvereniging, naar de vrouwenbond. Het lukte niet, die dingen had ze thuis ook, en het is alsof ze die met haar verhuisbiljet afgeschreven heeft. Ook vergat ze tot nu toe haar attestatie in te leveren. Ze ontwortelt zichzelf, en als ze straks alleen staat, met een paar buurvrouwen als oppervlakkige kennissen, zal haar leven verschalen, tot wat winkelen, meubelswrijven, en ze zal ontevreden en zuur worden. Ik weet, dat het zo gaat. Komen niet veel zulke moeders, hun kinders brengen? Ze worden toch zo zenuwachtig van die kinderen, zeggen ze dan. Ja het zijn oorlogskinderen moet de juffrouw maar denken, het is de tijd en het is de leeftijd. Ik vraag me wel eens af wanneer het de tijd en de leeftijd niet is. Toch heeft de oorlog een brede rug. Hij is aansprakelijk voor de grootste helft van de misdaden, die de kinderen (ook al zijn ze na de oorlog geboren) bedrijven. En hij krijgt de schuld van de

zenuwen van de moeder. Maar als ik er voorzichtig over begin, dat er toch wel eens een andere oorzaak voor zou kunnen zijn, kijken de meeste vrouwen me minachtend aan en zeggen, - nu ja, maar u bent ook niet getrouwd. Net of je tegelijk met het boterbriefje ook de wijsheid krijgt. Laat ik me daar nu maar niet nijdig over maken, ook niet in dit zeer intieme schrift, maar laat ik liever opschrijven de grote vreugde, wanneer de dagen weer eens grauw en moedeloos worden.

In de klas hebben we vandaag, toen de wind de dorre bladeren over de tegels van het schoolplein joeg en de wingerdbladeren van onze tuin tegen de ramen tikten, de herfstboom geplakt in de klas. Zulke dingen moet je altijd doen als de omgeving inspiratief werkt. De kinderen waren in de herfststemming en toen ik ze vandaag papertjes liet scheuren, waar we blaadjes van zouden plakken voor een mooie boom voor de klas en voor kleine boompjes, die ze mee naar huis mochten nemen, schitterden hun oogjes. Kinderoogjes zijn zo mooi. Terwijl we zo met zijn allen aan het plakken waren, Corrie de Groot en ik de grote boom voor de klas en de kinderen de kleintjes, en ik vertelde, dat de bladertjes op de grond vielen, maar dat er toch weer knoppen aan de bomen kwamen, stak plotseling Steefje Goossens zijn vinger op. Steefje Goossens is de dichter van onze klas. Hij komt soms te laat omdat hij met de bloemen onderweg heeft staan praten, of hij heeft een poosje bij een poes gezeten, die zo verschrikkelijk alleen op de vensterbank zat. Juffrouw, vroeg hij, komen de bladeren ook in de hemel? Als Steefje zoiets vraagt gaat er dikwijls een vriendelijk gejuw in de klas op. Ik kan het bijna niet voorkomen, want onze volkskinderen zijn vroegwijs en tussen de nauwe kamermuren van de twee of meergezinswoningen opgegroeid, waar ze de grote mensen niet konden ontkomen om hun eigen wereldbeeld samen te stellen.

Ook nu klonk het op, voordat Corrie kon zeggen dat ze stil moesten wezen.

- Waarom vraag je dat, Steeffie, vroeg Corrie vriendelijk. Ik schudde mijn hoofd, principieel ben ik een tegenstandster van zulke gewetensvragen, maar helder en klaar klonk het antwoord door de klas: omdat de Here Jezus ze zelf gemaakt heeft en omdat ze zo mooi zijn. Ik heb toen verteld van de mooie bomen, die aan de rivier des levens staan en waarvan de bladeren ieder mens, hoe ziek ook, beter maken. Daarom gaan de mensen dood, als de dokter ze niet meer beter kan maken, zegt Marietje plotseling, dan doet de Here Jezus het. Marietje zei dit. Ik moet het nog eens neerschrijven, want dit heeft Marietje op onze school gehoord, nergens anders. Ze komt uit wat tegenwoordig een a-sociaal gezin genoemd wordt. Vroeger heette het een schooiershuishouden en een luizenboel. De wetenschappelijke naam lijkt barmhartiger, maar is wreder. Luizen kun je uitkammen en vanuit armoede kan je je opwerken, maar het etiket a-sociaal, dat de maatschappelijke werksters door hun herhaald bezoek op zo'n gezin plakken, is nooit los te weken in dezelfde buurt.

Ik heb meer briefjes gehad over Marietje, (die werkelijk nog schoon is) dan over de ergste luizenbos vroeger. En daarom was ik zo blij, dat Marietje dit vroeg. Marietje, die nu weet, dat er Iemand is, die ook het kind uit het gemeden gezin aanneemt en geneest.

19 oktober

Wat zijn de iepen voor mijn raam toch mooi in de herfst. Zo matgeel. Bijna oud goud. Ik heb er een tijdje naar staan kijken, toen ik uit school kwam. Hoe zere

valle z' af, de zieke zomerbladeren... Bijna tergend kwam deze versregel me in gedachten. En ik ben bang. Het is hetzelfde zware gevoel in de omgeving van mijn maag, dat ik ook had de week voordat moeder stierf. Je weet niet wat het is, je bent onberedeneerd bang.

Ik weet wel, dat dit maar voorgevoelens zijn, toch kan ik ze niet wegdringen, in mijn stille kamer werden ze zo benauwend, dat ik, om ze kwijt te raken in het half uur, dat ik nog had tussen mijn eenpersoons maaltijd en de zang, mijn schrift te voorschijn gehaald heb, om te schrijven.

Ik ben vanavond thuisgekomen met een roestgevekt goudgeel iepblad op mijn schouder. Het dwarrelde voor mijn voeten, toen ik mijn jas op de kapstok hing. Ik heb het zorgvuldig opgeraapt en in dit schrift gelegd.

Nu ik deze zinnen overlees geloof ik werkelijk, dat ik een sentimentele ouwe vrijster begin te worden. Ik had willen schrijven over de vertroosting, die Bach me gegeven heeft. Of moet ik zeggen, die Bach's geloof me gaf? Tot slot speelde onze dirigent: Jesu, joy of man's desiring. Het is net of Bach zeggen wil in de rustig omrankende variaties: Wat je zelf beleeft komt er niet zo opaan, maar het is Jezus alleen. Aan de andere kant van de bladzijde, waarop ik dit neerschrijf, ligt het gele blad.

Het blad valt af... Jesu, joy of man's desiring... Tussen deze twee polen beweegt zich ons leven. Het mijne ook. Maar als ik naar het blad kijk word ik bang en bedroefd.

20 oktober

Nu ben ik bang en bedroefd en met reden. Ik heb dit schrift te voorschijn gehaald, zodra ik uit school

thuis kwam. Misschien dat het opschrijven me helpt om mijn gedachten te ordenen.

Vanmorgen was ik alles, wat ik schreef over dat gele blad vergeten, toen ik met de krachtige oktober-wind in de rug naar onze kleuterschool fietste.

Voor me uit zweefden de witte meeuwen, over het indigoblauwe water van de haven. Een enkele schuimkop lag scherp afgetekend tegen het grauwe donker.

Boven mijn hoofd zeilden de grote wolken in het heldere blauw, en de herfstbloemen probeerden weer rechtop te komen om te bloeien.

Van zulke dingen kan ik zo intens genieten.

Op school heerste ook die uitgelaten, roezige stemming, die precies bij dit weer past. Op mistige dagen zijn er dikwijls van die miezerige jengelkibbelarijtjes. Op dagen zoals vandaag er een was, leeft de klas op de spitsen van zijn zenuwen, rumoert en lacht, terwijl er maar een minimum aan misverstand voor nodig is, om een fikse krabbel- of bokspartij te ontketenen. Ook Thea had de wind in haar keurig gepermanente hoofd zitten. Ze danste bijna de klas binnen, holde Greetje, die bij de deur stond voorbij, onder het geroep over een zalige wind.

De enige, dat herinner ik me nu scherp, die zich bijna niets van deze drukte aantrok, was Jetje Korver. Misschien dat ze iets meer kleur dan gewoonlijk op haar muizetoetje had, maar verder schoof ze net als altijd langs ons heen naar binnen. Nog zie ik hoe haar ogen in het gezichtje oplichtten toen ik haar even plagend aan een van de stijve vlechtjes trok.

Zo'n dag blijft onze school vol gerucht, ik denk wel eens, dat de tempel op zo'n manier vol geweest moet zijn van een geweldig geluid, toen de Heilige Geest uitgestort werd. Ik moet tenminste altijd aan onze school denken op een dag als deze stormdag, wanneer het pinksterevangelie voorgelezen wordt.

Zo had ik ook de schooldeur niet horen gaan door het gejoel uit de speelschool, maar toen ik, in mijn kleine hokje, dat de weidse naam van spreekkamer draagt, naar buiten keek, zag ik plotseling het kleine figuurtje van Jetje Korver over het plein lopen, oneindig klein en onzegbaar eenzaam. Toen ik haar binnenhaalde zei ze me, dat ze weg wilde lopen, want juffrouw Thea was boos, en nu zou moeder ook boos zijn en nu was ze bang...

Ik heb haar getroost en gezegd, dat juffrouw Thea vast niet meer boos was en dat we samen wel naar boven zouden gaan. Een klein, smal handje werd vertrouwend in mijn hand geschoven. Heb ik dit vertrouwen beschaamd? Soms ben ik er vandaag bang voor geweest... Arme kleine Jettie... ik hoop dat je beter wordt... is dit zo... och of de goede Herder kwam, die 't arme lam nu mede nam, in zijn vertroostend' armen...

Na Jettie, die ik bij een nerveus kribbige Thea afgeleverd had, nog een knikje gegeven te hebben, ging ik weer aan mijn werk. De kwitanties schrijven voor de volgende maand. Ik weet nog precies, dat ik Harmsen en Hartsuiker net gehad had toen.

Ik ben opgehouden en heb mijn ogen gesloten, om precies na te denken, wat 'toen' was. Was het bij de hysterische gil van Thea, waarmee ze Jettie riep of was het de angstige kreet van Willy; dat er een kind viel? Of was ik zelf het eerste bij het meisje, dat roerloos op de grond lag, met bloed uit haar slaap?

Ik weet het niet meer. Ik weet alleen dat ik pas weer helder denken kon, toen de dokter mij als verantwoordelijk hoofd de toedracht van de zaak vroeg. Thea was zo van streek, dat ze niets zeggen kon dan: de deur is niet op slot geweest, de deur is niet op slot geweest, ik heb de deur niet op slot gedaan...

Hierdoor wist ik ook precies wat er gebeurd was. Thea heeft tegen de regels in toch het kind voor de tweede keer op de gang gezet (Jetje kan soms heel moeilijk zijn en een hele klas in de war schoppen) en haar zeker een standje geschopt, zodat ze nog angstiger is geworden, en door het W.C. raampje de tweede ontsnappingspoging deed met het ellendige gevolg. Jetje is naar het ziekenhuis gebracht, de dokter kon nog niets zeggen; een behoorlijke hersenschudding is het in ieder geval.

21 oktober

Ik ben gisteravond niet verder gegaan met schrijven, want Jetjes vader kwam me opzoeken. En daarna had ik de moed niet, nog een keer mijn schrift te nemen. Of ik nu de moed heb, om de geschiedenis van Jetje Korver af te schrijven. Ik wil het, want anders ga ik er zelf aan kapot, ik moet een oplossing vinden. Ik kan het niet van me afzetten, dat op een kleuterschool, waar diezelfde ochtend nog gezongen is: De Heer is mijn herder, een kind zo bang werd, dat het uit het raam sprong.

Ik zou dit niet zo navrant neer geschreven hebben, als ik eigenlijk niet zat te worstelen met het bezoek van Jetties vader, gisteravond. Ik kon er gister niet over schrijven, het was te verbijsterend, en ook nu zal het moeilijk gaan.

Vanmorgen zag ik het resultaat van zijn bezoek duidelijk gedemonstreerd in Thea's houding, die van een schuw zenuwachtig wezentje veranderd was in een kalme, arrogante jonge vrouw, die met iedere beweging te kennen gaf, dat niemand haar iets meer maakte.

En ik begrijp volkomen, dat ze die houding aanneemt, want niet zij, maar ik ben de schuld, dat Jettie Korver

met een zware hersenschudding nog steeds bewusteloos in het ziekenhuis ligt. Tenminste dat heeft vader Korver me gister heel duidelijk gezegd.

Ik wou, dat ik nu moeder tegenover me had, ik durf de consequenties, die dit bezoek voor me hebben kon amper te noemen, zelfs niet in mijn gebed... Wat kun je als je zelfstandig bent, toch ontstellend eenzaam zijn.

21 oktober

Gisteren was ik even naar Jetties huis geweest, nu hoef ik er niet meer heen te gaan, want vader Korver zal me op de hoogte houden, heeft hij gezegd, en er klonk een dreiging in.

Nog zie ik hem in de stoel tegenover me zitten, te langzaam en te beheerst waren zijn bewegingen en zo nauwkeurig drukte hij zijn sigaret uit in de enige asbak die ik rijk ben, dat ik de handeling met een zekere afkeer volgde.

Misschien zie ik dat nu zo in, omdat hij juist, nadat hij zijn sigaret uitdeed, me een beschuldiging toevoegde.

Ik zat zwijgend tegenover hem, nadat ik naar Jettie geïnformeerd had.

Hij haalde zijn schouders op, er was nog niet veel te zeggen, het kon vriezen en het kon dooien, ze was nog steeds bewusteloos.

Ik zweeg, ik wist niet wat ik zeggen moest, het liefst had ik gehuild om dit kind, dat... nog zie ik haar voor me...

Maar Korver nam het woord. Ik ben bij juffrouw Thea geweest, zei hij. Ik moet hem zeker heel bête aangekeken hebben, want hij herhaalde nog eens, dat hij bij juffrouw Thea geweest was.

Ja, en juffrouw Thea had geen schuld volgens hem, hoegenaamd geen schuld. Ik geloof dat mijn verbaasde blik hem ontging, want anders was hij direct wel door gegaan. Nu weidde hij uit over de serieuze opvatting die juffrouw Thea volgens hem van haar taak had. Ik dacht bij mezelf, dat mannen ook al zijn ze met een haabaai van een vrouw getrouwd zoals Korver, er nog dikwijls intrappen. Ik kan me voorstellen hoe Thea daar gezeten heeft en ik maakte me al gereed om Korver een beetje van zijn illusie te ontnemen, maar voordat ik een woord uit kon brengen, had hij mijn vonnis al geveld. Juffrouw Thea had het veel te druk; anders kwam u nog wel eens een uurtje in de klas, maar nu, met die onzinnige voorbereidingen voor het Sint-Nicolaasfeest, kwam u nooit meer. Dat was de schuld van alles. Zo'n meisje raakt natuurlijk overspannen van al die kinderen. Mijn vrouw heeft al moeite in de vakantie,...

Hij heeft nog veel meer gezegd, maar ik kan mij er niets meer van herinneren. Ik weet alleen, dat ik de schuld krijg, dat Jettie Korver gevallen is.

22 oktober

Ik had vandaag naar Luiten willen gaan, om de zaak te bespreken, maar Marjan Luiten vertelde me vanmorgen, toen ze haar zusje op school kwam brengen, dat haar moeder erg ziek geworden was en naar het ziekenhuis ging.

Ik heb niet aan Marjan durven vragen wat haar moeder scheelde. Het ronde zeer jonge meisjesgezicht stond zo ernstig en verantwoordelijk, net of ze in een nacht jaren ouder geworden is.

Ik zal het alleen moeten uitvechten.

Jettie Korver is nog niet bij kennis geweest.

Thea kwam met dit bericht, ze moest het aan mij zeggen van mevrouw Korver.

Ik leg dit schrift weg.

23 oktober

Met mannen is het kwaad vechten, ze verwachten, dat je op de grond, dat zij een man zijn en jij slechts een vrouw, direct hun zienswijze zult delen. Vanmorgen stonden twee schoolbestuursleden al voor het hek me op te wachten. Ik schrok, toen ik hen herkende. Wel had ik de secretaris en de voorzitter op de hoogte gebracht van het gebeurde met Jettie, maar dit waren twee anderen. Ik weet, dat een van hen een vooraanstaande plaats in Korvers kerkgemeenschap inneemt. Ik heb er nooit aan gedacht voor vanmorgen, toen ik hem bij ons schoolhek zag staan.

Ik ben de heren voorgegaan, naar mijn 'sprekkamer' die door hun lichamen en door hun gewichtigheid volkomen overvol was. Ik moest zelf op het kleine tafeltje gaan zitten. Het stond dwaas om boven de kop van de Groot, met zijn gewichtig ouderlingengezicht, dat hij voor deze gelegenheid trok, de plaat van de sneeuwpop te zien, die we van de winter plakten. Ik heb er naar gekeken en ik geloof dat die sneeuwpop zo'n soort talisman voor me geweest is. Tenminste ik was kalmer dan ik dacht. Ik voelde, dat mijn hart een tik oversloeg toen ik ze bij het hek zag staan, maar nu ik op de tafel zat en tegen de sneeuwpop knipoogde had ik echt het gevoel, dat dit mijn domein was. Mijn eigen terrein, zoiets als een voetbalclub die een beslissende thuiswedstrijd speelt.

Maar de aanval kwam nog onverwacht. Voordat ik kon vragen wat of ik voor de heren kon doen, kwam de Groot al met het betreuenswaardige feit, dat de

betreurenswaardige toestand van de school aan het licht bracht. Ik had zeker wel vernomen, dat het kind van broeder Korver heel ernstig ziek was? Natuurlijk kon ik het bevestigen. Had ik niet vanmorgen voordat ik naar school ging in een cel opgebeld naar het ziekenhuis? Gelukkig was Jettie bij kennis gekomen maar nog zo zwak... Hoe graag had ik even bij dat bedje gestaan met een mooi plaatje in mijn hand, zo'n vrolijk gevalletje van een vlinder of een vogel en dat haar alleen maar laten zien.

Ik dwaal af in mijn schrift, als moeder mij hoorde vertellen zou ze zeggen, kind wat ben je weer wipperedewapperig, een uitdrukking, die we bewaard hebben uit de tijd, dat vader nog hoofd van een dorpschool was.

Er is een vlek op mijn schrift gevallen. En toch wil ik doorschrijven, want anders lig ik vannacht weer wakker.

Ik knikte dus bij de woorden van de Groot, hij lijkt op een vis als hij spreekt, (de Groot praat nooit, hij vertelt ook nooit wat, hij SPREEKT).

Dit betreurenswaardige ongeval zou niet gebeurd zijn, als er meer toezicht in de klas geweest was, als ik niet met die drukte voor Sint-Nicolaas begonnen was.

Mijn oog ging naar de kast, waarin ettelijke fleurige dingen opgeborgen liggen, bladwijzers, die de kinderen aan hun ouders mogen geven, feestmutsen om de goede sint te ontvangen, en de van zwart papier geknipte maskers, grotesk en barbaars.

Wij moeten de viering van dit feest afkeuren, ging de Groot voort, en u ziet wat de gevolgen ervan zijn.

Ik werd woedend. In de voorlaatste bestuursvergadering was het goedgevonden. Maar daar was hij niet geweest, weet ik heel helder.

Ik kon me nu wel op de besluiten gaan beroepen,

maar... als ik toch maar even naar Luiten gegaan was. Ik dorst niet, je moet mensen, die verdriet hebben niet met je eigen kleine pakje lastig vallen. Plotseling viel me iets in, zulke dingen worden je gegeven. Ik vroeg of de heren afgevaardigden waren van het schoolbestuur of dat ze privé kwamen. Het antwoord, dat de Groot gaf, was werkelijk het toppunt van listigheid gelijk der slangen. We zijn leden van het schoolbestuur zei hij, en als zodanig wilden we u vermanen dat zulke ongevallen niet meer voorkomen, en zeggen, dat u beter uw tijd moet besteden in een christelijke bewaarschool.

Juist toen hij dit antieke woord geuit had, werd er bescheiden op de deur geklopt, het klopje van een kind.

Ik deed open. Sientje Verlangen met haar lachende bruine ogen en haar gouden haar stond voor me. Juf of u even komt kijken, de boom zit in de lijst.

- Even wachten, meid, is tie mooi geworden? Sientje knikt verheugd. Hoe dikwijls heb ik niet deze woorden geuit, wanneer een kleuter me kwam waarschuwen, dat hun werk, dat ze met de hele klas gedaan hadden, klaar was.

Van Dijk, de andere bezoeker, die tot nog toe niets gezegd had, stond plotseling op.

- Als er iets moois is, wil ik het ook zien, mag dat wel? Dit laatste vroeg hij aan Sientje, die heel genadig knikte. Deze man houdt van kinderen en weet met hen om te gaan. Voor zijn fatsoen moest de Groot ook wel mee.

Even later bekeken we met zijn drieën de herfstboom. De drie roodbruine blaadjes die aan de voet op de grond lagen heeft Jettie nog gescheurd, ze had liever geel gehad zei ze me toen nog.

- Mooi hoor, prees van Dijk, maar de Groot keek me aan.

- Wat doet u nu met dit ding, vroeg hij.
- Ophangen, zei ik, wat anders.
- Maar er zijn toch wel andere platen...

Ik weet wat hij bedoelde, en me bekreep de lust om het gesprek bij de herfstboom uit mijn klasseschrift voor te lezen, toen Steeffie, onze kleine dichter, me redde. Hij stak zijn vinger op. En heel verlegen klonk zijn stemmetje door de klas: Juffrouw mogen we nog eens zingen van de winden? Ik heb even moeten denken, maar Willy, die de klas had, kwam me te hulp. Dat hebben we ook gezongen, toen we de boom plakten, lichtte ze toe, weet u nog: Beveel gerust uw wegen. U koos het omdat Steeffie zo bedroefd was om de blaadjes, niet waar jong? Zacht strijkt ze Steeffie over zijn stofferhoofd. Steeffie straalt. Ik heb dit geschreven of het nu gebeurde, het was ook zo wonderlijk, die twee mannen in die klas, die daar op verzoek zong: Beveel gerust uw wegen.

Ze hebben ook niets meer gezegd, maar dat dank ik alleen aan Steeffie Goossens of...? We rekenen niet graag met leiding of zo. Toch was dit het.

25 oktober

Ben even bij Luiten geweest. De toestand van zijn vrouw is kritiek. Hij zat midden in de kamer met de jongste op zijn schoot. Het kind had zo om moeder gehuild. En Jettie heeft nog niet naar haar ouders gevraagd, wel naar school. Voor de rest ligt ze apathisch in haar bedje, maar ze leeft, en nu ik dit schrijf weet ik niet meer, of mevrouw Luiten er nog wel is. Morgen zal ik de kinders bij me op school halen, voor zover ze thuis gemist kunnen worden, dat geeft ze afleiding. Morgen is het zaterdag en dan heeft Marjan Luiten ook geen les.

27 oktober

Het was een hele rustige zondag. Ik kijk in het late middaglicht naar mijn bomen, die al een beetje kaal worden, bomen krijgen altijd iets hopeloos wanneer ze zo met hun kale takken naar de hemel staan. Het is goed, dat je weet, dat er weer nieuwe knoppen bij de voet van de bladeren zitten. Naast me bij de Jager is er ruzie. Ik hoor het aan de gedempt opgewonden stemmen. Het jonge vrouwtje kwam gister met een mooie, ik zou zeggen te mooie wintermantel thuis en ik vermoed, dat dat de oorzaak is van het heftige gesprek, dat nu al de hele zondag aan de gang is, zelfs hebben ze de kerk er voor verzuimd. Lam is dat, je weet de oorzaken, waardoor dit huwelijk dreigt scheef te gaan, maar je kimt niet helpen, elke inmenging van wie ook zou fataal zijn. De dorpsvrouwen zouden zeggen, als zo'n geval de eer genoot om op hun koffievisites behandeld te worden, het zal wel overgaan als ze eenmaal in de kleine kinderen komt te zitten. En in de meeste gevallen is dat ook zo, maar ik geloof, dat het in dit geval nog erger zou worden, het kind zou in veel opzichten als een handenbindertje worden beschouwd.

He, wat zit ik genoegelijk voor mezelf sociaal te theoretiseren, terwijl ik weet, dat die oude wijze dorpsvrouwen gelijk hebben. Alleen, ga eens naar de gang, klop op de deur, waarachter zich de twee echtlieden bevinden, en zeg, dat een baby de oplossing hunner conflicten is. Ik heb maar eens tegen mijn kale bomen geknipoogd. Als een bureau van gezinsmoeilijkheden zo'n oplossing aan de hand doet, wordt er een beetje vertederd geknikt, doet een ongehuwde bewaarschooljuffrouw dezelfde oplossing aan de hand, dan wordt ze zonder meer hysterisch genoemd. Daarom zal

ik mijn ziel in lijdzaamheid bezitten en hun boos gefluister aanhoren, ik heb altijd de radio nog, wanneer het me te bar wordt, en verder maar hopen op moeder natuur.

Ik heb zelf moeilijkheden genoeg, al zijn er niet meer bij gekomen. Mevrouw Luiten leeft nog, bij hen in huis is haar enige ongetrouwde zuster, tante Floor, om de huishouding waar te nemen, en het geheel laat zich niet ongunstig aanzien.

Toen ik dit bericht hoorde, ben ik daar met mijn eigen moeilijkheden op het matje gekomen.

Ongehuwde zusters, die de huishouding voor een broer of zuster tijdelijk waarnemen, en die in het begin van deze eeuw een volkomen normaal en veelgezien verschijnsel waren, zijn nu bijna museumstukken geworden. Iets, waar je je onwillekeurig van afvraagt, of er iets aan mankeert.

Zo ook de zuster van mevrouw Luiten. Natuurlijk is het een uitkomst, dat zo'n gezin verzorgd wordt, toch had ik voor mij zelf liever de uniform van een gezinsverzorgster gezien, dan deze juffrouw, die iets onzekers en iets onbestemds had. Als ik anders wat over de kleuterschool te bespreken had, bracht mevrouw Luiten me altijd naar de studeerkamer, en als we klaar waren dronken we in de woonkamer nog gezellig een kopje thee. Meestal vertelden we dan haar ook wat er besproken was, maar eerst liet ze me samen met haar man de boel uit praten. Ik hoef niet alles te weten, zei ze lachend, de eerste keer.

Maar nu werd ik in de huiskamer gelaten, en toen Luiten me, als naar gewoonte, mee wilde nemen naar boven, zei zijn schoonzuster: - o maar Kees, je kunt toch best hier met de juffrouw praten.

Luiten wist niet wat hij zeggen moest, maar hij ging niet meer zitten.

Zij keek mij toen aan. - U vindt het natuurlijk goed

zei ze, - een mens kan niet te voorzichtig zijn. Mijn zuster was zo argeloos.

Ik had nog liever een klap in mijn gezicht gehad, en ik geloof niet, dat ik haar vriendelijk aankeek. En toch ik was zeker weggegaan, als niet op dat ogenblik Marjan uit de mulo thuis gekomen was, die me uitbundig begroette. Marjan en ik zijn zeer grote vriendinnen. Ze wil ook kleuteronderwijzeres worden en ik weet, dat ze er meer dan gewone aanleg voor heeft.

Direct begon ze over de klas. En of juffrouw Thea nu al weer kinderen op de gang zette, of in de W.C. opsloot, toen sloeg ze haar hand voor haar mond. O, daar mocht ik niet over praten, maar juffrouw Willy vertelde het me op de wandeling, zaterdag.

Luiten was een en al belangstelling, dus heb ik de zaak maar in de huiskamer uit de doekjes gedaan. - Er is nog geen bestuursvergadering uitgeschreven, zei hij plotseling nadenkend, toen ik hem van het bezoek van de broeders verteld had.

Plotseling werd ook tante Floor belangstellend. En toen zei Luiten, dat hij wel even bij me op school kwam.

Ik probeerde nog even met tante Floor een gesprek te beginnen, maar het lukte me niet. Ze zat, in haar grijze jersey japon, keurig van kwaliteit en behoorlijk van coupe, maar fantasieloos en dood, op mevrouw Luitens stoel of ze een schat moest bewaken.

28 oktober

Vanmorgen is Luiten bij me geweest. Hij heeft me het hele verhaal nog eens laten vertellen, en ook het bezoek van de Groot en zijn collega.

Thea stooft wel drie maal, zonder kloppen het kamertje binnen, en ik voelde weer de honende woorden van

tante Floor, dat een mens niet voorzichtig genoeg kon wezen, want ik zag aan Thea's ogen, dat dit niet 'voorzichtig' was. Toch is het een opluchting voor me, dat Luiten van de zaak weet.

- We vinden er wel wat op, juffrouw Verdoold, zei hij bemoedigend, toen hij wegging.

Hij had het schoolhek amper achter zich dichtgetrokken, toen ik me realiseerde dat ik niet naar zijn vrouw gevraagd had. Even wilde ik hem nagaan, maar hij was al te ver weg. Maken moeilijkheden een mens zo ego-centrisch, dat hij niet meer gewoon aan anderen kan denken? Ik schaam me tenminste diep, dat ik dit vergeten ben.

Donker staan de naakte takken tegen de grauwe avondhemel. Aan de overkant van de haven pinken de lichten al, ook worden de ramen van de huiskamers verlicht. Ik zal mijn gordijnen sluiten, mijn kachel opporren, en een boek nemen.

Morgen moet ik met Thea praten, tenminste, wanneer ik het advies van Luiten wil opvolgen, en het is een logisch en helder advies. Ik moet Thea aanraden een andere werkkring te zoeken... Ik zie er onnoemelijk tegen op om dit te doen. Want dan verdwijnt ze prompt naar het buitenland, en dan heeft er niemand meer controle op haar. Juffrouw op een christelijke kleuterschool in het dorp, waar je ouders wonen en waar je opgegroeid bent kan een beveiliging betekenen. Voor Thea is het dit zeker. En nu moet ik die veiligheid doorbreken. Want Thea blijft hier niet, als ze ontslag krijgt.

Vanmorgen was ik het roerend met Luiten eens. En dat ben ik in zulke kwesties bijna nooit met een man, maar hij redeneert onontkoombaar. Nu denk ik aan Thea's ouders. Haar vader met zijn eerlijke kop, haar moeder, nog mooi en met hetzelfde karakter. Als Thea met wat nieuws thuis komt, kan er angst in haar

donkere ogen zijn, angst, omdat ze haar kind haar eigen leed besparen wil.

Moeder zou in zo'n geval zeggen, zie het nog een paar dagen aan, kind, komt tijd komt raad...

2 november

Er is wel tijd maar geen raad gekomen. Ik moet dit na de hoopvolle sluitzin van de vorige keer constateren. Ik heb nog niet met Thea gesproken. De verhouding op school lijdt eronder. Ik weet, dat Willy en de anderen me onrechtvaardig vinden; ze kunnen nauwelijks hun verwondering verbergen, dat die meid nog op school is.

En Thea krijgt meer snauwen, dan ze verdient. Want haar houding na de eerste dagen, toen vader Korver haar zo gerechtvaardigd had, is heel wat kalmer, ik zou haast zeggen nederiger geworden. Maar haar kleding wordt hoe langer hoe opzichtiger en vanmorgen kwam ze met bloedrode nagels op school, terwijl haar ogen onrustig wegdwalen als iemand met haar spreekt.

Zo is er een status quo ontstaan, door de situatie, dat Jettie Korver, hoewel bij kennis, volkomen apathisch is. De dokters zijn bang dat een gedeelte van de hersentjes voorgoed beschadigd zijn. Alleen wanneer haar moeder vraagt of ze naar huis wil, schudt ze hardnekkig haar hoofd.

Er mochten nog geen vreemden bij haar, maar ik geloof niet, dat ik me van de week gemakkelijk zal laten wegsturen. Ik ga naar haar toe. Ik vermoed, dat ze bang is voor haar huis, bang voor de straf, die ze daar zal krijgen.

Anders bespraken we zo begin november de versjes en verdeelden de bruikbare liedjes van de goed-heilig-man over de klassen. Na het verwijt van Korver kon

ik er niet toe komen. Het zat me meer dwars dan ik wilde weten. En het liefst had ik de hele Sinterklaasviering afgelast.

Dat kun je wel doen in een grotemensen gemeenschap, en dan nog maar moeilijk, maar op een kleuterschool niet. Je kunt geen traditie, die de broertjes en zusjes meegemaakt hebben, plotseling opzij zetten. De kinderen zouden het niet begrijpen en zich tekort gedaan voelen.

Daarom was ik dankbaar, dat ik vanmorgen de maan door de bomen hoorde schijnen in de klas van Willy, terwijl boven mijn hoofd gevraagd werd, wie daar klopte.

Plotseling was ik in de stemming. Ik heb de maskers afgemaakt, en de puntmutsen geteld. Er zal nog een klas moeten plakken, wil ik er genoeg hebben.

Dat kunnen de kleintjes mooi doen, dan maken de groteren wat cadeautjes, bedacht ik en ik stond weer als altijd voor de kast om de handenarbeidspullen uit te delen.

Het leven wordt weer gewoon.

8 november

Ik zat midden tussen de kleurige papieren, die mutsen worden en puntzakjes voor een paar borstplaatjes, toen moeder Korver plotseling in mijn spreekkamer stond. Ik was zo verdiept in het werk geweest, dat ik haar niet had horen bellen, en nu stond ze voor me.

Terwijl ik haar een stoel gaf, en vroeg of ze even geduld had, ik moest het werk nog naar de klassen brengen, werkten mijn hersens op hoogspanning wat er wezen zou. Jettie bleef gelijk, had ik gisteravond nog gehoord... Of zou ze toch erger geworden zijn... Ik rende de trap weer af bij die gedachte. Is er wat

met Jettie, wilde ik weten. De vrouw tegenover me keek op.

- Ja en nee, zei ze, en ze keek me lang aan, toen rommelde ze in haar tasje en begon een heel verhaal over hoe goed of Jettie het daar wel had. Zulke brokken pudding, en zulke bekers melk. En ze zegt niks, ook niet tegen de zusters. Als ze maar wou praten en opstaan, dan hebben we ze wel weer gauw thuis, want de dokter heeft ze nog eens speciaal onderzocht, en ze mankeerde niets zei hij...

Ik heb toen geknikt, wat moest ik verder doen?

- Maar ze wil niet praten, en de dokter, die zei, dat ze een grote meid moest zijn en maken dat ze gauw naar huis moest, heeft ze een klap gegeven, begrijp u dat nou?

Ik heb toen nee geschud, maar nu ik morgen naar Jettie toe ga, want daar kwam het verzoek van mevrouw Korver op neer, begrijp ik het best. Ik moet nu dus meehelpen om Jettie Korver weer bij de pluche stoelen en de glimmende tafels te brengen. Ik heb haar eenmaal teruggebracht naar Thea, en dat voel ik nog als een verwijt, nu... Ach ik weet niet, wat ik nu zal doen. Aan wijsheid ontbreekt het me grandioos.

Wat een geluk, dat God 'mild geeft', en niet verwijt, ook mijn verraad aan Jettie Korver niet.

9 november

Toen ik vanmorgen uit mijn raam keek stonden mijn bomen roerloos beijzeld in de grijs doorlichte mist. Ik kreeg weer hetzelfde gevoel, dat ik als kind altijd had, wanneer het geijzeld of gesneeuwd had. Dit, dat de wereld opeens anders en beter was. Misschien dat hier de tekst dat de zonden witter zouden worden dan sneeuw, meespeelde om dit gevoel te bereiken. Ik heb

dit geluksgevoel de hele dag gehouden. En het is alsof de klas zo iets direct merkt. Alles gaat veel vlotter, de kinderen zingen opgewekter, en er wordt minder geknoeid en gekibbeld.

Na schooltijd fietste ik met warmrode appels, sinaasappels en mandarijnen in zilverpapier naar Jettie toe. Ik wist niet hoe ik haar vinden zou, ook niet wat ik zeggen moest, ik wist alleen dat dit goed was.

Toch schrok ik van het magere muizesnoetje, dat strak en afwerend naar de deur keek. Jettie was in die weken jaren ouder geworden, ze keek me niet meer aan met haar hoopvolle kinderoogen, maar met de teleurgestelde harde ogen van een vrouw, aan wie alle geluk voorbij gegaan is, en die niets meer van het leven verwacht.

Op het gegeven moment wist ik niet wat ik zeggen moest, wist ik ook niet eens of het kind me wel werkelijk herkend had. Om toch wat te doen te hebben, begon ik het fruit uit mijn tas op het nachtkastje te leggen. Eerst de rode appels, toen de sinaasappels en toen de mandarijntjes.

Het kind keek me aan, ik zag opeens, net als op school, haar ogen oplichten.

- Mooi Jettie? vroeg ik. Ze knikte, heel, heel eventjes met haar hoofd. Maar om haar mond bleef de afwerende trek.

Aan het ziekbed van een oudere vind ik het al heel moeilijk om iets goeds te zeggen, maar bij een kind is dat bijna onmogelijk, en vooral in dit geval, waar ik me tegenover Jettie schuldig voel. Toch heb ik mijn hand even op haar handje gelegd, het leek wel een vogelklauwtje en eens tegen haar gelachen en geknikt.

- Je moet maar weer gauw beter worden en op school komen, zei ik. Dat is een zin, die je beroepsmatig zegt en ik schrok er van toen hij me ontglipte.

In Jetties ogen kwam een donker verdriet, nog dichter werden de lippen op elkaar geknepen.

Dan glinsterde een traan in haar ogen. Ik boog me over haar heen. Zou Jettie Korver weer belangstelling krijgen? Nu ik dit neerschrijf voel ik weer de grote spanning, die in me was.

- Waarom huil je malle meid?

Maar Jettie gaf geen antwoord, heel haar tengere lijfje schokte van het snikken. Ik heb de zuster gebeld, wist me plotseling geen raad meer, het kind moest toch rust hebben.

- Ze reageert tenminste, zei deze, op mijn angstig vragende blik, en dat is de eerste keer. Ze maakte een drankje klaar, vlug en beheerst. Jettie dronk het op, maar bleef doorhuilen.

- Zal ik maar weggaan, vroeg ik aan de zuster. Jettie hoorde het, met haar handenklauwtje greep ze naar mijn mantel. Ik ging weer naar het bed toe.

- Ik zal niet meer weglopen, snikte ze, ik zal niet meer weglopen.

- Je staat altijd voor raadsels bij kinderen. Wat moest ik hier van zeggen? In zulke ogenblikken geloof ik altijd, dat de woorden je gegeven worden. Ik ben weer bij haar bedje gaan zitten en heb verteld van de boom, waar zij ook blaadjes voor gescheurd heeft, en die nu op de gang hangt.

- En als je terugkomt, gaan we weer een boom scheuren, beloofde ik roekeloos. Alleen hoop ik niet dat dat een kerstboom zal moeten zijn, want dan is het leed met pa Korvers principes, niet te overzien.

Zo ben ik naar huis gegaan, met het stil dankbare gezichtje van Jettie Korver nog in mijn herinnering.

De mist hing zwaar in de straten en het licht van de lantaarns scheen gevangen in een grote gele bal. Maar op mijn mantel en mijn haar bevroren de drup-

peltjes mist tot een wit rijp. Morgen misschien weer een witte wereld.

En Jettie heeft gereageerd. Ik kijk naar het portret van moeder, wat zou die blij zijn met zo'n verhaal.

Toch hoop ik, dat deze kwestie nog eens in een bestuursvergadering te berde gebracht zal worden, na de heftige beroering vertrouw ik de stilte niet. Wanneer het officiële zwijgt, werkt het officieuze. Toch maar gewoon doorgaan met ademen, zoals we tijdens de bezetting zeiden.

12 november

Juist toen ik zat te genieten van de kinderstemmen die al hun heerlijke griezige angst voor de goedheilig man legden in het 'Hoor wie klopt daar kinderen', kwam Thea binnen lopen, met die half triomfante half arrogante trek op haar gezicht, die ik de laatste tijd niet meer gezien had en die niet veel goeds voorspelde. Ik heb er nu spijt van dat ik de raad van Luiten niet opgevolgd heb. Ik had haar voor de consequenties van haar nonchalance moeten plaatsen. Indien ergens, dan is het in maatschappelijke verhoudingen waar, dat zachte heelmeesters stinkende wonden maken. En je helpt er niemand mee. De maatschappij niet, en jezelf niet en de patiënt helemaal niet. Ik had gedacht dat het nu wel ging met Thea. Maar het ging helemaal niet. Dat heb ik vanmorgen gemerkt. Ze kwam me zeggen, dat ze mijnheer Korver in de spreekkamer gelaten had. Nu is dat op zichzelf helemaal niet erg. Thea was in de speelschool beneden, dus had automatisch de zorg voor de bel. Maar uit haar hele doen merkte ik op, dat zij van dit bezoek wist, dat het doorgestoken kaart was.

En mijn voorgevoel bleek juist. Gek is dat, soms ben

ik er bang voor. Dikwijls krijg ik een waarschuwing vooruit, zo nu ook. Ik wist, toen ik langzaam de trap afliep, dit loopt mis, maar hoe erg dit mis ging lopen kon ik toen nog niet bevroeden.

Nu weet ik het.

Ik begon natuurlijk naar Jettie te informeren. Korver zette zijn gezicht in de plooi en toen kwam het.

Ik had ingegrepen in de rechten van de ouders.

Ik kijk, geloof ik, altijd onnozel als Korver zulke enormiteiten afvuurt. Het hoort helemaal niet bij hem, het is zo opgelegd en aangeleerd.

Ik begrijp u niet, zei ik tegen hem. En daar kwam het, met veel woorden en met Bijbelteksten zelfs, dat ik Jettie beloofd had, dat ze terug mocht komen op school, en dat is nog helemaal niet zeker, helemaal niet zeker, aldus Jetties vader. Ik hoefde niet eens te vragen waarom, want de verwijten volgden elkaar in een snel tempo op. Verwijten, die totaal ongegrond zijn, dat weet ik voor God en mijn geweten, maar ze hebben schijnbaar recht van bestaan.

Maar ze hebben me pijn gedaan tot in het diepste van mijn ziel. Want ze raakten mijn werk, en dus in zekere zin mijn bestaan.

Hoe kon ik er zo op rekenen, aldus mijnheer Korver, dat Jettie zomaar bij me terugkwam. Het was nog zeer de vraag of zijn vrouw en hij er toe besloten. Ik zou toch zeker wel begrijpen, dat ze zijn vrouw en hij dat kind zomaar zonder meer niet aan mij toevertrouwden, na wat er gebeurd was. En als ik nu getoond had, dat ik de waarschuwing begrepen had, maar van juffrouw Thea hoorden ze, dat de Sint-Nicolaasviering gewoon door zou gaan.

- Waarom niet, heb ik hem gevraagd, waarom zou die niet gewoon doorgaan?

- We hebben u toch gewaarschuwd, mijn vrouw en ik, zei Korver zelfvoldaan, en het is gebleken, dat wij

met deze waarschuwing gelijk hadden en daarom...

U weet niet welk een verantwoordelijkheid het is om kinderen op te voeden, besloot hij, terwijl hij rechtop stond, maar dat komt er van als ze de kinderen bij de moeders vandaan halen, een vrouw die geen moeder is...

Het liefst had ik hem in zijn gezicht geslagen. Ik vraag me af waarom of we zo beschaafd geworden zijn. Of ik was hard gaan huilen. Ik heb echter geen van beiden gedaan. Ik heb mijnheer Korver uitgelaten en ik heb hem gezegd, dat ik het op prijs zou stellen te horen of Jettie eventueel de school weer zou bezoeken. Ten tweede heb ik opgemerkt, dat die Sint-Nicolaasviering een besluit van het bestuur was, en geen persoonlijk pleziertje van mezelf.

Toen ik de schooldeur achter de blubberige gestalte (hij is net een gelatinepudding, die niet stijf genoeg is) dicht gedaan had, ben ik naar de klas van juffrouw Willy gegaan, en heb de feestmutsen bezichtigd. De glinsterende ogen van de kinderen zeiden, dat ik toch gelijk had, ondanks alles.

Maar vanavond zit ik hier alleen op mijn kamer en overdenk de dag. Dan komt de bitterheid weer boven, de bitterheid en het verdriet. Ook woede, omdat er een misdaad aan een kind gepleegd wordt. Ik weet, dat mijn school verre van volmaakt is, en ook dat ik in veel te kort schiet. God weet hoe dikwijls dit tot gebed geleid heeft, maar ik weet ook, dat Hij deze gebeden zo verhoord heeft, dat de kinderen van onze school houden en er zich thuis voelen.

Maar Jettie Korver mag niet meer...

En ik weet nu zeker, dit heeft Thea mij geflikt. Nu mevrouw Luiten opknapt heeft ze zeker een bestuursvergadering zien dreigen, en haar maatregelen genomen. Het is echter wonderlijk, zo benauwd als het bestuur is voor deze vergadering en zo blij als het is

met iedere belemmering hoe klein en hoe onbelangrijk ook. Ik begin bang te worden en ik wou dat de kwestie Jettie Korver van de baan was. En ik zou zo graag aan moeder willen vragen, of ik het goed gedaan heb.

15 november

Vanmiddag kwam ik Thea met de neef van Korver tegen in de Bijenkorf. Zij was niet opgemaakt en zeer eenvoudig gekleed. Thea past zich ogenblikkelijk aan bij de omstandigheden. De neef van Korver wordt predikant in een zeer principieel en ernstig kerkgenootschap. Hoe Thea hem naar de Bijenkorf meegekregen heeft is me een groot raadsel, maar ze zaten samen thee te drinken en amuseerden zich best. Ik denk niet dat Thea hem die Engelse brief heeft laten lezen, die ze vanmorgen kreeg, en die ze, tot mijn grote ergernis aan school laat bezorgen, en ik vermoed, als ik Thea hoor, die er niet van zwijgen kan, dat de brief van een getrouwd man is. Deze ontmoeting wil ik opschrijven om hem te onthouden.

17 november

Ik had in vijf dagen niets van Jettie gehoord. Thea, die me anders met een zeker sadisme op de hoogte hield, is zo vol theologie na de Bijenkorf, dat ze voor leken niet meer te benaderen is. Ze kleedt zich momenteel erg decent, wat ik prettig vind. Misschien komt alles met haar nog wel op zijn pootjes terecht. Als eenmaal de ware Jozef maar komt, zeiden ze bij moeder op het dorp, dan zal Maria wel volgen. Ik kan me Thea niet in een dorpspastorie voorstellen, maar mis-

schien hebben wij op school maar één kant van haar gezien, ook al omdat het werk haar niet lag. Misschien flirtte ze wel zo schrikbarend omdat het taaie, voor haar dan taaie schoolwerk haar helemaal niet lag.

Je kunt in die dingen soms zo hard over een mens oordelen.

Hoe het zij, ik werd hoe langer hoe nieuwsgieriger en vanavond belde ik het ziekenhuis op.

Ik kreeg een bijna nijldige hoofdzuster aan de telefoon. Waarom of ik niet teruggekomen was, het kind had zo uitstekend op mijn bezoek gereageerd. En haar genezing werd tegengehouden, doordat ze maar steeds op mij wachtte en ik niet kwam.

Ik zei tot mijn verdediging dat ik de indruk had, dat de ouders het niet op prijs zouden stellen, wanneer ik hun dochtertje bezocht. Maar dat maakte op de zuster aan de andere kant van de lijn niet de minste indruk, en hoofdzusters zijn over het algemeen resolute haaiebaaien en deze maakte geen uitzondering.

- Als u even tijd heeft, dan verbind ik u direct met de dokter door, was haar enige antwoord.

Even later klonk een zware mannenstem aan mijn oor, die zei, dat ik met dokter Laveman sprak, en of ik het hoofd van de school was, waar zijn patiëntje Jettie Korver het ongeluk kreeg. Wat kon ik anders doen, dan 'Ja dokter' zeggen.

Ik kreeg het volgende verhaal: Jettie was bang voor de terugkeer in het gewone leven. Ze hadden eerst gedacht, dat het aan de school lag. Maar dat was niet zo, ondanks dat de ouders dit met alle geweld trachtten te suggereren. Maar toen we, om het kind gerust te stellen, haar vertelden, dat ze wanneer ze beter werd, niet meer naar school terug hoefde, werd de apathie niet alleen omgezet in vijandigheid, maar ging ze daarenboven nog andere afwijkingen vertonen. We

hebben dit tegen de ouders gezegd, maar we hadden geen resultaat want ze zeiden, dat u geen tijd had, om u met Jettie te bemoeien.

Komt u nog eens gauw, want ik ben bang dat Jettie Korver anders gestoord zal worden.

Ik vind dit een onheilspellend woord. En zo zit ik met het gewetensconflict: moet ik me in de rechten van de ouders begeven, of moet ik Jettie Korver welbewust laten verergeren?

18 november

Ik heb er nog een nachtje over geslapen, want plotseling toen ik mijn dagboek sloot, kwam het vrouwtje naast me, mijn inwoning zouden de moeders zeggen, me storen, of storen was het woord niet. Ze klopte heel bescheiden aan. Of ze me eventjes spreken mocht.

Het heeft me wel een half uur gekost, eer ik haar zover op haar gemak had, dat het hoge woord eruit kwam. Over een half jaar verwachten ze een baby. Of ik daar bezwaar tegen had, want ziet u ze wilden wel moeite doen voor een ander huis, maar al die kosten... Natuurlijk heb ik niet het minste bezwaar tegen een baby, waarom zou ik. Babies zijn leuk. Ik heb haar gezegd, dat ik dit het meest prettige vond, wat ze me kon vertellen. Ze keek me verrast aan. Opgelucht. Ik heb altijd gedacht, dat ik de enige lijdende partij was bij deze inwoning, maar nu blijkt het me, dat er twee zijn. Het werd zo 'opofferend' van me gevonden, deze mensen die kamers af te staan. Maar ik heb nooit geweten, voordat ik het jonge opgeluchte gezichtje voor me zag, welk een angstig bezit twee kamers met gebruik van keuken kunnen zijn. En ik heb me geschaamd. Ben ik dan zo'n boeman,

maak ik zo'n zure indruk, dat er aan getwijfeld wordt of ik een baby in mijn huis wel zou tolereren? Wat creëren we toch een wanbegrip met elkaar.

Ik ben er nog niet uit met Jettie. Het enige wat ik gedaan heb, is dat ik dokter Laveman een brief heb geschreven, waarin ik de situatie en mijn kijk op het geheel uiteen zette.

Misschien dat dat wat uithaalt. Morgen ga ik, schoonzuster of geen schoonzuster, naar Luiten. Eigenlijk hoef ik het niet te doen. Ik weet toch wel, dat ik weer naar Jettie ga, en wel zo gauw mogelijk. Maar ik heb me zo aan Luiten gehecht in dergelijke dingen, dat ik niet graag meer iets doe zonder zijn goedkeuring.

20 november

Ben bij Luiten geweest, was eerst even alleen met Marjan. Vraagt u of ik zaterdag weer op de kleuterschool mag komen, vroeg ze. Tante Floor vindt het niet goed, ze zegt, dat ik aardappels moet schillen en meehelpen omdat moeder ziek is. Maar moeder kon het best alleen af, liet ze er op volgen en haar toon was een diepe kritiek en minachting voor tante Floor, die het niet aan kon. Nu wil ik dat wel geloven, want ik was om kwart over vier bij hen, woensdagmiddag en tante Floor rustte nog. Ik heb het land aan rustende vrouwen, ik vind dat zoiets pre-historisch, maar dat zal wel komen, omdat ik zelf natuurlijk nooit in de gelegenheid ben om de weldaden en zegeningen van een rustuurtje te genieten. Ik ben een werkende vrouw. Wat voor onderscheid daar overigens tussen is, tussen een werkende vrouw en tussen een huisvrouw, is me nooit duidelijk, ik heb het idee, dat dat onderscheid kunstmatig in het leven gehouden wordt.

Enfin, na tien minuten kwam tante Floor beneden. Marjan had de kleintjes zoet gehouden en zei, met een blik op de klok, dat ze nog een vaderlandse repetitie moesten leren.

Tante Floor vond dat ze best nog even thee kon zetten. Ik vind dat onrechtvaardig. Als meisjes en jongens op dezelfde school gaan, moeten ze ook dezelfde tijd krijgen voor hun huiswerk. En Marjan had haar vrije middag al in dienst van het gezin doorgebracht. Niets erg op zichzelf, maar dan geregelde plichten en niet van de kinderen profiteren, zoals tante Floor kennelijk deed.

Marjan is een gehoorzaam kind, dus ging ze naar de keuken. Toen deelde tante Floor me mee, dat haar zwager naar de school teruggegaan was, om nog het een en ander na te kijken, maar Marjan kan hem wel even roepen.

Marjan heeft huiswerk, zei ik toen, ik weet de weg en ik ken de spraak. Ik ben haar voorbij gelopen, maar het was niet nodig om naar school te gaan, want Marjan had haar vader al gewaarschuwd.

In de conversatie, die volgde toen ik mijn ervaringen met Jettie verteld had, had tante Floor een groot aandeel. Ja, zij kon me zo goed begrijpen, want haar nichtjes en neefjes waren ook zo dol op haar, en in zo'n geval zou ze zeker naar hen toegaan. Ik zag Luiten een pijnlijk gezicht trekken. Maar dat was dan toch weer een ander geval, zij was de tante en ik was alleen maar de juffrouw. Vrouwen kunnen elkaar onnoemelijk kwetsen. Het 'alleen maar de juffrouw' hamerde de hele weg terug door mijn hoofd. Het is een gek beroep dat ik heb, een zekere tijd van de dag heb je de gehele verantwoordelijkheid voor het wel en wee van een goede tweehonderd kinderen, en toch blijf je 'maar de juffrouw'. Eigenlijk lag ditzelfde opgesloten in Luitens advies, dat hij me bij de deur

gaf: niets doen, de ouders hebben de eerste rechten, geen aanleiding geven tot nog meer moeilijkheden. De laatste zin verontrustte me weer. Daar tante Floor in de gang kwam, kon ik echter geen opheldering vragen.

Gelukkig gaat mevrouw Luiten vooruit, voor de Kerstmis is ze thuis. Fijn, dan kan Luiten de Kerstvertelling weer voor zijn rekening nemen als we ons kleuterkerstfeest in de kerk vieren.

25 november

Dit wordt zo langzamerhand het boek van Jettie Korver ga ik merken. De zaak neemt me, buiten mijn gewone werk zo in beslag, dat ik niets anders belangrijk genoeg vind om in dit schrift op te schrijven. Het is dan ook wel 'spannend'. Tegelijk met het verzoek van 'hoogachtend J. Korver', of ik Jettie nog eens op wou zoeken, daar de behandelend geneesheer daar op aandrong, en zij niet de genezing van hun kind in de weg wilden staan, bereikte mij het voddig doorslagje, wat onze secretaris heel gewichtig convocatie noemt, en waarin mij medegedeeld werd, dat in december D.V. een bestuursvergadering zou plaatshebben. De agenda vermeldde niets bijzonders. Het is met een kleuterschoolbestuursvergadering net als met zoveel van zulke nuttige instituten, de rondvraag is hèt moment. Gelukkig heb ik de briefkaart van Jetties vader, en kan me verder niets gebeuren.

Thea deelde me vanmorgen mee, dat ze zich met Kerstmis gaat verloven. Ik kon haar oprecht en hartelijk feliciteren, vooral daar haar aanstaande verloofde al kandidaat is, zodat er een redelijke kans bestaat, dat ze op een gans normale en zeer geruisloze wijze afvloeit. Ik kan niet zeggen, dat haar verloofde een buitengewoon goede invloed op haar heeft. Haar ernst

van nu doet nog onnatuurlijker aan, dan haar geprononceerde ‘vlotheid’ voorheen. Eerlijk gezegd heb ik, achteraf beschouwd die ‘vlotheid’ liever. Ze leek me toch nog niet zulk opgelegd pandoer als wat ze nu ten beste geeft.

Ik moet de overigen sterk in de band houden, het is een leuk stel meiden, met hart voor de school en voor de kinderen. Maar Thea is altijd de uitbijter geweest, toen ze met gelakte nagels rondliep en nu, nu Theaatje volgens haar moeder zo in haar voordeel veranderd is door haar omgang met George, nu heeft Willy het over schijnheilig gedoe en blikken dominee. Zo zie je maar, iedere daad krijgt zijn waarde door de mens die er achter staat. De een mag een koe stelen en de ander mag niet over het hek kijken, zou mijn moeder zeggen.

Hoe graag had ik moeder dit allemaal verteld. Wat zouden we samen om sommige dingen gelachen hebben. En als je dat kan doen, lijken ze niet zo erg meer.

26 november

Vanmiddag in een uitzonderlijk druilerige regen naar het ziekenhuis gefietst, waar Jettie Korver lag. Ik had weer wat fruit bij me en een paar marsepeinen spulletjes, die de etalages zo tegen Sint Nicolaas zo intens gezellig maken. Jettie leek me in het begin niets veranderd, maar toen ik net als de vorige keer een uitstalling op haar kastje maakte, leefde ze helemaal op. Ze likte met een ondeugend gezicht aan de achterkant van een rose varkentje en smakte met haar tong, omdat ze het lekker vond. Toen zat ze een poosje stil te kijken, maar ik vond haar gezichtje beter dan de vorige keer.

Ze legde haar magere armpje op mijn hand.

- U bent niet meer boos op me hé, ik mag toch van u terugkomen, nietwaar?

- Natuurlijk meisje, je weet wat we afgesproken hebben, als jij weer terugkomt gaan wij weer een boom plakken en scheuren, een mooie.

Jettie leefde zichtbaar op. Je kon zien, dat ze dit geweldig leuk vond. En ze begon uit eigen beweging te vragen naar Steeffie Goossens en de andere kinderen van haar klas. Toen kwam de dokter binnen.

Die maakte een paar grapjes met Jettie en vroeg of ik, als het bezoeker afgelopen was, even bij hem kwam.

Toen ik bij de dokter in de spreekkamer zat, en hij me het droeve relaas deed van dit kind, begreep ik alles pas goed. Jettie Korver was niet alleen geestelijk in de kou gezet. Haar vader en moeder hadden haar een totaal verstarde opvoeding gegeven. Ze mocht niets en ze kreeg niets en ze moest (dit werd haar op haar vijfjarige leeftijd al ingeprent) dankbaar zijn, dat zij zulke nette kleren had, die ze dan ook niet vuil mocht maken, dat haar vader en moeder zulke nette mensen waren. Zo'n kind zou uit louter reactie de breekplank opgaan, zei de dokter. Jettie Korver was bovendien ook ondervoed, of liever gezegd verkeerd gevoed. Je kon mevrouw Korver natuurlijk niet verwijten, dat ze haar kind honger liet lijden, maar fruit, melk en dergelijke nuttige zaken werden zeer spaarzaam gegeven, en ze dweept met wittebrood en aardappels met goede gare groente. De gevolgen waren niet uitgebleven. Het is misschien nog maar een geluk, dat zo'n kind gevallen is, vond de dokter, want in het ziekenhuis hadden ze pre-T.B. ontdekt, waar Jettie anders tot aan de lagere school mee doorgelopen zou hebben.

En nu is ze met een maand of drie verpleging in een koloniehuis boven jan.

Ik was natuurlijk blij, dat ik dit hoorde, maar zijn

verzoek weegt me zwaar: Jettie minstens drie maal in de week opzoeken en haar voorbereiden op de kolonie en op haar terugkeer naar huis.

Mijn bezwaar over de ouders wuifde hij achteloos weg. De ouders neem ik voor mijn rekening, zei hij. Het kind vertrouwt u en is aan u gehecht, daarom kunt u het een trauma besparen. De moeder zou het alleen nog maar verergeren.

Het deed me goed, deze woorden te horen. Vooral omdat ik zo dikwijls hoor, dat ik dingen niet begrijp, omdat ik niet getrouwd ben. Ik voelde het gesprek met deze dokter als een ridderslag en als rehabilitatie, zoals ik dat ook altijd voel wanneer ik met Luiten de schoolzaken bespreek.

1 december

Twee maal bij Jettie geweest. De bezoeken krijgen nu een gewoon karakter zoals die met ieder gewoon kind, dat ziek is. Van de Korvers hoor of zie ik niets. Behalve dan het ellenlange schrijven, dat de secretaris vanavond opdreunde en dat Korver aan het bestuur der christelijke kleuterschool alhier ter plaatse gezonden had.

Hierin waren nog eens op een meer uitvoerige dan duidelijke manier verwerkt de beschuldigingen, die ik bij diverse gelegenheden van hem en zijn vrouw te horen gekregen had.

Ik had dit verwacht, dus kon ik me verdedigen. Ik deed dit natuurlijk onhandig. Zo'n vergadering maakt me altijd nog min of meer verlegen, en ik was dan ook blij, dat Luiten de zaak van me overnam.

Maar daar had ik niet blij om moeten zijn. De Groot zei, dat het bestuur wel wist, dat meester Luiten en juffrouw Verdoold twee handen op een buik waren,

en dat hij nou wel eens haring of kuit wilde hebben van het geval. Had ik nou juffrouw Thea te veel werk opgedragen, en had zij nu schuld of had ik het. En als juffrouw Thea schuld had, waarom had ik er dan niks aan gedaan?

Het is moeilijk al deze dingen te weerleggen. Ik zei, dat ik hoopte dat juffrouw Thea zoveel door het geval zelf geleerd zou hebben, dat ze al straf genoeg had gehad. En verder, wat de Sint-Nicolaasviering aanging, kon ik me op een besluit van het bestuur beroepen.

De heren waren maar matig tevreden gesteld, dat merkte ik aan alles, en de voorzitter dacht diplomatiek te zijn, door te zeggen, dat het hem verheugde dat juffrouw Verdoold zo barmhartig was, en door me, en hij geloofde, dat hij hier uit naam van de gehele vergadering sprak, er op te wijzen, dat, gezien het ernstig ongeluk, dat tijdens de schooltijd plaats gevonden had, we de Sint-Nicolaasviering tot een minimum zouden moeten beperken. En toen werd deze kool-en-geit-sparende vergadering met dankgebed beëindigd. En ik kon naar huis gaan. Eigenlijk moest ik opgelucht wezen, dat het zo met een sisser afgelopen was. Maar dat ben ik niet. Ik ben heel langzaam naar huis gefietst. De wolken joegen door de donkere lucht, en ik kon geen ster ontdekken. Mijn bomen zwiepten weerloos heen en weer in het onbarmhartige licht van de straatlantaarn. De radio van de burens stond hard aan. Een pedagogisch onderwerp. Ach ja, natuurlijk. Maar ik heb het gevoel, of de steun van Luiten me ontnomen is door die schampere opmerking van de Groot. Twee handen op een buik. En nu zit ik alleen in mijn kamer. Moeder, als ik hierover met u kon praten zou het niet zo erg zijn. Ik heb gebeden vanavond, voordat ik naar de vergadering ging. Het is moeilijk om nu weer te bidden. Ik kan alleen maar vragen of alles goed komt. Het gele blad kraakt tussen de bladen. Morgen zingen

we weer door aan de kerstcantate. Ik ben er blij om. Je komt er eens even helemaal uit.

5 december

Dit is de wonderlijkste sinterklaas, die ik beleefd heb. Ik dacht, dat ik er niets aan zou doen, en nam me voor om vanavond eens lekker over het oergenoegelijk kinderfeest te schrijven, dat we op school hadden. Maar het is heel anders uitgekomen. Ik ben net terug van een kopje koffie met banket bij mijn burens. En heb daarvoor geeneens warm eten voor mezelf gekookt, omdat ik pakjes uit moest pakken. Er lagen er drie op de divan, toen ik thuis kwam. Dat is een wonderlijk verrassend en verwarmend gezicht, als je gerekend hebt, dat niemand om je denken zal deze avond.

En in de loop van de avond werd nog een V van banket gebracht. Ik kan in de verste verte niet vermoeden van wie die is. Als ik tien jaar jonger was, en het was mijn voorletter inplaats van de beginletter van mijn achternaam, zou ik me de luxe permitteren om er een roman om heen te spinnen. Nu echter doe ik dat niet. Misschien heb ik wel een of andere ouder aan me verplicht, daar kom ik wel achter. Van mijn burens was er een mooi boek plus eigengemaakte borstplaat. Nu de baby zich aangekondigd heeft, is alles hiernaast veel rustiger en blijer geworden. Wat een zegen zijn kinderen toch, voor hun geboorte doen ze al goed, en dan te bedenken, dat die schattige jongetjes en die aanhalige meisjes groot worden en dan elkaar het leven zuur maken, oorlog voeren enz. enz. Wat een vernielende macht is de zonde toch. Ik ben gaan bedanken, want ik wist, dat het van hen was. Had ik niet eerverleden week over dat boek met haar gesproken, toen we samen uit de kerk naar huis liepen?

Ik heb toen koffie gedronken. Hij was gelukkig met een eigen gebreid vest, zij met een leuke moderne koffiefilter, die natuurlijk die avond noodzakelijk ingewijd moest worden.

Van de jufs waren er allemaal leuke dingsigheidjes, verzameld in een groot pak. Ik had nog wel gezegd, dat ik er niet aan deed. Maar daar hebben ze zich niet aan gestoord. Ik weet precies van wie het praktische boekomslag is, wie de zakdoekjes omhaakte, en wie het leuke éénpersoonsdekservetje en vingerdoekje maakte.

Daarnaast lag het pakje van Marjan Luiten. Arm kind, wat moet je het eenzaam hebben, om zelfs voor mij een paar klerenhangers te haken in je spaarzame vrije tijd. Ik herkende de kleuren wol die ze onhandig wegmoffelde, toen ik laatst op bezoek kwam. Lief, lief kind. Het was zo'n fijne dag. Het begon vanmorgen op school al. Op het bord stond een grote Sint getekend met Piet. Sint (we hadden om de zwakheid van onze broeders er maar van af gezien om hen in persoon op te laten treden) schreef, dat hij en Sinterklaas zoveel zieke kindertjes moesten bezoeken, en dat ze gehoord hadden, dat ze allemaal toch zoet geweest waren, zodat hij in de speelschool een zak neergezet had voor allemaal wat, en niet zelf kwam. Ik had gedacht, dat deze kennisgeving een teleurstelling zou zijn, maar dat was het, gezien de reacties niet. Er was eerder een opluchting, zoiets als wij groten ook wel voelen, als het officiële gedeelte van een feest zonder storing verlopen is.

De compensatie, die we uitgedacht hadden, een poppenkastverhaal met zwarte Piet in de hoofdrol werd nog meer gewaardeerd dan het persoonlijk bezoek van verleden jaar. Zodat ik me af begon te vragen, of wij groteren niet voor een groot deel voor ons eigen plezier de goede Sint opvoeren.

En de feestmutsen werden in de speelzaal voor de poppenkast al opgezet. Feestmutsen, die we voor iedere gelegenheid weer vervaardigden, en die mee naar huis genomen mogen worden. Dan is het net of alle kinderen veranderen. Met die muts komt een groot deel van het ‘feest’, ook al gebeurt er verder niet veel bijzonders. Zou hierin ook niet een van de charmes van het carnaval zitten heb ik me, terwijl ik speculaasjes ronddeelde, afgevraagd.

Welke gebreken Thea ook mag hebben, zet je haar en Willy samen in een poppenkast, dan is het geheel af. En deze vertoning was er bijna een á l’improviste, want we zijn hiertoe besloten na de bestuursvergadering.

Uit het gejoel dat telkens opklonk als zwarte Piet zich vergiste, bleek hoe de voorstelling insloeg.

Ook toen we het eigenlijke cadeautje voor thuis, een sinterklaas, zelf gemaakt, die een zakje met snoepjes in zijn tabberd verborg, uitdeelden, was de poppenkast het hoofdmoment. Misschien heeft die bestuursvergadering toch iets goeds uitgewerkt, ik zal er tenminste over denken, om de poppenkast in plaats van de joyeuse entree te geven. En de dames waren het met me eens. We hebben geen enkel bang of huilend kind gehad, wat anders bijna altijd voorkomt. Steeffie Goossens vertolkte, geloof ik, het gevoel der school toen hij na afloop zuchtte: Sinterklaas als poppenkast is veel leuker, hij broemt dan niet en je hoeft lekker niet te zingen.

Ook de moeders waren voldaan.

Mens, zei vrouw Marei, terwijl ze haar spruit bijna wurgde in een felgroene das, mens, daar heb je nou verstandig aan gedaan, ik zeg maar, je ken zo vriendelijk niet voor sinterklaas speule, of der binne der altijd nog die bang benne, en kinder bang make, dat kin toch nooit goed weze...

Morgen ga ik hiervan aan Jettie vertellen. Jammer dat zij de poppenkast niet kon zien.

7 december

Vandaag de kerstliederen uitgezocht. Thea, die anders alle versjes accepteert, toonde haar ernst door bezwaar te maken tegen: Jezus zegt, dat Hij hier van ons verwacht. Het was zo werkheilig, zei ze. Je had Willy op moeten horen stuiven. Dat heb je ook van je dominee, dat praat je ook maar na. Ik heb werkelijk olie op de golven moeten gooien, door dit versje voor mijn rekening te nemen met de piano en twee blokfluiten.

Er uit doe ik het niet. De kinderen begrijpen het te goed, wat het zeggen wil, en zo dik zijn de begrijpelijke kerstliederen voor een kleuterschool niet gezaaid. Ik heb het idee, dat dit drijven van Thea was. Ze is altijd in de contmarine, zou vrouw Marel zeggen.

Het bezoek aan Jettie is zo gewoon verlopen, dat ik geen behoefte had om er over te schrijven. Ze moeten daar in het ziekenhuis wel daverend sinterklaas gevierd hebben, want Jettie had zoveel zelf te vertellen, dat ze maar matige belangstelling had voor mijn poppenkastverhaal. Ik moet volgende week maar over de sanatorium beginnen. Even moest ik lachen, toen Jettie mij haar cadeautjes liet zien. Een prentenboek over Sjors van de rebellenclub en een pop, door iemand zeer smaakvol aangekleed, maar met een echte avondjurk. Zo'n Amerikaans geval. Hoe zou vader Korvers geweten er momenteel uitzien?

12 december

De etalages zijn alweer rood en groen, en hier en daar komen de eerste kerstbomen al. Ik zie mijn bomen amper meer, want het is nog een diepe schemering als

ik wegfiets, en helemaal donker wanneer ik terugkom. Ik zal zelf een stukje hulst moeten gaan kopen. Verleden jaar zorgde moeder er nog voor. Nu moet ik al die kleine genoeglijkheden zelf aanbrengen. Ik heb wel eens gedacht, dat dat niet goed was, en sloeg ze over. Maar nu weet ik, dat van bloemen in huis een welkom uit kan gaan, dat ze, zoals ik in een oud Engels versje eens las, whisper hope and comfort men. Daarom ben ik er ook op uit gegaan en nu is mijn kamer in Kerstsfeer. In zulke kleinigheden mis ik moeder meer, dan in de grote dingen. Dat is heel wonderlijk, ik zit dagelijks in haar stoel en het hoekje van de kerkbank, waar zij altijd zat, heb ik nu als mijn plaats gekozen en geen enkele keer ben ik daar van 'onder de indruk' geweest hoewel de kerkgang met moeder altijd een feest was. Zo zag ik het vroeger niet, maar zo begrijp ik het nu, nu ik met andere mensen naar de kerk oloop en weer met hen uit de kerk ga. Moeder was een Koningskind, en ik hoop, dat ik iets van haar stille blijdschap mag hebben. Maar, in die dingen, die toch eigenlijk zeer markant in haar leven waren, heb ik niet dat gevoel van schrijnend gemis, dat me wel bekruipt, wanneer ik, zoals nu, een veel gebruikt aardewerkschaaltje uit de kast haal, om een paar rode kersttulpjes en wat hulst er in te schikken. En ik heb een onbeheerste huilbui gekregen, toen ik het oude enveloppendoosje met onze simpele kerstversieringen (een paar klokjes) voor de dag haalde.

Hoe zul je andere mensen leren kennen, wanneer je je zelf zo'n raadsel bent. Zo heb ik ook weer verwonderd gestaan over de herkomst van de banket-V met Sinterklaas. Die kreeg ik van de familie Korver. En dat was nou juist het laatste wat ik gedacht had. Jettie vertelde het me vanmiddag, toen ik weer bij haar zat. Ze had het nu over de Sinterklaas van school, en nu, nu haar eigen emoties voorbij waren en de

dingen, die zij gekregen had bijna gewoon geworden zijn, nu wilde zij van school horen. Het valt me altijd weer op, hoe economisch kinderen hun pretjes verdelen. Niet de tastbare, als snoep enz., want die zouden ze liefst ineens op eten; achter elkaar duurt de meesten nog te lang, ze proppen hun mondjes vol, zodat het gekleurde sap langs hun kinnetjes druipt. Maar op geestelijke genietingen zijn ze zuinig en weten ze zichzelf aardig te doseren.

Juist toen ik aan het hoogtepunt van mijn verhaal over Sinterklaas op school toekwam, dat Zwarte Piet in zijn verbouwereerdheid Sinterklaas in de zak wou stoppen, hield Jettie plotseling op.

Ze legde haar hand op mijn arm, keek mij aan en zei:

- Heeft u nog wat van Sinterklaas gehad? Als ik op dat moment in de klas gestaan had, zou ik gezegd hebben - Eerst het verhaaltje uitvertellen, Jettie en dan mag je wat aan juf vragen. In deze ziekenhuissfeer, zou, wat op school gewoon was, mogelijk frikkerig en pedant geklonken hebben. Ik liet dus Piet en Sinterklaas bij elkaar in de zak zitten, en vertelde haar van het boek, waar veel over kindertjes instond, over de mooie zakdoekjes, ik had er een in mijn tas, die ik haar liet bewonderen. En over de heerlijke banketletter, nòg zo'n grote! Toen begonnen haar oogjes te schitteren. Die is van mijn vader en moeder, zei ze trots. Jouw moeder is lief, zei ik terug. Jettie knikte, maar niet heel erg overtuigd. Ik mag thuis bijna nooit spelen, zei ze. Dit was de aanleiding voor me om te vertellen, dat haar moeder wel wist, dat zij, Jettie, niet sterk was, maar dat ze nu voor drie maandjes naar zee ging, in een huis met een heleboel andere kindertjes, en dat ze daardoor een grote sterke meid zou worden.

- Naar de kolonie, zei Jettie wijs, daar ga je altijd heen, als je de tering hebt, zegt mijn opoe. En ik krijg

erge mooie pyama's en een echte gebreide trainingsbroek, moeder is al aan de tweede pijp.

Wij opvoeders kunnen wel plannen maken over voorzichtige voorlichting en bang zijn om een kind te kwetsen. Het is de familie, die de eerste rechten heeft, in de huiskamers wordt meestal geen blad voor de mond genomen.

Jettie Korver weet, dat ze 'tering' heeft. Ik ben bang, dat ze deze wetenschap als een last door haar hele leven zal moeten slepen. Nu heeft ze er gelukkig weinig last van.

17 december

Vandaag voor het laatst bij Jettie geweest, morgen gaat ze weg. Ze zit nu hele dagen op, en liet me vol trots haar koffer zien, die bijna niet dicht kon, zoveel ging er mee.

We zaten samen verdiept in de beschouwing van de poppetjes op haar pyamaatje, 'echte micky-mousen, ziet u wel juf', toen haar moeder binnenkwam.

Ik kon na de begroeting niet nalaten haar te bedanken voor de heerlijke letter. En meteen gaf ik haar een oprecht compliment over Jetties uitzet. Het was ook boven alle lof verheven. Niet alleen degelijk, maar zo, dat een klein meisje, die spulletjes met plezier zal kunnen dragen. Een vestje met bloemetjes, en een echte trainingsbroek, schortjes met grote zakken, en een zondags jurkje met smokwerk. Ik heb zelden een stel kinderleertjes gezien, waaruit zoveel toewijding en liefde sprak.

Mevrouw Korver is ook veranderd. Kon ze vroeger Jettie zo vluchtig een zoen geven, nu knuffelde ze het kind. Ze hadden samen geheimpjes over morgen, moeder zou fijn meegaan met de auto, en Jettie kreeg een

grote reep chocolade voor onderweg, en moeder zou vragen, of ze een kerstklok aan haar bed mocht hangen van de zuster.

Het viel me op, dat vader bijna niet genoemd werd, maar ik kon me natuurlijk vergissen. Ik vergiste me niet. Ik wilde natuurlijk weggaan, toen Jettie gezelschap had, maar mevrouw Korver zei, dat ze het prettig vond om met me samen terug te fietsen.

Het werd nog een gezellig kwartiertje, en ik herkende Jettie haast niet meer. Ze was de laatste tijd toch al zo vooruit gegaan, en ik had gedacht, dat dat mijn goede invloed was. Misschien heb ik er aan meegeholpen, maar Jettie Korver had haar moeder ontdekt, en dat was de grootste, zo niet de enige oorzaak. Alles weten is alles vergeven, leerde ik vroeger, is een Frans spreekwoord. Ik zou het natuurlijk in het Frans moeten schrijven, maar dat wil me nog niet al te best uit mijn pen na mijn schooljaren.

Maar toch zit er een zeer grote kern van waarheid in, dat ondervond ik nu weer. Onder het naar huis fietsen legde mevrouw Korver haar hand op mijn arm. We fietsten door de avondstille straten van de stad, er was niet veel verkeer. - Ik wou u wat zeggen. Het leek haar moeilijk te vallen, want ze zweeg weer een poosje, toen ging ze aarzelend verder. 'Bent u niet boos op ons?' Ik zei haar, dat ik geen reden had om boos op hen te zijn. Toch wel, zei haar stille stem naast me, toch wel. We hebben het u op school zo moeilijk gemaakt. Pas toen ik dacht dat ik Jettie moest missen, heb ik dat ingezien. Zo moeilijk herhaalde ze nog eens. Jettie had het fijn bij u, thuis niet.

In de verte tingelde een bel. Ik had wel harder willen trappen om deze biecht niet te hoeven horen. Ik werd bang, bang voor het mensenverdriet, dat uit de moede stem klonk, voordat er nog een woord gesproken was. Maar we hadden nog wel tien minuten

straat voor ons, voordat we het verkeer weer zouden bereiken. En de hand hield me vast.

En daarna hoorde ik het verhaal, van de vrouw, die met de verkeerde man getrouwd was. - Hij kon zo mooi praten en toen zei mijn moeder, doe het maar, want je wordt al een dagje ouder, en op het laatst deed ik het. Vader en moeder blij. Maar ik hield niet van hem, en ik hield ook niet van Jettie. Hij had het altijd over de dingen die hij zou doen, maar er gebeurde zo weinig juffrouw, er gebeurde zo weinig... En altijd maar naar vergaderingen, altijd... Ik kon wel eens een keertje op visite gaan, maar meestal zat ik thuis... en zo is het begonnen. Ik hoor nog haar woorden, en ik wil ze precies zo vasthouden in dit boek, opdat, wanneer later iemand dit eens mocht lezen, hij niet zal kunnen zeggen, zo schrijft een oude vrijster, voor wie de druiven zuur zijn.

Ik zat altijd thuis, zei mevrouw Korver, en toen begon ik voor het huis te zorgen. Ik was altijd al op mooie spulletjes, gek als jong meisje al op mijn kamertje thuis, maar zo als nu... nee dat heb ik nooit gehad... mijn meubeltjes werden mijn alles... ik had ook bijna niks anders juffrouw.

Zondags uit de kerk praatte mijn man zo geleerd over de preek, dat ik amper aan dorst te zeggen, wanneer ik er wat aan gehad had. En daarom, ook omdat mijn man elke dominee niks vond, en ik dat ook begon te vinden, begon ik ook in de kerk aan mijn spulletjes te denken. En toen werd Jettie geboren. Eerst was ik er zo blij mee. U had haar wieg moeten zien. Ik hoorde hoe haar stem helemaal opleefde. Helemaal rose zij, met van die kleine blauwe bloemetjes, zo lief, ach toch zo lief.

Maar toen Jettie groter werd, begon ze aan mijn spulletjes te zitten. En toen was het of ik meer om mijn spulletjes gaf dan om mijn kind.

Een keer, toen ze met een theelepeltje een hele kras op mijn dresswar, ja zo zei ze het dresswar, maakte, heb ik haar toch geslagen, geslagen...

Na die tijd is zij bang van mij geworden, en toen kwam ze bij u op school. Ik kon weer voor mijn meubeltjes zorgen en ik kreeg een nieuw bankstel op afbetaling.

Ik had dat toch wel goed gezien, die ene keer, toen ik daar op visite was. Toen kwam het ongeluk zei mevrouw Korver zachtjes, en toen Jettie me sloeg in het ziekenhuis, toen begreep ik alles. Ook waarom ze niet naar huis wou.

Mijn man geeft me geen gelijk. Hij had vandaag geen eens tijd om Jettie goeindag te zeggen. Hij zegt dat u de schuld heeft, vandaag nog, en toen ging hij weg, naar een gemeentevergadering, want de kerk gaat voor. Nooit zal ik het ontstellende sarcasme vergeten, waarmee ze het woord 'kerk' uitsprak.

En Jettie, heb ik toen gevraagd, om maar wat te zeggen.

Haar gezicht klaarde helemaal op.

Ja Jettie was zo blij dat u kwam. Ik heb Jettie terug gekregen en alles zal anders worden, anders worden juffrouw, dat beloof ik u.

Ik heb mevrouw Korver beloofd, dat ik nog eens bij haar zal komen praten. Komt u dan 's middags vroeg ze me, dat komt me het beste uit. Ik beloofde dat ik hieraan zal denken. Ik heb geen behoefte om het kerklid Korver te ontmoeten, geen enkele, die mag voor mijn part 'meeleven'.

Ik kijk naar buiten, het is net of de takken van die iepen dreigen. Achter me speelt zachte muziek, de burens zitten samen. Het is koud, daarom por ik de haard op. Zelfs de kersttulpjes lijken verkleumd te zijn.

Kan het dan niet anders, moet een plaats in de kerk altijd gekocht worden ten koste van het gezin? Ik zie

zoveel jonge moeders verzuren en verkommeren, omdat ze als hun jonge kinderen naar bed zijn, in de eenzaam stille huiskamer met hun stopmand bij de radio zitten, terwijl hem man vergadert en nog eens vergadert. Het is zelfs zo, dat ze de raad, die Paulus aan de vrouwen geeft, om hun eigen mannen te vragen, niet kunnen opvolgen. Hun eigen mannen hebben het zo druk met alle Levensproblemen, dat ze de schuchtere vragen van hun vrouwen niet meer horen.

Wij roepen om terugkeer tot het gezin, we hebben gezinsweken, we strijden voor het gezin als Goddelijke instelling en als levende cel van de maatschappij. Maar we rafelen het gezin uit elkaar voor 'de arbeid in Gods koninkrijk' dat wil overgezet zijnde zeggen, ellenlange vergaderingen, waarin ieder zijn eigen advies zo gewichtig vindt, dat het nog uitgesproken wordt ook al heeft de buurman precies hetzelfde beweerd.

Nu eindig ik, want dergelijke beschouwingen helpen toch niet, die moeten gebracht worden, ter plaatse waar ze behoren.

18 december

Vandaag is Jettie Korver naar zee gegaan en is de herfstboom gevallen. Het glas lag aan splinters, ik kreeg nog een diepe snee in mijn hand, toen ik het op wilde rapen, voordat de kinderen er in traptten. Ik houd niet van zulke ongelukken op zulke dagen. Ze maken me altijd bang.

Vanmiddag vertelde ik het aan Luiten. Hij zat gelukkig in de huiskamer, zodat tante Floor slechts een kleine complicatie kon veroorzaken door hem te vertellen, dat hij de kerstgeschiedenis maar niet zo moest vertellen, als het eerste jaar. Kees Luiten knikte. Dat kwam door Marjan, zei hij en trok het kleine meisje

aan haar vlechten. Marjan was als baby net op de tweede kerstdag ziek geworden, en toen moest ik geregeld aan haar denken, ik liet toen de wijzen inplaats van goud, wierook en mirre, een schapje meenemen.

- Ja ik schaamde me dood, zei tante Floor, ik zag de domineesvrouw lachen. Graag had ik gezegd, dat ik dit verhaal zo echt begrijpelijk vond, maar dat durfde ik niet. Daarom vroeg ik maar gauw naar mevrouw. De twintigste komt ze thuis. Tante Floor blijft dan nog drie maanden. Daarna gaat ze weer naar haar oudste zuster, vertelde ze, even uitblazen, de kinderen zijn zo onopgevoed en druk. Weer die verwijtende blik naar Marjans vlechten en naar de blonde krullebol van Ineke, die op de grond met een pop speelt.

Dat sommige mensen aan zoveel liefde en rijkdom voorbij lopen voor hun eigen rust. Als ik de genegenheid van de kinderen niet had, dan zou ik mijn werk niet graag doen. Ik kan soms, na rumoerige dagen doodmoe in mijn stoel zakken, zo, dat ik het eerste half uur geeneens energie op kan brengen om mijn theewater op het gas te zetten. Maar dan komen de herinneringen weer aan leuke gezegdes, aan vrolijke ogenblikken, aan een kleverig snoepje, dat je in je hand geduwd wordt. En dan gooi je de vermoeidheid van je af, en zet een fijn kopje thee, en stelt bij jezelf vast, dat je toch wel een heerlijk werk hebt.

Natuurlijk vertelt Luiten een geschiedenis, ik verheug me er bij voorbaat op. Met feestjes e.d. die we in school vieren is het altijd mijn werk, maar geen een van de juffrouwen, ook ik niet, vindt het prettig in de kerk te spreken, wel even, maar niet zo'n tijd. Daar dragen onze stemmen niet ver genoeg voor. Nu kan ik lekker gaan zitten luisteren en naar kindergezichten kijken. En dan is het vakantie.

Toen ik dit schrift weglegde, viel het gele blad eruit. Ik kan me niet ontworstelen aan het idee, dat dit blad, en de herfstboom, die vanmorgen viel, een waarschuwing inhouden. Het lijkt me te nadrukkelijk.

22 december

Nog eenmaal is Thea in de oppositie gekomen. Ze had opeens principiële bezwaren tegen de kerstboom in de kerk. Zo'n boom was van heidense oorsprong. Verleden jaar heeft ze een kaars van de elektrische verlichting zo gebogen, dat hij precies op haar haar scheen, als ze bij de piano stond met haar blokfluit. Nu mag er geen kerstboom meer zijn. Thea is wel veranderd. Men zegt in haar voordeel. Ik moet zeggen, uiterlijk is ze zeer in haar voordeel veranderd. Toch zou ik graag de oude kokette Thea zien. Ik gaf er wat voor, als ze nog een keer haar lippen bijwerkte, op haar tenen staand voor mijn spiegeltje. Dat was echt. Al deze dingen zijn zo verdraaid aangeleerd.

We hebben ons niet door Thea's opmerkingen laten storen. Willy en de jongste van onze club, Joke, hebben een pracht van een kerstboom van de markt gehaald. We hebben hem opgetuigd, en de koster heeft als altijd hand- en spandiensten verricht in die gevallen, die hij als 'geen vrouwenwerk' betitelt. Ik geloof, dat hij het zo'n beetje als heiligschennis beschouwt als vrouwen zomaar in zijn kerk rondscharrelen. Willy zegt, dat hij met de jaarfeesten van de M.V. net zo deed, nu houden ze die in het verenigingsgebouw, er kwam teveel tegenstand, het is net alsof de mensen conservatiever worden na de oorlog.

De kerk was prettig, en ik heb vanavond nog fijn de generale repetitie bijgewoond van onze zang. Eigenlijk zijn generale repetities gekke aangelegenheden.

Over het algemeen is de sfeer nog gespannener dan op de uitvoering. Op de uitvoering is er een zekere onverschilligheid, tenminste, dat voel ik zelf altijd, maar de generale! Ik heb er het land aan, en ik had graag verstek laten gaan, maar dat kon slecht. Daarom ging ik, na een haastig gekookte en naar binnen geslikte maaltijd, in de druipende regen naar ons lokaal. Gelukkig hoefden we niet veel over te doen. Deze kerstcantate is ook zo zuiver dat je hem als vanzelf goed zingt. En we zullen hem goed zingen op de tweede kerstdag in de kerk.

Het is net, als je daarover denkt en schrijft, of je het over een andere wereld hebt. Je kan door de muziek er zo heerlijk 'uit zijn'. Het was dan ook een zeldzaam genot voor me, toen onze dirigent, op aandringen van velen 'Jesu, joy of man's desiring' speelde. Ik zat naar de ontwikkeling van het thema te luisteren, toen me plotseling een grote schrik overviel. Zo was het ook geweest, de avond voordat Jettie Korver viel. Ik werd zo bang, dat ik voelde hoe mijn hart onregelmatig klopte. Ik heb niets meer van het einde gehoord en ben naar huis gegaan. Om alles opzij te zetten, ben ik een gewoon verslag in mijn dagboek begonnen, maar nu komt dezelfde angst weer boven. Ik zet mijn radio aan, iets wat ik bijna nooit doe. Onder de muziek kan ik rustig doorschrijven. Naar bed ga ik nog niet, daar ben ik te bang voor. Het koor zingt, voor de avondoverdenking, 'Wat de toekomst brengen moge'.

Mij geleidt des Heren hand... Het zou een bemoediging moeten zijn. En als ik een roman schreef inplaats van een dagboek, zou ik met een half versmoorde verwensing het toestel afdraaien. Een kalenderblaadje echter doet hier een rustige slaap op volgen. Ik voel me alleen maar waakzaam. Zoals je je voelde na luchtalarm.

23 december

Je moest eigenlijk maar één keer centraal kerstfeest kunnen vieren. Nu wordt het zo versnipperd, en ik geloof dat sommige dominees er meer dan genoeg van krijgen. Dat is toch zeker de bedoeling niet van onze gang naar de Kribbe, zoals dat in moderne preken heet.

Toch was ons kinderkerstfeest mooi. Kinderen en licht horen nu eenmaal bij elkaar. Er is niets zieliger dan twee kleine kinderen in het lantaarnlicht van een grote stad te zien schuifelen.

Het feest verliep goed. Altijd weer moet ik mijn stem in bedwang houden als ik lees van de herders die in dezelfde landstreek waren en die de nachtwacht hielden over hun kudde. En als dan het oude ‘de herdertjes lagen bij nachte’ opklinkt, dan... ik kan haast wel zeggen, dat ik dat een van de hoogtepunten van mijn werk vind.

Dat hebben wij ze mogen vertellen, dat versje hebben ze geleerd en ze weten wat het betekent. Evenzo als ze weten dat Jezus zegt, dat 't zo donker is, overal op aarde zonde en droefenis...

Ik bewonder Luiten, die het kerstverhaal vertelde. Want dat moet zo iets zijn niet voor ‘van acht tot tachtig’, maar van drie tot tachtig, want sommige opoes komen luisteren. Ik moet altijd aan die moeders denken, die hun kleintjes naar Jezus brachten, als ik ze binnen zie komen.

Kerstfeest met kinderen, het is altijd een groot ontroerend gebeuren. Ik geloof dat veel mensen in moeilijkheden getroost zijn door de herinneringen aan de kerstvieringen uit hun jeugd. Luiten vertelt rustig, een beetje saai soms, maar hij heeft de hele kerk onder zijn ban.

Aan de uitgang was er even een incident. Marjan

stond aan de deur, drong door de mensen heen naar binnen, liep zelfs haar tante Floor voorbij naar haar vader. Ik had geen gelegenheid meer om te vragen wat er was, maar nu ik in mijn stille kamer zit, vind ik dat de bomen met him takken dreigen en is het of Marjan Luiten iets verschrikkelijks gezien had. Het leek wel of ze door de hel gegaan was.

Ze had opgepast bij haar moeder, tante Floor wilde haar zwager horen spreken, had ze me al meegedeeld.

Ik klapte dit schrift dicht, toen viel het gele blad op de grond. Dit wilde ik er nog even in neerschrijven.

26 december

Het is wonderlijk, hoewel zeer gewoon in ons land, de kerstdagen te besluiten met een concert. En ik mag wel zeggen een goed concert. Je kunt niet zeggen precies, waar het allemaal aan zit. Maar het koor was er in en de organist was er ook in. Het heeft me heel veel gegeven deze avond.

Er zijn toch zoveel dingen in een mensenleven om zeer dankbaar voor te zijn. Morgen ga ik nieuwjaarskaarten kopen, alle kinderen die volgend jaar van school gaan krijgen een kaart, en dan nog een klein pakje in orde maken voor Jettie Korver. Dit zijn de enige losse banden, die me aan de school binden.

28 december

Ik zie nu mijn bomen elke dag, want ik ben veel thuis. Ik geniet van het heerlijke rustige tempo, waarin ik nu alle dingen kan doen. Geniet van een extra lekker schoteltje, dat ik voor mezelf kookte, heb een jurk genaaid, ook een van die heerlijkheden, waar je

zo in het gewone doen niet aan toe komt. Ik zag de stof liggen, en moest meteen bedenken, hoe die kinderen de vrolijke kleuren, die tussen het ruitweefsel zaten, wel zouden waarderen.

Het valt me op, hoe dikwijls ik aan de kinderen denk, wanneer ik mijn jurken koop. Kinderen letten altijd op je verschijning. Ze voelen zich vrolijk als je een prettige jurk aan hebt. Ik had eens een grijze tweedjurk, erg donker en erg praktisch. Een huiljurk noemde een kind die.

De nieuwjaarskaarten beginnen nu binnen te druppelen. Er waren er al twee vanmorgen. Een van Marietje, met Zalig Kerstfeest erop, en een van het jongetje Marel, een vreselijk druk geval met biggetjes en zakjes geld. In de keus van de kaart ken je de gezinnen. Marietjes moeder zal wel wat 'van de godsdienst' uitgezocht hebben, omdat het schaap op een christelijke school beland is. Vrouw Marel heeft het kind een das omgebonden, de snotneus afgeveegd en een dubbeltje in de hand gestopt. - Ga jij maar een kaart voor je juffrouw halen hoor, zal ze gezegd hebben. En hij is door Grietje Marel, de oudste, geschreven en ze heeft zijn handje vastgehouden, toen hij zijn naam zette. Ik ben altijd benieuwd naar die nieuwjaarskaarten. Ze vertellen allemaal een geschiedenis.

30 december

Toen ik vanmorgen naar de bus liep, vrolijk nieuwsgierig naar de nieuwjaarskaarten, van mijn kinderen, lag tussen al die fleurige wensen de rouwkaart.

Mevrouw Luiten is gister plotseling overleden.

Ik plak het gele blad hier bij mijn schrift. Het heeft gelijk gehad.

Meer kan ik niet schrijven.

Ze wordt direct na Nieuwjaar begraven. Dus Luiten viert, laat ik vooral schrijven ‘viert’, oud en nieuw met zijn vrouw boven aarde. Ik weet, dat het harteloos is, dit neer te schrijven, maar ik moet het mezelf realiseren. Mevrouw Luiten is dood. Arme kinders. Arme man.

31 december

Ik ben natuurlijk op condoleantiebezoek gegaan, je kunt al niet best anders. Het liefst was ik weggebleven, wat moet ik bij dit verdriet voor troostwoorden zeggen? Het liefst had ik Marjan tegen me aan laten leunen en had ik Ineke op mijn schoot getrokken, dan hadden we samen kunnen praten over het grote verdriet, dat vader nu heeft, en dat zij hem het best konden troosten omdat ze ook zoveel van hun moeder hielden. Maar Marjan zat stil in een hoekje, dicht bij Ineke, die aan haar poppenhuis frommelde. Toen ik hier met de eerste moeilijkheden van Thea kwam, zat mevrouw Luiten de fel gebloemde gordijntjes te knippen, uit een oude jurk van Marjan.

- 't Is nog vooroorlogs, zei ze spottend, wat ben ik een zuinige huisvrouw, vindt u niet?

Nu is alles voorbij en ligt hier ergens haar ‘stoffelijk omhulsel’.

Tante Floor neemt de honneurs waar. Ze vond het daarbij nuttig en nodig om me over enige intieme dingen in te lichten, zo vernam ik bij deze gelegenheid, dat haar zuster eerst met iemand anders verloofd geweest was, maar daar zat de kerk tussen en toen had ze Kees maar genomen, haar familie was er op tegen, hij was toen nog maar onderwijzer aan een dorpsschool, maar toen hij zijn benoeming als hoofd kreeg... En zo ging het door, terwijl ik de boze ogen van Marjan

zag opflikkeren achter tante's welgedane en zelfvoldane gestalte. En toen ze eindigde, dat zij er op rekende om nu de plaats van haar zuster in te nemen, omdat ze daar het naast aan toe was, toen kreeg ik het benauwd om dat felle doodsbleke kindergezicht.

- Mag ik haar nog eens zien? heb ik toen gevraagd. Ik wou dat ik dit nooit gedaan had. Tante Floor zei, dat haar zuster weinig veranderd was, en gelastte Marjan mee te gaan.

Gelukkig klonk op dit moment de sleutel in de voordeur. Het kind sprong op. - Daar is Pappie! het klonk als een bevrijdingskreet, die helemaal niet paste in dit zeer stille huis waar de dode lag. Luiten legde dan ook zijn vinger op de mond, en tante Floor deed een waarschuwend, 'Maar Marjan!' horen. Het kind kromp weer in elkaar, en bleef achter de vader staan, toen ik hem condoleerde. Even vertelde hij, hoe Marjan hem was komen roepen, toen haar moeder een flauwte kreeg, eerst leek het niet erg, maar de dokter oordeelde toch opname in het ziekenhuis noodzakelijk. En twee dagen daarna was het hopeloos. Ze zijn er allemaal nog bij geweest, ze was bij kennis. En ze ging in vrede.

Ik heb haar niet meer gezien. Dat werd gelukkig vergeten.

Toen ik thuis kwam was het schemerig donker en de sterren flonkerden onnatuurlijk. Het gaat zeker vriezen vannacht. Een ster pinkelde tussen de smartelijk opgeheven takken door. Ik heb er naar gekeken. Het lijkt een licht uit het vaderhuis met de vele woningen.

1 januari

Ben hiernaast wezen nieuwjaarswensen. Ze zaten ieder aan de kant van de kachel. Straks gaan ze naar

familie, die ze in de stad hebben. Zij leek me bleek. Maar Jansen zei, dat hij zeker wist, dat het een goed jaar voor hen zou worden, en volgend jaar ligt mijn zoon daar, zei hij. Ik heb genoten, er ging zo'n sterkend iets uit van dit groeiende jonge gezin. Het is goed om aan zo iets op nieuwjaar te denken. Soms word je zo moedeloos en bang.

Verleden jaar was moeder er nog. Kind zei ze, we maken ons allemaal druk over de atoombom, en wie zal zeggen, of we er ooit iets van meemaken, maar over Christus' wederkomst maken we ons niet druk, en die komt zeker.

Nog zie ik de stille glans op haar gezicht, ze keek het raam uit of ieder ogenblik de engel met de bazuinen over de stad kon vliegen.

2 januari

Wat is een begrafenis toch eigenlijk een schouwspel. Het kerkhof stond zwart van mensen, en een golf van snotterend medelijden ging door de kijkenden toen ze Luiten met zijn twee kinderen zagen komen achter de stil gedragen kist. Er was zo'n grote strakheid om zijn hele figuur, en zijn stem was zo onnatuurlijk vast toen hij bedankte, dat ik vrees voor de terugslag. En wie van degenen die nu belangstelling getoond hebben, zal die terugslag opvangen?

5 januari

Voor het eerst weer naar school geweest. We moeten altijd aan elkaar wennen zo'n eerste dag. Thea had geen ring om, ik had die hele gewichtige gebeurtenis vergeten en het was ze zelf, die zei dat George zich

liever met haar verjaardag verloofde, al die drukte met Kerstmis...

Ik heb toen geknikt, wat kon je anders doen. Nu heeft deze feestelijke verbinding de vierentwintigste februari plaats.

De kinders zijn drukker dan anders op zo'n dag en ze willen je allemaal vertellen, dat ze je kaart gehad hebben. Ze moesten eens weten, dat ik die het hele jaar door uitzocht. Als het kind hier of daar een speciale voorliefde voor aan de dag legt, zoek ik er een soort kaart van op, schrijf er het adres op en doe die in mijn nieuwjaarsbak.

Ook heb ik gisteravond alle ontvangen nieuwjaarskaarten doorgenomen. Het zou een onvergeeflijke fout zijn, wanneer je spruit Marel bedankte voor zijn mooie kerstklokken en hij had je biggen met duizendguldenstukken gestuurd.

Toen deze jaarlijkse ceremonie afgelopen was, zijn we weer aan het werk gegaan.

Er is niets in januari wat de klas in spanning houdt. De decemberfeesten zijn afgelopen en Pasen is nog ver af.

Daarom zijn we per klas iets leuks gaan maken voor Jettie Korver. Het was Thea, die op dit idee kwam, waar ik erg blij mee was. Zou Luiten toch ongelijk gehad hebben met zijn advies: dwing haar tot ontslag vragen. Juist, nu ze de kans heeft om binnen afzienbare tijd uit de school te komen, juist nu wordt ze attent en goed. Ik geloof, dat het 'laat hem alleenlijk dit jaar' niet alleen voor de onvruchtbare vijgeboom geschreven is.

We hebben even de koppen bij elkaar gestoken en nu wordt een scheurplaat, een poppenkamer met popjes, een geprikte kalender en een tasje gemaakt. Ik zie het snuitje van Jettie al, wanneer ze het uitpakt.

7 januari

Mijn bomen voor het raam schitteren van de rijp in de vele havenlichten. Het is steenkoud, maar ik kan er toch niet toe komen om de gordijnen dicht te trekken, ze zijn zo onwezenlijk mooi.

Vandaag is Ineke Luiten bij mij in de klas geweest. Luiten kwam haar zelf brengen met het verzoek of ze een paar dagen op school mocht zijn; zijn schoonzuster was zwaar verkouden en nu was er niemand om naar Ineke te kijken.

Ik heb de kleine hummel meegenomen naar meisjes die ze kent...

Jammer genoeg, kende Joke, die de jongste kinderen in haar klas heeft, Ineke niet. Ik dorst het kleine dier, dat me erg schuw leek in de vreemde omgeving, niet bij haar in de klas te geven. Meestal doe ik het wel, de groten zijn voor een bijna driejarig kindje al zo erg 'groot'.

Zo nam ik Ineke maar in mijn klas. Ik zette haar apart aan een tafeltje, maar het dankbare trotse lachje, dat bijna altijd volgt, als ik aankondig, dat het kind een tafeltje helemaal voor haar alleen krijgt, bleef uit. Ineke was nooit een uitbundig kindje, maar nu heeft ze iets schuws, ik zou haast zeggen iets stiekems gekregen.

Het is een hard woord, dat ik neerschrijf. Ik heb er geen enkele grond voor, geen enkel bewijs, alleen een bloedrood hartje met een heldergele ster... en toch weet ik, dat dit woord waar is.

Ineke heeft het hartje van papier in haar schortzakje, waarop een onnozel opzittend hondje geborduurd is, gemoffeld. Gek, dat ik me dit borduurwerk herinner. Vroeger hadden de kinderen Luiten nooit handwerk op hun kleren, maar nu... op Inekes schort zat het

leuke hondje, en Marjan had, zoals ik nu duidelijk voor me zie, een felgekleurd bloemenmandje op de zak van haar jurkje, het haalde het hele grauw-grijze geval op. Mevrouw Luiten kleedde de kinderen altijd praktisch aan. Zou tante Floor deze fleur hebben gebracht? Ik weet het niet. Ik had de kleine, vlugge manoeuvre van Ineke glad over het hoofd gezien. In de hoogste klas van de kleuterschool ben je niet meer op dergelijke vergrijpen aan het leermateriaal verdacht. In de eerste klas wel, daar steken we iedere keer de vermaning af, dat, als alle kinderen blokjes meenemen, er niets overblijft om de volgende dag mee te spelen, en als ze die blokjes zouden verliezen, dan waren er helemaal geen blokjes meer, wat verschrikkelijk jammer zou zijn. Meestal heeft deze pedagogische toespraak succes, het enige kind, dat er niet intrapt, was een van de vele spruiten Marei. Die gaf de oplossing, dat het niks niet erg was, dat er geen blokkies meer waren, dan moest de juffrouw maar een moordverhaal van Simson vertellen. Jopie Marel zal zich later wel door het leven slaan, desnoods als zijn romanheld, met een ezelskinnebakken, vermoed ik.

Maar ik schreef over Ineke. Greetje Burggraaf, een kind, dat alles ziet en alles klikt, zei opeens met haar meest harde klikstem door de klas: - O kijk eens, Ineke Luiten steekt zo maar een rondje in haar zak.

Ik moest er toen wel aandacht aan besteden. Maar toen ik naar het kind toe liep, dat stijf geschrokken van Greetjes harde stem in haar stoeltje zat, had ik niet kunnen vermoeden welke uitbarsting er het gevolg van zou zijn.

Ik zei nog tegen Greetje, dat Ineke nog zo heel erg klein was en dat ze niet wist, dat ze niets mee mocht nemen, maar het hielp niet. Ineke bleef als versteend zitten. Zelfs toen ik mijn hand op haar zorgvuldig gladgekamde krullen lei, en zei, dat ze niet

bang hoefde te wezen, verroerde ze zich niet. Leg het maar weer op tafel, meisje. Ik hoor het mezelf zeggen, en ik weet dat het erg vriendelijk klonk.

Toen kwam de uitbarsting. Met een hijgchreeuw, die iets had van een dier dat in doodsnood schreeuwt, begon Ineke onbedaarlijk te huilen.

Ik heb haar op mijn schoot genomen, heb haar water laten drinken, maar niets hielp, het angstige, wanhopige huilen duurde zo lang, dat ik er ongerust onder werd, het was niet gewoon meer.

Juist toen ik er ernstig over dacht om het kind in vredesnaam maar naar huis te brengen en ik haar meenam naar de gang om haar aan te kleden (ik had haar al een poosje in mijn hokje gebracht) kreeg ze op de gang de herfstboom, die daar nog hing na de reparatie, in de gaten. Ze gleed van mijn schoot af en nog nasnikkend zei ze, dat ze die boom erg mooi vond, net zo mooi als de jurk die tante Floor voor haar aan het breien was. Toen hield ze plotseling haar mond. Ik was blij, dat er een aanknopingspunt was, en vroeg, terwijl we samen de boom gingen bekijken, naar die jurk. Ineke zei eerst niets, en toen fluisterde ze; ik mag hem niet mooi vinden van Marjan, anders wordt moesje in de hemel boos, en als ik stout ben ook.

Nu nog ben ik het niet met mezelf eens, of ik hierover met tante Floor of met Luiten zal gaan praten, of dat ik het hele geval maar op z'n beloop zal laten. Ineke was helemaal gekalmeerd, ze gaf me uit eigen beweging het hartje dat verkreukeld in haar schorthoekje zat, en ze zei, dat ze verder wilde plakken. Toch keek ze nog erg schuw naar Greetje Burggraaf en toen Marjan haar uit school kwam halen, knikte ze heftig ja, op de vraag van haar grotere zusje of ze zoet geweest was, met een verdacht rooie kleur op haar toetje. Gelukkig had Marjan het te druk met het bewonderen van de nieuwe broche, die Willy op haar

zwartfluwelen bloese had (een allerliefst geciseleerd hertje van een dof goudkleurig metaal).

12 januari

Ineke is nog vier dagen op school geweest, zonder enige moeite. Ze plakt nu prettig met de klas van Joke mee. Het enige wat ze absoluut wilde, was zo'n boom maken zoals ik in de spreekkamer had hangen. We hebben het natuurlijk toegestaan, en vol trots vertelde ze me vanmiddag, dat vader die boom in de Bijbel gelegd had bij de tekst van mammië. En nu weet mammië, dat ik zoet ben, voegde ze er met een ernstig gezichtje aan toe. Dit gezegde versterkt me weer in de veronderstelling, dat er iemand ten opzichte van Ineke Luiten de wolke van getuigen, waar Paulus tot onze troost van spreekt, misbruikt. Ik zou hier zo graag met moeder over gepraat hebben. Als dit een gewoon kind, uit een gewoon gezin zou zijn, dan was ik van avond naar de ouders gegaan, om hier over te praten. Maar Ineke staat onder de hoede van tante Floor, en Luiten... waarom zou ik nu met Luiten praten, over zijn kinderen? Het moest toch gewoon kunnen, maar ik durf niet.

15 januari

Vanavond naar zang geweest. Ik moet dit neerschrijven. We hebben Paasliederen in studie voor de kerkdienst. Er is een Engels bij, zo juichend, zo vol van nieuw leven, dat het je tot in je diepste wezen raakt en verlangend maakt om het Paasfeest, nu te beleven: Christus is toch opgestaan. Ik zal het gele blad uit mijn dagboek wegdoen. Voor me staat een bosje blauwe druifjes en fresia's, die zal ik in mijn dag-

boek leggen. Met Pasen is alles, alles in de hele wereld anders geworden, alleen, wij vergeten het zo dikwijls.

16 januari

Het geluk blijft. Vanmorgen kwam mevrouw Korver op school met een brief van Jetties dokter. Ze is nu al helemaal negatief. En over twee maanden kan ze thuishkomen. Ze vertelde me, in het kleine kamertje gezeten, allerlei leuke plannetjes voor Jettie. Ik ben dan van mijn stoelen af, zei ze, en dan kan ik wat voor haar doen, ik zal nieuw behang op haar kamertje plakken. En dan wat platen. Ik weet al, dat er ook een paar platen bij zullen zijn van de kinderen in haar klas. - Die sneeuwpop vinden alle kinderen prachtig en dan nog een lenteboom.

Meestal gaan we eerst zo'n voorbeeld bekijken, met de sneeuwpop zal dat binnen afzienbare tijd wel lukken, maar de lenteboom? Ik heb mijn ramen open gelaten. Naakt en versteend staan de takken in de roerloze vrieslucht. Er tussen pinkelen twee sterren, die van ijs gemaakt schijnen. Maar als Ineke (deze verschrijving zal ik laten staan, het laat me te duidelijk zien, dat ondanks alles het gedrag van Ineke Luiten me niet loslaat, als ze weer eens op school komt en zo vreemd doet, zal ik er met haar vader over spreken) als Jettie terugkomt, zullen hier tere groene opgevouwen blaadjes aan de boom zitten. En door die groene sluier is de haven zo onwezenlijk mooi, dat ik me op dit uitzicht nu al kan verheugen.

Ik heb de gordijnen dichtgetrokken en ga nu verder. Moeder deed dit in de winter altijd al voordat ik thuiskwam. Ik heb nog nooit zo vaak naar de twee iepekronen voor mijn bovenverdieping gekeken als deze winter. Het lijken me soms goede vrienden, die

veel meer van me weten dan heel wat kennissen.

Ik word een sentimentele ouwe jonge juffrouw, met een dagboek en bomenvrienden. Alleen ik begrijp nu Franciscus van Assisi met zijn broer zoon, en ook met zijn broeder ezel, want ik ben snip verkouden.

20 januari

Vandaag heeft Thea de school vaarwel gezegd. Het ging toch met enig ceremonieel gepaard. Ze heeft een baan in Engeland. Alleen het idee dat ze haar lippenstift met shillings in plaats van met kwartjes zal betalen, is al opwindend voor haar. Ik moet eerlijk zeggen, dat ik haar moed bewonder. Ik kan er natuurlijk smalend over doen en zeggen, dat ze vol jacht naar avontuur zit, dat ze sensatie zoekt enzovoort enzovoort. Maar de manier, waarop Thea haar nederlaag genomen heeft en de manier waarop ze nu deze 'job' (ik zou nooit anders tegenover haar durven zeggen dan dit woord) aanvaardt, doet me zien, dat ze toch meer ruggegraat, meer spirit heeft, dan ik aanvankelijk dacht.

Ik weet wel, dat ik nog liever kantoren in de binnenstad ging schoonhouden, van die betonnen nieuwbouwdingen met honderden ramen en betonnen trappen, waar je je dweilen en je vingers kapot boent, dan een betrekking in het buitenland aan te nemen. Het buitenland is aan mij niet besteed. Ik ben eens met een reisvereniging mee geweest, dus met nog een behoorlijk Hollandse entourage. En ik vond het erg. Ik sliep niet lekker in een hotelbed, ik vond boodschappen doen in Parijs een verschrikking, ik kleurde, toen ik om een ansichtkaart vroeg. Het liefste was ik in een hoekje van de bus blijven zitten, en het eerste kopje thee, dat moeder me, toen ik 's avonds thuis

kwam, inschonk, was meer dan zalig. Moeder heeft om mijn ervaringen gelachen, jij bent zo hokvast als een kat, zei ze tegen mij, net je vader, die wou ook nooit solliciteren, omdat hij dan verhuizen moest. Ik heb hem er toe aangezet, vertelde ze verder, en zodoende zijn we hier gekomen, mee voor jullie opvoeding. Maar je vader had altijd nog heimwee naar zijn oude plaats, en hij die het bombardement van Rotterdam verdroeg met een moed, heeft gehuild als een kind, toen hij hoorde, dat ons oude huis door een bom getroffen was. Hij heeft het eind van de oorlog niet meer gehaald. Moeder zei dat laatste dikwijls, maar nu weet ik, dat zij verband legde en dat er inderdaad ook verband was tussen die bom op de schoolmeesterswoning in de polder en vaders plotselinge hartaanval. Als je nu niets van lichaamsfuncties wist zou je zeggen: dat heeft zijn hart gebroken, en je was dicht, heel dicht bij de waarheid.

Maar Thea's hart ging niet kapot bij zo'n vertrek, ik geloof juist dat het dan op volle toeren komt. Ze was tenminste dolgelukkig met nog een jaartje in Engeland, voordat ze de pastorie intrekt. Ik heb horen verluiden, dat Henk emigrantendominee wil worden, en ik geloof zeker dat ze dan samen heel gelukkig zullen zijn.

Wat wonderlijk kan het toch gaan, een half jaar geleden dacht ik, dat Thea beslist het verkeerde pad op zou sukkelen, en nu bouwt ze doelbewust en moedig aan haar toekomst. Wij mensen kunnen nooit verder dan een dag vooruit zien. Gelukkig maar dat we geleid worden, zoals mijn moeder zou zeggen.

22 januari

Door de plakkerige sneeuw, die in de stad al ontluisterd was door pekelwagens, naar school geploeterd.

Op ons achterspeelplein, waar alles nog net zo lag, als het naar beneden kwam, hebben we met behulp van de juffen een sneeuwpop gemaakt. In een verborgen hoek van het kolenhok staan zijn attributen. Een oude stalbezem en een vilthoed, die uit een vorige eeuw dateert. De sneeuwpop is dit jaar uitzonderlijk goed gelukt, en zijn leuke snuit knipoogde zowaar tegen zijn maaksters.

Nadat we de handen weer warm hebben laten worden, zijn we gaan plakken, een echte sneeuwpop gaan plakken op een oud schriftkaft. Het is altijd weer een genot voor me, om de vreugde van die peuters te zien, wanneer ze hun eerste zelfgemaakte schilderij in handen houden. We maakten gezamenlijk een grote voor Thea van etalage-karton. Ze gaat overmorgen met de boot weg, dan krijgt ze hem mee. Geef kinderen zo iets te doen, en je hebt er geen kinderen aan, om een bekend gezegde, dat alle moeders gebruiken, te bezigen. Zo kon ik eens op mijn gemak de hele school inspecteren. Tot mijn grote ontsteltenis ontdekte ik, dat het dak schrikbarend lekte van al het sneeuwwater. Dat wordt een reparatie, dat wordt een bestuursvergadering. Vroeger zou ik hierover met mijnheer Luiten gaan praten, zo even na schooltijd. Nu ben ik naar de Groot gefietst, en heb ik een beleefd briefje geschreven, wanneer mijnheer Luiten me ontvangen kon, in verband met de kleuterschool.

De Groot ontving me vriendelijk, hij zei, dat hij wel even een knecht zou sturen, dan kon het direct nagekeken worden. Gek als hij zulke dingen op de bestuursvergadering hoorde, was hij altijd prikkelbaar. Zou hij zich altijd gepasseerd gevoeld hebben en nu blij zijn, omdat ik direct bij hem kwam?

Met al die dingen kwam ik later thuis dan ik dacht, mijn haard was uitgegaan en ik moest nog warm eten koken. Dan heb je al je wilskracht nodig om niet in je bed te kruipen met een paar boterhammen en een

slaappoeder. Maar de volgende dag zou je haard nog uit zijn, en de waterleiding misschien bevroren, evenals de planten. Daarom beet ik even door de zure appel heen, werkte bijna drie kwartier, en zat toen heerlijk aan mijn warme maaltijd in een lekker warme kamer. En voelde me intens behaaglijk.

24 januari

Ik heb geen antwoord op het briefje van Luiten gehad en Marjan heeft het toch meegenomen. Zodoende kregen we bestuursvergadering, zonder dat ik hem sprak, en ik voelde me behoorlijk onzeker. Het dak was wel gedicht, maar we zaten met de sollicitatie voor een nieuwe juf. En ieder liet zijn eigen favorieten opdraven. De Groot wilde beslist een juffrouw van zijn kerkelijke richting hebben, doch die bleek niet voorradig te zijn, zodat er besloten werd om er een van de naastbijkomende kerkelijke richting te benoemen, nadat eerst een half uur gedelibereerd was, over de juiste nabijzijnde kerkelijke richting. Soms bekruipt je de gedachte, dat de bede van Jezus: ‘Dat zij allen één zijn’ nooit verhoord zal worden.

Ik ken het meisje, dat ik nu krijg, ook al heb ik haar niet in opleiding gehad.

De laatste maand kwam ze wel eens een middagje helpen, het is een evacueetje uit het rampgebied. Ze is erg vrolijk en leuk met de kinderen en als ze in het vuur van haar spelletjes is, komt zo nu en dan haar Zeeuwse accent om de hoek kijken, waar we allemaal erg veel plezier in hebben.

Tot mijn grote verwondering stemde Luiten tegen, hoewel hij zelf geen candidate naar voren gebracht had.

En in de pauze, toen we even apart stonden, vroeg hij sarcastisch, of ik het plotseling niet meer nodig

vond, ruggespraak met hem te houden. Ik keek hem verwonderd, bijna kwaad aan, en zei op dezelfde toon, dat ik geen antwoord gekregen had op het briefje, dat ik een week geleden aan Marjan meegaf.

2 februari

Ik heb Liesbeth Verheul, onze nieuwe assistente, vandaag uitgenodigd, om bij me thee te komen drinken. En stom genoeg van me, had ik niet aan de datum gedacht, twee februari. Zo hangen we dag en nacht aan de radio, en een jaar daarna vergeten we de slachtoffers en zelfs de datum. Ze zat tegenover me en geheel tegen haar gewoonte in, was ze schutterig, terwijl het gesprek telkens stakte.

Ik maakte op mijn manier nog al resoluut een eind aan deze pijnlijke geschiedenis door te zeggen, dat ik me nog moest voorbereiden op een vergadering.

Gehoorzaam stond ze op. Maar toen ze zich met moeite in de smalle bovengeang in haar mantel hees, zei ze abrupt: Een jaar geleden verdronken mijn moeder en mijn jongste zusje.

Het was alsof ik een klap in mijn gezicht kreeg. Ik deed de kamerdeur weer open. Blijf vandaag hier eten, vroeg ik haar, ik weet dat mijn stem smekend klonk. Ik kook net zo lief voor twee.

Ik wil niet opschrijven, wat we samen gesproken hebben, zelfs niet in dit dagboek. Maar we houden onze naaste te weinig vast in onze gebeden.

6 februari

Vanavond deelde ik mijn keuken met de Jager, inplaats van met zijn vrouw. Hij stond zo onhandig met

zout en geschilde aardappels te schutteren, dat ik niet kon laten hem te plagen door op te merken, dat hij vast en zeker nog nooit gekampeerd had.

Hij keek mij aan, maar het vlugge weerwoord en de gulle lach, die anders altijd volgen op een dergelijke opmerking, van mij of zijn vrouw, kwamen niet op zijn gezicht.

- Ze is erg beroerd, zei hij kortaf, vanmorgen ineens, en de dokter is bang dat we de baby zullen moeten verliezen.

Er zijn mededelingen, die je benauwd maken, zoals deze. - Nee toch, heb ik gezegd, en ik weet, dat ik met mijn hand naar m'n keel greep. Het was plotseling heel koud en heel eenzaam in de keuken. Vanzelfsprekend heb ik de Jager naar zijn vrouw gestuurd, en zelf voor hen gekookt. Anders en zeker lekkerder, dan zij het gedaan zou hebben. Het was een hulpeloze manier om een klein beetje troost te geven. Wat ben je dan als mens machteloos. Ik heb dit opgeschreven, nadat ik hen geholpen had, nu zit ik alleen in mijn kamer met mijn dagboek voor me. Ze kan wat tegen haar man zeggen, dat helpt misschien, ik heb alleen dit boek, maar ik heb ook niet de bijna vernederende teleurstelling, dat je lichaam het kind uitstoot, waar je hele bestaan aan hangt. Ik kan me nu Hanna plotseling begrijpen, het was niet 'omdat kindertjes zo lief zijn', maar het was het falen van een functie, die voor een groot deel je vrouw zijn bepaalt. In zekere zin heeft de ongehuwde staat minder risico, ook al noemt men trouwen voor een vrouw 'geborgen zijn'.

10 februari

Mijn buurvrouw is naar het ziekenhuis gebracht, en haar man logeert bij een collega. Het is vreemd stil in

huis, nu ik de populaire programma's niet meer vaag door de suitedeuren heen hoor dringen en de keuken is akelig netjes. Ik had nooit gedacht, dat ik zo aan inwoning zou wennen.

De bomen staan nu te trillen in de eerste zachte dag in februari. Het is net of de knoppen groter geworden zijn, sinds vanmorgen. Ook zat er achter de school een merel (of was het een spreeuw) te fluiten. Het wordt lente, en...

11 februari

Vanmorgen was Marjan Luiten bij me op school, dat gebeurde vroeger ook, en ik was blij, dat ik haar gezichtje weer zag, ook al had het, inplaats van de gulle lach nu iets verbetens, bijna iets hatelijks gekregen.

Ze had haar jurk weer aan, maar het fleurige bloemenmandje was van het zakje verdwenen, je kon de pluisjes nog op het lapje zien zitten, de draden waren er met geweld uitgehaald.

- Waarom is dat mandje er af, Marjan vroeg ik, toen ze, door juffrouw Willy gestuurd de vlechtstroken uit mijn kast kwam halen. Het kind zei niets, alleen vloog het bloed naar haar wangen, en haalde ze onwillig de schouders op.

Sommige handelingen blijken je later ingegeven. In negen van de tien gevallen zou ik bij zo'n reactie de kledingkwestie laten rusten, maar bij Marjan draaide ik me om, hield het kind tegen en zei, behoorlijk streng: waarom heb jij dat mooie geborduurde mandje uitgehaald?

Marjan keek me even aan als een betrapte misdadiger, toen trok er een triomfantelijk lachje over haar kindergezicht en maakte het lelijk en jaren ouder. Plotseling leek ze op haar moeder, als die over sommige

mensen praatte. Maar ze zei niets, en zo zaten we even tegenover elkaar.

Toen vroeg ik het nog eens.

Marjan keek me weer aan met het oude gezicht, waarvan ik schrok.

- Moeder had de jurk zo gemaakt, zei ze toen kort. Tante Floor hoeft er niet aan te knoeien.

Ik heb niets gezegd, als ik naar mijn gemoed te rade gegaan was, had ik haar een draai om haar oren gegeven, maar daar had niemand wat aan gehad. Alleen benijd ik tante Floor niet in haar positie bij Luiten. Als ze maar tegen deze wrede liefdeloosheid kan optornen.

Er zelf iets aan doen kan ik niet, maar vanavond wordt de naam van tante Floor naast die van Marjan en Jettie Korver genoemd.

16 februari

De baby blijft behouden! Vanmiddag kwam de Jager het me zelf zeggen en over twee weken komt zijn vrouw weer thuis. Hij holde de trap op als een kwajongen en jubelde me tegemoet; het blijft, het blijft! Ik had even tijd nodig, om me te realiseren dat hij over de toekomstige baby sprak. En toen was ik misschien net zo blij als hij zelf. Ik heb gauw thee voor hem gezet, en hij keek over de haven.

- Ik heb altijd graag willen varen, zei hij, als de jongen deze schepen ziet zal hij het ook willen. Gekkerds zijn mannen toch. Nooit zullen ze eens vertederd over een baby praten, het is altijd plannen voor de kinderen, als ze groot zijn, en menige kindertoekomst wordt bedorven door de onvervulde jongensdromen van vader.

Zo ook deze man, die als jongmaatje van de landen

droomde, waarheen hij de brieven schreef op zijn kantoor. Wie weet, misschien zal de jongen er hoegenaamd geen zin in hebben om naar zee te gaan. Maar dat kun je een aanstaande pa toch niet aan zijn verstand peuteren, daarom verheugde ik me maar met hem over de goede gelegenheden die een aanstaande zeeman in Rotterdam bezat om zich te bekwamen in zijn vak.

20 februari

Het gaat hoe langer hoe erger met de verhouding tante Floor en de kinderen Luiten. Ik heb nu Ineke weer op school gekregen. Toen Joke zei, dat ze fijn vanmiddag weer bij tante Floor aardappeltjes ging eten, zei ze dat tante Floor een vals kreng was, en ten overvloede voegde ze er nog aan toe: Marjan zegt het ook.

Er ging natuurlijk een ergvinderig Oooh! door de klas, en Joke, kwam het mij bij het overblijven ontdaan vertellen.

Ik heb niets terug gezegd, ik was overdonderd, zei ze. Dat kon ik me levendig voorstellen, als je zo'n paar jaar tussen een zeer gemengd kleuterpubliek zit, kan je bijna nauwkeurig opgeven van welke kinderen je 'taal' kunt verwachten en van welke niet. Nu behoort Ineke Luiten absoluut bij de laatste groep. Ze komt zelfs niet in aanmerking voor een twijfelgeval.

Moeder, als u nu hier was, zou ik aan u vragen of ik in moest grijpen. Ik kan me niet met het gezin van Luiten bemoeien, zonder dat ik mezelf in een positie breng, die...

Ik heb mijn dagboek weggelegd, omdat ik eerlijk zou moeten wezen en het niet durf. Ik heb te fijn met

Luiten samengewerkt, dan dat hij me onverschillig zou laten en ik wil en ik kan me niet bloot geven, daarom blijf ik weg, ook al zou ik...

Maar Ineke en Marjan dan?

23 februari

Er was een grote deining op ons koor, we hadden nl. van de evangelisatievereniging een verzoek gekregen of we een openluchtsamenkomst met ons gezang zouden willen opluisteren. En de dirigent had dat verzoek al zo'n beetje aangenomen. Maar daar kwamen veel koorleden tegen op. Ze gingen daar voor gek staan in Katendrecht en dan bij al die griezelige Chinezen, zo op straat zingen was goed voor het Leger des Heils, die waren dat gewend, maar er zaten in ons koor dames, die zeiden dat ze op straat geen mond open zouden doen, en het slot van dit treurige gebeuren was, dat het koor 'Looft den Heer', niet bij een straatprediking zou zingen.

Zulke avonden maken je bedroefd en door de koude vriesnacht zag ik de knoppen van mijn bomen inelkaar kleumen.

25 februari

Vanavond is tante Floor bij me geweest. En hoewel het al twaalf uur is, wil ik dit merkwaardige bezoek nog opschrijven. Het is het wonderlijkste wat ik beleefd heb sinds mijn benoeming aan deze school.

Ik moet wel wonderlijk gereageerd hebben, toen een me vaag bekende stem onder aan de trap riep, dat juffrouw Hooikaas er was en of ze boven mocht komen.

Halverwege de trap herkende ik tante Floor pas. Ik

ben haar voor gegaan naar de huiskamer en ik zette thee om de drukkende stilte die ontstaan was door ons beider zwijgen te onderbreken.

Eindelijk vond tante Floor de juiste woorden. Ze was naar mij toe gekomen om me te vragen Ineke voorgoed op school te nemen.

Ineke is nog geen drie jaar en deze aanvragen moeten over het bestuur lopen. In geval van ziekte of ontbreken van de moeder nemen we wel eens zo'n peuter op, omdat het kind anders over straat zou zwerven. Maar ik geloof niet, dat Ineke, die uit het wel verzorgde huishouden van meester Luiten komt, waar een volwassen vrouw voor een man en twee kinderen staat, die daarenboven nog een meisje voor het ruwe werk heeft, ik geloof niet, dat deze Ineke een schijn van kans had. Zelfs niet al zou haar vader het zelf verzoeken.

- Waarom wil u Ineke op school hebben, vroeg ik, en ik vermoedde wel wat, maar dat het zo erg was, had ik nooit gedacht. Ik kreeg de verhalen van bijna volwassen plagerijen.

- Eerst was het kind niet zo, klaagde tante Floor, toen was het een lief ding, maar Marjan stookt het op. Van Marjan heb ik nog geen goed woord gehad, besloot ze moe haar triest relaas.

Wat kan ik hier van zeggen, wat kan ik hier aan doen? Ik kan alleen Ineke clandestien op school nemen, onder het motto, dat ze afleiding moet hebben, omdat ze haar moeder te veel mist. Tante Floor knikte me dankbaar toe, toen ik haar deze oplossing aan de hand deed. Ik vroeg haar, of ze al met haar zwager hierover gepraat had. Ze schudde haar hoofd, hij denkt dat ik overdrijf, en hij heeft het zo druk, ik hoop, dat ik het alleen kan redden.

Toen ik haar uit liet, ging een zeer trieste en zeer eenzame figuur gebogen de trap af, en de regen geselde

mijn erkerraam, zodat ik me haastte om de dikke gordijnen dicht te doen.

Ik heb Ineke nu al een paar dagen op school, en het valt me mee, zo rustig als ze zich gedraagt. Ze zit bij Liesbeth Verheul in de klas omdat die de minste kinderen heeft. Maar nu kwam gister Liesbeth met de vraag of ze in een andere klas geplaatst kon worden. Ze praatte zo eng over haar gestorven moeder. Liesbeth kon het niet hebben, wat te begrijpen was. Er was angst in haar grote bruine ogen toen ze het me vroeg, en haar stem klonk oud en moe. Ik begreep haar, ik heb ook mijn moeder verloren. Haar sterfbed leek op een overstapje naar de hemel, een heel verschil met Liesbeth, die haar moeder in de golven zag verdwijnen. Ik las moeder psalm drie en twintig voor, zij hoorde als laatste niets dan een paar wanhoopskreten.

Daarom heb ik Ineke bij mij in de klas gezet.

3 maart

Morgen komt Jettie Korver weer op school, ze is al drie dagen thuis en ik heb haar opgezocht. Je herkent haar niet, ze dribbelt het huis door en laat vol trots haar mooie kamertje zien. Haar moeder heeft nog een plaatsje opengehouden voor de mooie platen, die ze morgen van de kinderen krijgt. De sneeuwpop is al af, maar aan de lentebloom mag ze zelf meehelpen. Ergens in een tuin, dicht bij de school staat een prunus op het zuiden, ik rij er iedere dag langs en als hij bloeit gaan we met zijn allen kijken.

Ik had moeite dit plannetje niet aan Jettie te vertellen, zo lief was ze. Maar ik deed het niet, ze hoeft geen pretjes meer in het vooruitzicht te hebben om blij te zijn, ze is van nature blij, vooral blij met de

volle genegenheid van haar moeder. En haar vader, die heb ik maar even gezien en de ene opmerking, die hij tegenover Jettie maakte, dat ze nu wel heel zoet moest zijn en niet meer weglopen, doen me vermoeden, dat vader Korver zijn pedagogische nederlaag niet erkent maar evenmin vergeten is. Ik hoop niet, dat Jettie er de dupe van wordt, hoewel, ze heeft steun in haar moeder.

4 maart

Jettie Korver is het feestelijk versierde lokaal binnen gestapt, en heeft direct vriendschap met Liesbeth Verheul gesloten. Ik heb ze niets verteld van de val van dit kind, het is niet nodig, om bij ieder kind een geschiedenis of een gebruiksaanwijzing te geven, hoe onbevanger je tegenover een klas staat, hoe beter of het is. Ik ken de gezinnen tamelijk goed en soms is dit een grote sta in de weg om de kinderen juist te beoordelen.

Maar Jettie was thuis wel ingelicht, want in het speelkwartier vroeg ze vertrouwelijk aan Liesbeth of ze bij de ‘versuipte mensen’ vandaan kwam. Gelukkig heeft Liesbeth feeling genoeg om het oprechte in het kind te zien, en ze vertelde dan ook, dat haar moeder zomaar naar de hemel gegaan was.

Natuurlijk, vond Jettie, als de zon gaat slapen kun je ook in de hemel kijken, daar is de zee zo mooi, als je goed kijkt kun je de engelen zien.

Liesbeth had tranen in haar ogen toen ze mij die kleine conversatie meedeelde. Maar ze was getroost. Het is nog altijd voor ons wijzen en verstandigen verborgen en aan de kinderkens geopenbaard.

6 maart

We zijn met de hele school naar de boom gaan kijken, en we hebben er bij gezongen. Jettie mocht het versje kiezen en ze koos. 'Daar juicht een toon, daar klinkt een stem.' Dat kwam natuurlijk omdat ik van Pasen verteld heb vandaag, maar het was toch ontroerend. De bewoonster van het huis, een oude dame vond het ook, want ze kwam even op haar stoep staan en zei: dank je wel kinderen.

Het is dan ook geen wonder dat er met een vaart en een geestdrift rose en witte en donkerbruine papiertjes voor de boom gescheurd werden. We hadden genoeg voor twee grote platen, één voor Jettie en één voor de school. Om de beurt mocht ieder kind vier mooie blaadjes uit zijn voorraad bij mij brengen en zeggen waar hij ze het liefste had. De bomen zijn prachtig geworden, we zullen ze nu op de gang naast elkaar hangen. In de gang, dat vinden de moeders fijn. Hoe trots of ze ook zijn op de speciale prestatie van hun eigen spruit, het klassikale werk heeft altijd hun grootste bewondering. Misschien omdat het iets is, dat blijft.

10 maart

Ik zal nu toch met Luiten moeten praten, want Ineke wordt in zekere zin abnormaal. Ze is zo bezeten door de angst, dat ze haar moeder in de hemel boos zal maken dat die angst haar hele kleine meisjesleventje vergiftigt. Ik zou wel eens willen weten, wie die angst aanwakkert, hoewel ik een vermoeden heb, dat het Marjan is. Marjan mijdt me - ze is na ons gesprek over haar jurk niet meer bij me in de klas geweest.

Als ik nu weg blijf gaat dat kind er misschien aan, en dat alleen om een paar oude vrijstersdromen en angst voor mijn prestige.

Je kan je zelf ook een heleboel wijsmaken en in je gedachten een situatie opbouwen die helemaal niet bestaat. Ik zal morgen Ineke nog eens goed onder de loupe nemen en dan ga ik naar haar vader, hier moet een eind aan komen.

Heel laat in de avond.

Ik zal nu toch naar Ineke's vader moeten. Tante Floor heeft het me gevraagd. Ze kan het niet meer aan en Luiten is horende doof en ziende blind. Het is er voor mij niet gemakkelijker op geworden. Moeder, kon ik alleen maar hierover met u praten. Ik heb het gevoel, dat ik een goede vriendschap kapot ga maken, wanneer ik er heen ga en zoveel heb ik niet te missen.

13 maart

Het is alsof ik niet naar Luiten mag, ik had vanavond zullen gaan en ik stond al met mijn mantel aan en mijn hoed op, toen plotseling Willy voor mijn neus stond. Willy is mijn eerste assistente, een meisje met wie ik onnoemelijk goed samenwerk, maar die haar eigen gang gaat.

Natuurlijk had ik haar weg kunnen sturen, maar iets in haar hele houding belette me dat te doen, en eerlijk gezegd, was ik ook erg blij met dit geoorloofde uitstel.

Het zitje in de erker, het kleine eettafeltje, de pouffe en de gemakkelijke stoel bij de haard. Willy vond het ook gezellig, dat zag ik aan haar ogen, ze is nog niet veel bij me boven geweest.

Ze wilde solliciteren, vertelde ze, ze was het grondig moe om altijd in het gezin (waarvan zij de middelste is) nog als klein kind behandeld te worden, haar kamer

met haar jongere zusje te delen. - En nooit, nooit word ik voor vol aangezien, terwijl ik toch al drie jaar mijn hoofdakte heb.

Wat moest ik hiervan zeggen. 'Ze' zeggen wel eens, dat ongetrouwde vrouwen lastig worden en kunsten krijgen en dan krijgen we direct het etiket van sexuele onbevredigdheid naar ons hoofd, terwijl de remedie hiervoor, vooral door mannen, in krasse termen gegeven wordt. En toch weet ik zeker, dat het in veel gevallen niet zo is. Het is alleen maar, dat wij niet voor vol aangezien worden. Er wordt altijd nog gerekend met het criterium, dat een vrouw moet trouwen. Ik ben helemaal geen feministe, maar ik geloof, dat als een vrouw niet de gelijke, maar de gelijkgeachte van de man was, er veel ellende voorkomen werd.

En dus moet ik mijn best doen, mijn beste assistente en plaatsvervangend hoofd kwijt te raken. Ik weet, dat zij gelukkig zal zijn met een eigen kamer en een eigen leven, net als ik hier gelukkig mee ben. En daarom, ik hoop, dat Liesbeth dit jaar slaagt, ze was zo ongelukkig de zomer na de watersnood.

15 maart

Gister heb ik mijn beloofde bezoek bij Luiten gebracht, maar ik moet zeggen, dat het niet veel geholpen heeft.

Ik werd in de spreekkamer gelaten en toen ik voorzichtig zei, dat Ineke zoveel aan haar overleden moeder dacht, dat het misschien schadelijk voor haar zou kunnen zijn, keek Luiten me verwonderd aan. Ik had nooit gedacht dat het zo moeilijk zou zijn precies te zeggen, wat er was. Een vrouw begrijpt toch die dingen vlugger dan een man, en ik geloof ook, dat Luiten dit niet wilde begrijpen. - Tante Floor ziet spoken,

zei hij kort, en dat is om die oude geschiedenis.

Hij was natuurlijk belangstellend, vroeg feiten, en trachtte die te verkleinen en te ontzenuwen.

Op zichzelf zijn die feiten ook niet zo alarmerend, maar als je ze bij elkaar optelt krijg je toch een zeer verontrustend ziektebeeld. Ik trachtte hem ervan te overtuigen, dat ik dit niet alleen opgemerkt had, maar toen ik zei, dat ook zijn schoonzuster dit vond, begon hij smadelijk te lachen.

Hij was toch zo aandoenlijk koppig, in zijn niet willen zien dat het verkeerd ging met zijn meisjes.

Het is natuurlijk die ouwe geschiedenis, herhaalde hij nog eens en daarom maakt Floor de kinderen bang. Toen drong het tot hem door, dat ik geen enkele geschiedenis, laat staan die ouwe geschiedenis kende.

Hij keek me aan, kuchte een paar maal, stak een sigaret op, doofde hem bruusk in de asbak, stak een nieuwe op, en zei toen, gewild onverschillig: - Ik kende Floor eerst, toen ben ik met Hannie getrouwd, en sinds die tijd was er een rivaliteit tussen de zusters.

Och, (hij haalde zijn schouders op) eerder ook al, Hannie was veel vlotter, zij was verpleegster geworden, Floor paste haar ouwelui op.

Ze zaten vol kritiek op elkaar, Floor vond Hannie slordig en onhuislijk, en Hannie vond Floor stijf, dat hebben de kinders natuurlijk gemerkt, en Marjan is loyaal.

Ik kon niets meer zeggen, dit drama deed me duizelen, en opeens had ik een innig medelijden met tante Floor. Daarom ben ik ook direct naar huis gegaan, maar ik heb het gevoel alsof ik een kind verraden heb, net als toen met Jettie Korver. Soms kun je zo volledig de woorden van de prediker onderschrijven, dat wie wetenschap vermeedert noodwendig smart vermeedert.

16 maart

Jettie Korver is vanmorgen met een enorme zak toffees op school verschenen. Ze verklaarde trots, ik mag lekker trakteren van me moe, omdat ik die mooie plaat gehad heb, mijn vader weet er niets van, die heeft er niets mee nodig, zegt moe.

Ik kan niet zeggen hoe 'n pijn zulke woorden je doen. Een kind, een blij kind te betrekken in de strijd die grote mensen met elkaar uitvechten. Het is misdadig. En ik ga eens gauw bij mevrouw Korver op visite.

Ik las deze laatste zin eens over, nu moet ik niet voor Voorzienigheidje gaan spelen. Ik ben maar een gewone bewaarschooljuffrouw en als ik bij al mijn fouten op dezelfde manier op mijn vingers getikt werd, als ik nu denk dat ik het mevrouw Korver moet doen, dan had ik helemaal geen tijd meer om naar school te gaan. De takken van de iepen wuiven toestemmend, in de verte klinkt een sirene. Ik ga nog even voor mijn raam zitten. Zoals moeder zat, als ze ergens over na wilde denken. Als ik dan met een opgewonden verhaal uit school thuis kwam, kon ze me lachend aankijken en zeggen: Pas op kind, dat je je niet met een anders doen bemoeit. Je weet hoe er in de Bijbel tegen gewaarschuwd wordt.

17 maart

Wat was het goed, dat ik mijn neus niet in les faits et gestes van de familie Korver gestoken heb. Vanmiddag, toen ik een paar plakplaten van de school in zou laten lijsten, stond daar vader Korver. Hij groette me vriendelijk, keek naar het werk, prees de platen van Jettie, die hij mooier vond dan menig ding in

Boymans, en vroeg of ze goed getrakteerd had. Ja, zei hij, mijn vrouw zei, zeg het maar niet tegen je vader, want ik had meer willen doen. Ik ben nou eenmaal van voor wat hoort wat, en het zijn pracht dingen, beter als Sinterklaas, als de school geld nodig heeft juf, dan moet u er eens een winkeltje van opzetten. Ik knikte, overbluft, maar ik zal het idee van vader Korver vasthouden voor de eerst volgende bazar. En toen ik terug kwam in de gang, bekeek ik de bomen door andere ogen, ze zijn mooi en heel prettig om naar te kijken.

24 maart

Vandaag kwam Luiten zelf Ineke brengen. Dit relaas hoorde ik in de spreekkamer toen Ineke met een zacht lijntje en de belofte van een feestmuts naar Liesbeths klas geloosd werd.

Ik wist niet wat ik zeggen moest. Kees Luiten bleef zitten, hij had zijn hoofd gebogen en boven zijn grijzend haar keek het ondeugende gezicht van de sneeuwpop. Gek, soms houd ik in gedachten hele gesprekken met Felix, zoals ik de sneeuwpop doopte, en nu ook vroeg ik hem in stilte, wat hij er van zei. Je zou je kunnen verbeelden, dat hij nog gekker grijsde.

Om het zwijgen te verbreken vroeg ik naar Marjan. Hij keek verschrikt op.

- Weet u iets? vroeg hij toen. Ik knikte, dat ik niets wist.

Marjan had gisteravond een grote scène gemaakt tegen tante Floor, onthulde hij. Ik moet het toch iemand vertellen, zei hij ter verontschuldiging, en zijn stem klonk zo moe, zo ontstellend moe. Marjan was in haar pyama naar beneden gekomen, en had gegild, dat tante Floor met haar vader wou trouwen, daarom kreeg

haar vader koffie en konden zij naar de kraan gaan, als ze dorst hadden, van haar moeder kregen ze altijd een slokje thee voordat ze naar bed gingen, maar van tante Floor! Je was blij dat moeder dood ging, want je hebt altijd om vader heengelopen. Luiten zegt de laatste woorden nog eens, je hebt altijd om vader heengelopen.

Hoe komt zo'n kind erbij, zei hij, het was wel zo, maar ik dacht niet...

Ik was dankbaar, dat Liesbeth op dit moment binnen kwam om vlechtreden.

- Ineke zit lief, mijnheer Luiten, ik heb haar naast Jettie Korver gezet.

- Twee kneussies naast elkaar, zegt Luiten wrang.

- Maar Jettie is geen kneussie meer, protesteer ik, en Ineke wordt er ook geen een, dat zult u zien.

Het was maar een gewoon troostwoord, maar hij keek me aan als een hongerige hond, die eten kreeg. Ik schrok er van.

- Gelooft u dat? vroeg hij.

- Daar zullen wij voor zorgen, heb ik gezegd, daar zullen wij voor zorgen, en toen heb ik hem uitgelaten.

28 maart

Mijn inwoning is thuis gekomen en haar moeder, een resolute weduwe van middelbare leeftijd woont nu bij haar in, omdat ze rust moet hebben. Nu, die rust krijgt ze dan ook meer dan volledig, en ik krijg mijn portie mee van moeders arbeidzaamheid. Gister was mijn hele kamer met bezemen gekeerd en vanmiddag toen ik thuiskwam geurde de keuken naar zeepsop en witkalk, terwijl mevrouw me meedeelde, dat ze maar vast aan de schoonmaak begonnen was,

want ze zei tegen Mien, dat het een schandaal was een meissie (dat was ik dan), dat bij alle weer en wind er op uit moest om der kossie op te scharrelen, ook nog voor de halve schoonmaak op te laten draaien, dat was geen manier van doen. Ik kreeg op mijn kop, dat ik Mien niet gezegd had om mijn boeltje ook schoon te houwe, want nou zat ze maar in dat kippehuishouwentje van haar te koekeloere en dan kreeg je zulke grappies van alles wat ze nou achter de rug had, niks gezonder voor een vrouw dan dòrwerken, want het is een gezonde ziekte, wat u juffrouw.

Ik heb me verkwikt aan deze heerlijk Hollands optimistische levensbeschouwing, en toen ik op mijn vrije woensdagmiddag zo'n beetje in mijn kamer zat te prutsen aan een nieuw werkobject voor de klas, (een dorp van plasticine) toen klonk uit de keuken haar oude stem, vals maar overtuigd, en de ouwe versjes van Johannes de Heer die vader op school leerde, maakten overuren. We hebben er vaak om gelachen en er is veel mee gespot, maar hebben wij er iets beters voor in de plaats gegeven?

30 maart

Vandaag van de graflegging en van Pasen verteld, omdat het volgende week al Paasvakantie is. Ineke, die bij me in de klas zat, werd erg bleek, en toen ik zei, dat de Here Jezus zomaar uit het graf liep, begon ze plotseling te huilen. Al ons praten hielp niets, ze hilde zomaar, zei ze. Vanmiddag kwam Marjan haar halen. Ik vertelde haar, dat Ineke gehuild had onder de vertelling. Ik lette scherp op of ze het begreep. Ze neep haar lippen nog dicht op elkaar en trok haar zusje de schoolgang uit. - Kom mee, gek kind, hoorde ik haar in de deur nog zeggen. Luiten

zegt dat Marjan loyaal is. Alleen zou ik wel eens willen weten, ten opzichte van wie.

2 april

De schooldeuren zijn dicht voor de vakantie. Dat geeft me altijd een feestelijk gevoel. En vanavond hebben we gezongen met het koor. Het was een plotselinge uitvoering, een ander koor liet verstek gaan en wij hadden nagenoeg dezelfde liederen op ons repertoire staan. Het ging boven verwachting goed. Sommige dingen hadden we in een half jaar niet gezongen. Of moet ik zeggen, dat de muziek nu in alle frisheid weer voor ons lag, zonder het eindeloze repeteren van de fijne puntjes, die het stuk als geheel dikwijls in ontelbare gedeelten en gedeeltetjes uiteen doen vallen. Ik heb tenminste zelden een applaus zo verdiend gevonden. Is het niet zo met veel dingen, willen we alles niet te precies hebben, en maken we daardoor niet veel spontaneïteit stuk? Ik zal tenminste aan deze uitvoering terugdenken, als ik eens ergens ‘bijna geen tijd’ voor heb.

5 april

Tot mijn grote verwondering zat Luiten vanmorgen twee banken van me af in onze kerk. Hij loopt anders nooit, en er preekte niet eens ‘een groot man in Israël’. Maar hij preekte goed, zo goed, dat ik Luiten vergeten was, totdat hij uit de kerk met me opliep.

Hij vroeg wanneer de school weer begon, want hij hoopte, dat Ineke weer komen mocht, het kind had dagen dat het stil in een hoekje van de serre zat en opschrok van ieder onverwacht geluid. En wij kunnen er

niet uitkrijgen, wat ze eigenlijk mankeert, zuchtte hij.

Ik heb hem meegenomen en hem een kop koffie gegeven. Hij was nog nooit op mijn kamer geweest en kennelijk geïmponeerd door het uitzicht.

Een man houdt altijd iets kinderlijks. Ik heb veel vrouwen op mijn kamer gehad, maar geen enkele, behalve moeder, keek langer dan twee of drie minuten naar de haven.

Elke man echter vergat het gesprek en bleef kijken.

Het was net of hij in deze kamer thuis hoorde. Toen hij wegging zei hij, dat hij heerlijk uitgerust was.

Ik moet dit opschrijven en niet meer dan de nuchtere feiten. En als Ineke niet bij mij op school was, zou Luiten hier nooit gekomen zijn.

Geen kunsten.

9 april

Vandaag hebben we de hoorcommissie voor Willy gehad. Ze was uiterst nerveus, totdat ze voor de klas stond en toen ging alles, zoals altijd prima. Ik gaf dan ook een goed getuigenis tegenover de afgevaardigden van het bestuur.

En nu wachten we af.

Willy is er wezen kijken. Ik hoop niet dat ze benoemd wordt, want ik ben bijna zeker dat ze bedankt. Ze hadden nl. ook al een kosthuis voor haar opgescharreld, bij een weduwe, en met huiselijk verkeer, dan hadden ze wat aanspraak aan elkaar, vond de voorzitter. Net of Willy als ze om aanspraak verlegen was, gesolliciteerd zou hebben. Nee ze heeft juist haar eigen sfeer en haar eigen leven brood en brood nodig, daar moet niemand in komen, die ze er zelf niet in nodigd. Een onderwijzer zouden ze zo'n kosthuis niet durven aanbieden, want een jongen moest studeren, om vooruit

te komen. Een kleuteronderwijzeres hoeft niet te studeren, die kan een bijbaantje krijgen als juffrouw van gezelschap. Onverschillig waar, thuis of bij vreemden.

11 april

Ineke, die onafscheidelijk is van Jettie Korver, wordt een probleem. Vanavond is Korver zelf bij me geweest. Er werden ketterijen bij mij op school geleerd beweerde hij.

Ik slikte dit wrange compliment minzaam, schonk thee, en vroeg hem welke ketterijen hij op het oog had. In mijn gedachten vloog ik de rooster van de Bijbelse geschiedenis der laatste weken door, maar ik kon met de beste wil van de wereld geen precaire onderwerpen vinden. Dus wachtte ik af.

Jetties vader verzocht om te mogen roken, beet een punt van een sigaar, zoog er de brand in, en stak van wal. (Ik begrijp best, dat in de tijd, dat vrouwen niet mochten roken, hofjesbewoonsters wat tabak in hun stoof legden, brandende tabak ruikt opwekkend.)

Jettie was al een paar maal met het verhaal thuis gekomen, dat de mensen in de hemel alles weten wat je doet, en als ze terug komen je straffen zullen. Op een keer zei ze: ze vragen of de Here Jezus je een Engel stuurt om je te straffen. Jettie had laatst een kopje van oma gebroken, waar opa nog uit gedronken heeft en nu was ze bang voor straf van opa, die al jaren dood is.

Ik zei, dat ik hier niets van begreep, want buiten de Paasgeschiedenis, die ik zelf in de klas verteld had, was er niets, dat... ik hield plotseling op. Ik zag de hele klas weer voor me en Ineke, die een onverklaarbare huilbui kreeg, juist toen ik de Paasgeschiedenis verteld had.

Korver keek me bevreemd aan.

- Ik denk wel, dat ik het weet, zei ik, ik zal Jettie een andere plaats geven.

11 april

Het is moeilijk Jettie bij Ineke vandaan te houden. Zou toch Luitens opmerking: 'twee kneussies' een diepere zin hebben? Ik word altijd een beetje angstig als ik die twee kinderen stijf gearmd over de speelplaats zie 'wandelen' en ik heb dan ook het consigne gegeven, ze allebei zoveel mogelijk in de spelletjes te betrekken. Ik hoop dat op deze manier vader Korver voor de ketterijen van zijn dochter gespaard blijft, maar ik ben er bang voor. Ze zoeken elkaar steeds weer op, en daar ze zeer 'zoet' zijn, kan ik ze niet verbieden om vriendinnen te zijn.

Toch wou ik dat ik wist wat er achter dit zonderlinge gedrag van Ineke en Marjan zit. Maar de kinderen zijn solidair en gesloten.

12 april

Kwam in een gietregen thuis, ik had de bui misschien net voor kunnen fietsen als Willy me, na schooltijd, niet een schrijven van haar aanstaande schoolbestuur onder mijn neus gewreven had.

Ze had na lang beraad toch de benoeming maar aangenomen, doch tevens geïnformeerd of er geen vrije kamer, desnoods zonder pension, op het dorp te krijgen was. Ze wilde de avonden voor zichzelf hebben, om door te studeren. Er kwam een vriendelijk, doch zeer vermanend schrijven van de dominee daar ter plaatse. Nu heb ik over het algemeen niets tegen predikanten, er zijn heel behoorlijke en moderne mensen onder, maar

dit exemplaar, dat aan Willy schreef, moesten ze onverwijld in het museum naast Toet Ank Ahmen onderbrengen.

Geachte mejuffrouw, schreef hij, in zijn kwaliteit als voorzitter van het bestuur der kleuterschool L.D.K.T.M.K. (als je niet zo Bijbelvast was, zou je moeite met de voorletter van een van de meest ontroerende teksten uit de Bijbel hebben, deze dominee kortte hem tenminste zeven keer in zijn brief af,) verheugde het hem dat zij de benoeming aangenomen had. Hij begreep echter niet, welke bezwaren er verbonden waren aan het kosthuis, dat het bestuur, op zijn advies, voor haar gezocht had. De dame, waar Willy in huis zou komen, schreef hij verder, was zeer vriendelijk en zeer meelevend, zodat ze een volkomen thuis had. Haar kinderen waren getrouwd, en zodoende was zij eenzaam, wat was er nu mooier denkbaar, dan dat zij (Willy) die eenzaamheid wegnam. Verder wist hij niet, wat een hoofd van een kleuterschool nog verder te studeren had, het klonk zo onvrouwelijk bij het vrouwelijke beroep dat ze koos. Een vrouw kon toch uit hoofde van haar vrouw-zijn met kinderen omgaan en indien God haar het moederschap in Zijn Wijsheid onthield, was het loffelijk om zich over de kinderen van andere moeders te ontfermen, maar dit alles had met 'studie' niets te maken. Hij gaf dan ook haar in ernstige overweging, dit kosthuis te aanvaarden.

We hebben over deze brief gepraat. Als Wil naar die weduwe gaat, kan ze net zo goed hier blijven. Gaat ze niet, dan heeft ze bij voorbaat mot met de dominee-voorzitter en er zal, getuige zijn brief, wel heel wat aan zijn moderne opvattingen van kleuteronderwijs ontbreken.

Haast was me ontsnapt 'ga eens met Luiten praten', maar dat hield ik net op tijd binnen. Sinds zijn vrouw gestorven is, kun je niet meer met Luiten praten, en

dan, ik vermijd zoveel mogelijk zijn naam te noemen. Ik heb een vaag gevoel van schuld, als ik aan dat gezin denk.

Willy heeft een dag vrij van me gekregen om eens te gaan kijken en eens te gaan praten.

Ik reed wrevelig naar huis, vooral toen het halverwege nog zo begon te gieten.

Maar boven aan de trap verwelkomde moe me.

- Doe je natte goed beneden uit, ik zal het wel op een knapie hangen, want ik heb net de trap gedweild en dat is zonde. Voordat ik gehoorzaam de stugge knopen van mijn regenjas losgepeuterd had, was ze al bij me.

- Mens wat zie je eruit, mot je nou zo naar je kouwe kamer? Ik heb net een vers bakkie thee onder de muts staan, daar zal je van opknappen, loop maar effe bij Mien binne.

In tijden heeft een kop thee me niet zo lekker gesmaakt. Mien ziet er teer uit, en ik ben blij dat deze resolute vrouw over haar en haar kind waakt.

Juist nadat ik met Willy het probleem van op kamers gaan besproken had voelde ik als ironie van het lot de weldaad van het verzorgd worden.

Maar moe zei plotseling, alsof ze mijn gedachten raadde: Nou moet je me niks wijsmaken. Nou vind je het prettig hier, maar een vrouw alleen kan d'r eigen veel beter redden als een man. Toen Mien d'r vader uit de tijd ging, bleef ik met twee meide zitte. Ze zijn nou alle twee getrouwd. Natuurlijk mis ik mijn man, je mist je aanspraak, ik zal maar zeggen, er is een stuk van je leven weg, maar ik verkommer niet, en ik verpor niet en ik kan nog bijspringen. Een meissie die d'r brood verdient zoals de juffrouw hier, is compleet zal ik maar zeggen. Als ze zich allenig voelt kan ze altijd een vriendin bij d'r neme, maar een man alleen, praat me er niet van, dat worre misbaksels, die in alles van d'r

kostjuffrouw afhange, ze kenne nog niet eens der eige dichthouwe. Ik moest lachen, toen ik die oude vertrouwde dorpsterm weer hoorde, waarmee het verstelwerk aangeduid werd.

Maar ik wist ook dat die dominee gloeiend ongelijk had.

14 april

Willy heeft de risico genomen en een kamer met gebruik van keuken gehuurd. Ik heb haar gefeliciteerd.

Nu moet ik naar een andere hulp uitzien. Ik zal echter eerst Liesbeths examen afwachten.

15 april

Ineke wil niet meer naar school. Gister, na een huilbui probeerde ik met haar te praten, maar ze hield haar knuistjes voor haar gezicht en verstijfde op mijn schoot. Hier moet een eind aan komen, ik ga morgen naar Luiten toe, de barrière, die dit kind omgeeft moet worden doorbroken, ook al zou het... Ik heb intens medelijden met Luiten, je ziet hem nu zo doelloos door het leven dwalen, hij ziet er zo pijnlijk verzorgd uit, vroeger kon er wel eens hier of daar een knoop bijbungelen, maar dat hinderde niet, nu is er zelfs geen minimaal pluisje op zijn donkere pak te herkennen, evenmin als bij Marjan op haar manteltje, maar ze leven niet meer, ze vegeteren. En ik kan me niet aan de gedachte ontworstelen, dat tante Floor hier weinig schuld aan heeft, of misschien wel helemaal geen schuld.

Luiten kwam het me vanmorgen zelf zeggen, dat Ineke niet meer wilde komen. Ze lag in haar bedje en er was geen beweging in te krijgen. Hij was ten einde raad.

Tante Floor doet er niets aan, vertelde hij, en Marjan heeft tegen tante Floor gezegd, dat het haar schuld is.

Ik weet niet wat ik tegen Luiten zeggen moet, vanmorgen heb ik hem ook weer zo weg laten gaan, zo zonder troost, zonder hulp. Moeder, ik wilde, dat u hier nog was, dan zou ik aan u kunnen vertellen, wat ik nu ga schrijven en misschien wel weer direct uit dit boek scheur.

Het is mijn eigen schuld, moeder, dat ik Luiten niet kan helpen. Ik ben bang, bang voor wat de mensen zullen zeggen, bang om me zelf te verraden.

Als ik oprecht was geweest vanmorgen, toen Luiten tegenover me in de spreekkamer zat en zijn stem zo eindeloos moe klonk, dan had ik mijn hand op zijn schouder gelegd en dan had ik gezegd: Beste jongen, laat mij bij je in huis komen, om jezelf en om de kinderen. Ik weet, dat ik het red met Ineke en met Marjan, ik voel, dat ik, dat wij samen het aan kunnen.

Maar dat kun je niet zeggen, eigenlijk kun je deze dingen niet eens denken. Als je aan zulke gedachten toegeeft, dan krijg je een zwakke plek in je bestaan en dan kun je de eenzaamheid zeker niet meer aan. Er staat niet voor niets een ontzettende vloek voor ons vrouwen in de Bijbel: tot de man zal uwe begeerte zijn. Ik durf niet eens meer voor de kinderen te bidden, ik weet niet wat ik doen moet, moeder. Morgen als ik op school kom, zal er een lege plek naast Jettie Korver zijn, en morgen zou ik het sprookje van de bloeiende boom vertellen en hoe het komt dat het niet erg is, als de bladeren in de herfst vallen. Ik vind het wel erg, ik voel me zelf als een herfstboom, en ik zal het dorre gele blad bij deze bladzijde leggen en geen dwaasheden uithalen. En ik ga niet naar Luiten, morgen laat ik hem een briefje brengen met het adres van een bekend psychiater.

20 april

Ineke blijft weg en ik wen er aan. Jettie Korver ver telde me vanmorgen, toen ze naast me stond met haar vouwwerk, dat Ineke bang was voor haar moeder. Marjan had het verteld, zei ze. Jammer genoeg kwam er net bezoek, zodat ik Jettie niet verder kon laten vertellen, misschien had dit kunnen helpen.

Ik schreef wel, dat ik aan Inekes afwezigheid wen, maar iedere morgen kijk ik het eerste naar haar lege plaatsje.

Vanavond hebben we gezongen dat de mei langs de wegen waait. Ik zou, gezien mijn stemming de woorden: 'Gij eenzaam mens op aarde, is ook uw hart gewond, schudt af wat u bezwaarde, nu gij den mei hervond, gij kunt niet arm, niet eenzaam zijn, omringd van zang en zonneschijn', als een persoonlijke hoon moeten voelen. Maar ze klonken meer als een belofte, en ze zongen na in mijn hoofd, toen ik door de waaiende mei naar huis liep, en mijn mantel vol knopschubben van de iepen zat. Eigenlijk had ik die ook moeten drogen in dit dagboek, maar dat doe ik niet.

Ik heb voor het raam gestaan. Zo lichtgroen waren de blaadjes van mijn bomen, dat ze een doorschijnende sluier vormden, waardoorheen de havenlichten speelden. Het is wonderlijk verwachtingsvol weer en ik voel me in de natuur opgenomen.

De wind, de heerlijke zoele meiwind is er nog. Hij duwde me vanmorgen naar school. En in alle tuintjes stonden bloemen. Ik ben zomaar voorbij gereden de andere dagen. Ik keek ook niet meer het eerste naar de lege plaats, maar naar de heerlijk rumoerende kinderen op het speelplein.

Liesbeth heeft haar schriftelijk goed gemaakt en ze voegde er aan toe, dat zij heel graag bij die weduwe

zou zijn, die Willy zo versmaadde. Liesbeth heeft te veel in eens verloren, ze kan niet tegen de eenzaamheid. En ze vecht tegen haar verloren raken in dromen met al de kracht van haar jonge vrolijke natuur. Op school gaat het best, maar de avonden, haar avonden zijn te lang en te leeg, en dat zal natuurlijk na haar hoofdakke, die ze waarschijnlijk wel halen zal, nog erger worden.

22 april

Wat Jettie me niet heeft kunnen zeggen, heeft ze gisteravond aan haar moeder verteld. En vanmorgen zat mevrouw Korver tegenover me in de spreekkamer. Ze kwam mijn advies vragen. Ik dacht, dat het over de school voor Jettie was, want het zou net iets voor de Korvers zijn, om dit pientere ding klaar te laten stomen voor de tweede klas. Ik raad dat bijna altijd af, omdat het levensritme van een kind er dikwijls door verstoord wordt.

Al gauw bleek me, dat ze daar niet voor kwam, en na een paar inleidende zinnen over het mooie weer, en dat de kinderen weer heerlijk van de zandbak en de wandelingen zouden kunnen genieten, barstte ze opeens los.

- Zou u nou niet eens tegen mijnheer Luiten kunnen zeggen, dat ie zijn schoonzuster uit huis doet?

Ik ben veel abrupte zinnen van mevrouw Korver gewend, maar dit had ik toch niet verwacht en ik voelde me zelf kleuren als een bakvis, toen ik naar de reden vroeg.

- Die jongste, die naast Jettie op school zat, is bang voor haar, of eigenlijk bang voor haar niet, ze is bang, dat d'r tante met d'r vader zal trouwen, en dat wil haar moeder niet hebben, en die zal die kinderen straffen,

als ze in de hemel komen. Ze heeft deze wonderlijke zin met zoveel nadruk opgezegd, dat ik hem nog letterlijk na kan schrijven.

Hier hebben we dus de oplossing van het probleem. Ze zijn bang voor een gestorven moeder, en ze hebben iets opgevangen van de vroegere strijd om him vader.

Marjan is loyaal heeft Luiten gezegd, en Marjan is de grootste oorzaak.

Maar nu kan het me ook niets meer schelen, morgen ga ik niet met Luiten, maar met tante Floor praten. Er moet een oplossing gevonden worden, we kunnen deze kinderen niet in hun panische angst laten.

In zo'n geval moet ik mijn eigen gevoel het zwijgen opleggen. Het gaat nu niet meer om de man, het gaat om de kinderen. We mogen ze niet ergeren, niet verhinderen en ik weet zeker, dat ik, als ik nu mijn mond houd, de molensteen verdien.

Mevrouw Korver heeft niets meer gezegd, ze ging nog even naar Jetties klas kijken. Ik geloof dat ik een serie onbenulligheden gelanceerd heb, maar mijn gedachten waren bij die twee half verweesde kinderen, die geen andere herinnering aan hun moeder meer hebben dan een grote angst, angst, dat ze terug zal komen.

23 april

Vanmiddag werd ik opgewacht door twee vrouwen, Miens moeder en tante Floor. Miens moeder nam het woord.

- U moet mij niet vrijpostig vinden, maar deze dame kwam om u te spreken, en ze viel bekant flauw in de gang, ze dacht dat u al thuis zou zijn, en toen zei ik: mens kom d'r in, een bakkie thee zal je goed doen.

Ze verdween, en even later zaten tante Floor en ik tegenover elkaar.

- Ik ga weg, zei ze abrupt, vanavond nog, mijn bagage is al verzonden, en ik... Ze snikte zo, dat zij haar zin niet kon afmaken. Ik deed maar net als Miens moeder en schonk een kop thee in. En daarna kreeg ik met horten en stoten het verhaal.

Mevrouw Korver had haar iets verteld, waar de kinderen bang voor waren, zij was blij dat ze het wist, en wilde vandaag aan Marjan uitleggen, dat ze alleen maar in huis was voor de huishouding, en dat ze weg zou gaan als vader andere hulp kon krijgen. Ik heb het zeker niet goed uitgelegd, zei ze zielig, want Marjan begon ineens. Ik moest niet zo liegen, zei het kind, ik was blij, dat haar moeder dood was, want ik wou met haar vader trouwen, dat had haar moeder dikwijls genoeg gezegd. Als haar vader eens boos werd om een knoop die van zijn jas af was of om sokken, die nog gestopt moesten worden zei moeder het altijd, zij, Marjan, had het dikwijls genoeg gehoord als ze nog wakker in haar bedje lag. Maar het zal niet gebeuren, had het kind gegild, het zal niet gebeuren, daar zorgen Ineke en ik voor. En toen was ze naar boven gerend, waar Ineke lag, dat kind... ze kwam niet meer naar beneden, Marjan bracht haar eten, en tegen haar zei ze niets, en vroeger was het zo'n lief ding.

- Ik kan niet meer terug, zei tante Floor, ik kan niet meer terug, ik ga met de trein van zeven uur...

- Weet Kees het al, wat zegt hij? vroeg ik, en nu ik dit neerschrijf merk ik, dat ik Luiten bij zijn voornaam noemde.

- Het kan me niet schelen, hij denkt dat ik een boodschap ben doen, maar ik ga weg.

Ik wist niet, wat ik zeggen of doen moest, en ik had de woorden om tante Floor te overreden om, al was het maar voor één nacht, weer naar haar zwager te gaan al op mijn lippen, toen Miens moeder binnenkwam, met een paar gebakken eieren en een kop koffie.

- Je moet niet met een lege maag op reis gaan, juffrouw, zei ze en zette het eten voor tante Floor neer. En nou mot je je niet koortsig maken over je zwager, daar stuur ik mijn schoonzoon wel even naar toe... Vanavond moet hij zich maar redden en morgen zullen we wel raad schaffen.

De maatregelen, die de oude vrouw voorstelde, scheen tante Floor niet meer te horen. Ze at als een gehoorzaam kind haar bord leeg, bedankte plichtmatig en stond op om heen te gaan.

Toen ze de deur uit was, zei Miens moeder: Ik wist niet hoe u er tegenover stond, maar als ik in uw plaats was, zou ik zelf met die mijnheer over haar gaan praten. Ze is naar u toe gekomen, dus u weet er van, en het is nooit bevallig, wanneer een vreemde je vuile was ziet.

Tegen haar argumenten is weinig in te brengen, daarom ga ik straks op de fiets naar Luiten. De groene takken wuiven zachtjes heen en weer. En de havenlichten lijken me deze avond zeer vertrouwd.

24 april

Ik was gisteravond te moe om nog iets te schrijven... Miens moeder is onontkoombaar. Ik heb niet eens geprotesteerd, toen ze voor mij ook eieren bracht en zei, dat ik maar gauw moest gaan, want een man alleen met twee kinderen, die schapen zouden veel te laat naar bed komen, hij zit natuurlijk op zijn schoonzuster te wachten.

Ik ben gehoorzaam op mijn fiets gestapt en naar Luiten gegaan. Hoe bestaat het dat een man in zo'n minimum van tijd zo'n maximum aan rommel kan presteren. De kamer was een grote wanorde, alle stoelen waren kasten, en in de keuken kon je geen voet meer

zetten. Ik geloof ook dat tante Floor, sinds de werkster er verleden week vrijdag niet geweest is, geen hand uitgestoken heeft. Het is gek, maar deze rommel maakte mijn bezoek zeer gemakkelijk. Ik heb eerst de kinderen naar bed gebracht en Luiten naar boven gestuurd voor hun avondgebedje. Luiten had ze, zoals Ineke me vertelde, lekker brood van de broodplank laten eten, die vet van de boter midden op de tafel prijkte.

Het was voor mij vanzelfsprekend, dat vader het avondgebedje deed, dat gebeurde bij ons thuis ook altijd, ik voel het nog als de laatste groet van het hoofd van het gezin. Vader deed het aan tafel, als hij (gelukkig zelden) naar een vergadering moest, ook als we groter werden. Maar Luiten scheen dit heel wonderlijk te vinden en de kinders ook. Moeder deed het altijd, zei Marjan en bij tante Floor hebben we het lekker nooit gedaan als ze er bij was. Toen heb ik Marjan uitgelegd, dat, nu haar moeder in de hemel was, haar vader hiervoor zou zorgen, omdat die bij hen hoorde. Het kind knikte overtuigd, maar Luiten keek me vreemd aan. Waarom kon u dat niet doen, was zijn eerste vraag. Omdat ik niet tot het gezin behoor, waar u het hoofd van bent, heb ik hem gezegd, de kinders wachten op u. Mannen zijn onhandige koppige wezens, het liefste had ik hem bij zijn schouders gepakt en gezegd, ga nu maar even jong, maar dat was natuurlijk niet betamelijk. Ik ging daarom zeer nadrukkelijk aan het werk, zodat er voor hem niets meer over bleef dan de trap op te gaan. Het tevreden geluid waarmee hij begroet werd toonde aan hoe nodig zijn kinderen hem hadden.

Hij bleef lang boven en kwam pas naar beneden, toen ik de koffie al klaar had en de vaat gewassen.

Ik merkte, dat hij nerveus was, en schonk maar koffie in. Moeder zou zeggen, kind, als ik niet weet wat ik zeggen moet als ik visite heb, grijp ik maar naar mijn

theepot, en ze heeft gelijk. Gek dat ik nu op dit moment aan haar moest denken, het gaf me rust.

Daarom kon ik ook over tante Floor beginnen en de kinderen. Het was een moeilijk gesprek, want ik had het gevoel of ik een gestorven moeder in staat van beschuldiging stelde.

Nadat alles gezegd was, wat gezegd moest worden, kwamen we tot de vraag: wat nu? Het was nog maar kwart voor negen, ik was hier kwart over zeven wist ik, kan in anderhalf uur zoveel gezegd en gedaan worden?

Op mijn aanraden is Luiten naar de gezinshulp gegaan en heb ik op de kinderen gepast tot hij terugkwam. Toen ben ik weer naar huis gegaan. Dat is het verloop van de avond, waar ik zo tegen opgezien heb. Morgen komt de weduwe Gootjes in het gezin Luiten, zij is een resolute vrouw van even vijftig.

27 april

Ik moet aan de zomertentoonstelling gaan denken, en aan een bazar, we moeten nodig leermiddelen hebben en onze subsidie is te weinig. Nu herinner ik me de raad van vader Korver. En ik heb, zittend op moeders plaats voor het raam en kijkend naar het drukke havenbeweeg, de onderwerpen samengesteld, waarover we samen plakken kunnen, ook andere verkoopbare kinderwerkjes heb ik uitgedacht, morgenavond krijg ik de helpsters hier en dan kunnen we starten. Eerst was er Ineke Luiten en nu is er plotseling een hele kleuterschool. En ik voel me bevoorrecht boven tante Floor, die niets heeft, waarop ze terug kan vallen. Of misschien heeft ze het niet nodig, misschien heeft ze hier niets verwacht.

28 april

Vandaag waren Marjan en Ineke samen op school. Marjan was vrolijk en ontspannen en ze holden hun vader tegemoet toen hij hen om elf uur kwam halen. Het schijnt in orde te zijn in dat kleine gezinnetje. Ik ga er maandag heen om over de bazar van onze school te spreken. Het kan nu weer. Ik moet me wel haasten, want ik wil graag de bazar achter de rug hebben voordat Willy weggaat. Liesbeth maakt zich zo nerveus voor haar mondeling examen, dat ik het niet verantwoord vind om haar met extra drukte lastig te vallen. En Joke is, hoewel ze niet tegenvalt, voor zulke dingen te jong en te langzaam. Ik zelf voel me op het ogenblik kracht voor drie hebben, het zal best allemaal heel goed in orde komen.

30 april

We hebben vanmorgen de verjaardag van onze Koningin gevierd, zo vrolijk en zo uitbundig als dit alleen op een kleuterschool mogelijk is. En hoewel alle dingen als optocht en poppenkast en traktatie zeer geslaagd mochten heten, waren we toch blij dat deze schooldag om twaalf uur afgelopen was.

Ik had geen afspraken en daar het kort dag was, ben ik deze middag naar Luiten gegaan om hem advies te vragen over de bazar. Toen ik de bekende weg fietste verheugde ik me erop, dat het net als vroeger zou zijn. Ik heb me vergist. Het begon al, doordat hij alleen thuis was. De kinderen waren met mevrouw Gootjes mee naar het Oranjefeest. Hij vertelde half lachend, dat ze gezegd had: voor u geeft het geen pas, als weduwnaar zijnde, maar die arme schapen kan je

dat niet aandoen. Toen probeerde hij me volgens de regelen van de kunst een kop thee in te schenken. Je hebt mannen, die dat genoeglijk kunnen doen, maar Luiten is ten enenmale onbegaafd op dit gebied, hij stuntelde zo, dat ik het maar van hem overgenomen heb, wat hij dankbaar, zeer dankbaar aanvaardde. Er kwam een beklemming tussen ons, zodat ik moeite had, over de bazar te beginnen. Ik voelde, dat hij niet luisterde, en daarom klonken mijn eigen woorden ook stuntelig.

Plotseling ging hij opstaan, liep naar het raam, ging weer zitten.

Toen zei hij: ‘We hebben je nodig, zou je, na verloop van tijd, bij ons willen komen, niet alleen voor de huishouding, maar voorgoed?’

Dat één kleine zin je hele wereld kan veranderen. Ik kon niets zeggen, ben naar huis gefietst, beloofde hem alleen overmorgen te schrijven.

Beneden me is het druk, en straks moet ik naar een concert, de traditionele uitgang op Koninginneavond. De takken van de bomen wuiven. Het lijkt een afscheid. Zal ik dit allemaal vaarwel moeten zeggen?

1 mei

Ineke was verschrikkelijk lastig. Toen werd het me duidelijk: een hoofd van de kleuterschool kan wel gevonden worden, maar een tweede moeder, die Ineke Luiten begrijpt?

2 mei

Voor me liggen twee brieven, één waarin ik over drie maanden ontslag vraag als hoofd van de kleuter-

school, en één, waarin ik aan Kees Luiten schrijf, dat ik bij hen kom. Het besluit is moeilijk geweest. Ik kan niet zeggen, dat ik een stralende verliefde jonge vrouw ben. Ik heb er behoefte aan om mijn gevoelens op papier te zetten, precies zoals ik ze aan mijn moeder zou zeggen. En moeder zou het begrijpen, zoals ik Marjan en Ineke begrijp. Moeder, zou ik zeggen, ik weet, dat ik daar nodig ben, de kinderen houden van me en Kees moet verzorgd worden, en dat zou ik graag doen, want ik weet, dat ik bij hem hoor.

Ik weet ook, moeder, dat veel mensen zullen zeggen: gelijk heeft ze, ze kan nooit meer zo goed weg komen, ze werd al oud in de keuken. Ik voel ze dit denken en dat maakt mijn besluit bitter. Ik doe het toch, omdat ik Kees Luiten graag mag, en daarom me verantwoordelijk voel voor zijn kinderen.

3 mei

Nu weet ik dat mijn besluit goed is. Ik had nog niet de moed om mijn ontslagaanvraag weg te sturen, ook heb ik er op school niets van gezegd.

Maar nu zal ik het doen. Voor me ligt een brief van tante Floor. Ze bedankt me voor mijn hulp, en ze zegt, dat ze weet, dat haar zwager mij nodig heeft, ze smeekt me hem niet af te wijzen. Ik weet hoe hij is, zegt ze in haar brief, hij was niet gelukkig met mijn zuster, omdat zijn geweten ten opzichte van mij sprak. En mijn zuster wist het, ze heeft de kinderen geleerd, dat ik gevaarlijk was, ik zie het nu duidelijk in, ik had nooit moeten komen, maar ja, ze zeiden hier, dat ik de aangewezen persoon was. Ik heb hier werk moeten laten liggen, dat verwaarloosd is, en ik heb daar brokken gemaakt, ik wist, dat ik ze maakte, ondanks mezelf.

Tante Floor drukt zich in haar brieven moderner uit, dan in haar conversatie. Of misschien was ze wel geremd. Ik vind dat dit modewoord hier op zijn plaats is.

5 mei

Het schoolbestuur zal mijn ontslag aanvaarden. De moeders weten iets, ze geven mij gelijk, en het personeel vindt het lam, dat zijn in het kort de reacties, zodat ik moedig mijn maatregelen kan treffen voor de laatste drie maanden. Moeder, ik zal die niet hierin opschrijven, mijn leven heeft een heel ander aspect gekregen, zoals de bomen voor ons raam krijgen als er weer lente komt. Kees is hier al twee maal geweest. Ik kan moeilijk over onze verhouding schrijven, er zijn dingen, die je niet ontleden kunt, het is echter net zo als ik het verwacht had, en zijn kinders zijn blij. Ineke vooral.

Miens moeder heeft besloten, dat je met de doojen (daar bedoelt ze haar man mee) niet kan huizen, als ik toch mettertijd tot een trouwdag zou komen, zou het dan niet mogelijk zijn, dat zij hier bleef, met haar dochter in mijn woning. De oplossing is niet gek, maar volkshuisvesting?

12 mei

Liesbeth is geheel tegen haar verwachtingen in geslaagd. Ze gaat nu met Joke samenwonen, zodat alles geregeld is. Alleen moet ik nog een goed afscheidsfeest met de kinderen in elkaar zetten.

17 mei

Dat een klein, vies dier als een luis, zoveel in het leven van een mens kan veranderen.

Vanmorgen kwam mevrouw Korver bij me. Jettie kreeg luizen van Ineke Luiten, en omdat ik toch, nou enfin u begrijpt me wel dacht ze, dat ze mij moest waarschuwen. Jettie klaagde ook, dat Ineke niet fris rook.

Ik had Ineke, om veel praatjes te voorkomen, niet te veel aandacht gegeven. Ook ben ik niet meer naar hun huis gegaan. Nu had ik wel van Marjan gehoord, dat mevrouw Gootjes ziek was en dat nu Koks, een jong ding bij hen thuis kwam, maar dat ging ook via gezinshulp en Kees had hier niets van gezegd.

Maar nu vanmiddag, toen Ineke viel en huilde, heb ik haar meegenomen naar het spreekkamertje. Ik heb haar blonde haar bekeken, het leefde, ik heb haar kleertjes bekeken, ze waren goor. En ze vertelde, dat Koks des middags geen tijd had om eten te koken, dat deed vader 's avonds, en dat het brood naar smaakte, maar Marjan zei, dat Koks gauw weg zou gaan, en komt u dan? Ik zag het verwaarloosde kind, dat vertrouwelijk tegen me aanleunde.

Die middag ben ik op bezoek gegaan, wat kunnen mij de mensen schelen.

Marjan was aan het afwassen en zei: Koks moest een nieuwe jurk kopen en ze heeft aan vader vrij gevraagd, vader vindt alles goed, legde Marjan uit, terwijl ze met een oude schort van haar moeder voor als een klein huisvrouwkje in de dop bij de gootsteen stond.

Zal ik je even helpen, dan zetten we daarna gezellig een kopje thee voor vader.

Vader komt toch nooit voor half zes uit school, dan kookt hij rijst.

Kees, jongen, waarom heb je mij al die dingen niet gezegd, om mijn goede naam ploeter je door, met je kinderen. Op dit moment, in je vuile keuken, waar Marjan voor een vette gootsteen stond te tobben, ben ik pas voorgoed met jou en jouw gezin samengebonden. Ik denk niet, dat je dit begrijpen zult, maar Marjan begreep me. - Kunt u nu niet direct komen, vroeg ze, het is allemaal zo naar.

Ik kom, kind, heb ik gezegd en ik zal die belofte houden.

18 mei

Doodmoe, eerst naar Luiten, toen naar school, toen weer naar Kees en de kinderen. Alleen Miens moeder begrijpt het. Je doet het best, meid, zei ze, en ze gaf me een warme kop koffie.

20 mei

Ik heb een deputatie van het schoolbestuur gehad. Ik breng de school in opspraak, al ben ik nu de aanstaande mevrouw Luiten, toch geeft het geen pas me dagelijks met hem alleen onder één dak te bevinden. Deze nette zin kraamde de Groot uit. Ik heb me niet verdedigd, ik heb alleen gezegd, dat ik mijn ontslag liefst zo gauw mogelijk wilde hebben.

23 mei

Ik heb mijn ontslag gekregen, ik weet, dat er over gesproken is om het niet eervol te laten zijn, ik weet, dat moeders mij bekletsen en dat er geen officieel af-

scheid zal wezen. Dat kan niet lijn, ze hebben Kees ook al de raad gegeven om te solliciteren.

Het is allemaal volkomen begrijpelijk. Wat ik doe is niet ‘netjes’, maar het is broodnodig. Het is geen zaak van verliefdheid of liefde, het is een zaak van barmhartigheid, dit gezin is zo verwaarloosd, dat ik er niet graag een vreemde in zou halen, dat zou schatten en schatten kosten.

16 juli

Mijn trouwdag. Er waren veel mensen bij het stadhuis en veel mensen in de kerk. Marjan en Ineke zijn met ons meegegaan en tante Floor.

Marjan gaf me uit eigen beweging een zoen.

Van tante Floor een stel geborduurde onderleggers voor onze bordjes. Ieder heeft een andere kleur en een andere voorstelling. Zou ze weten, dat ik die dingen zo prachtig vond?

Van de familie Korver een eigengemaakte schemerlamp.

En van de helpsters de schilderijen van een herfstboom en een lenteboom.

Ineke juichte toen ze kwamen. Eén voor pappie en één voor u.

Voor allebei, allebei, zei Marjan.

Maar op die avond, toen ik die kinderen naar bed bracht, als een heuse moeder, volgens Ineke, zei Kees tegen me, dat hij blij, het meeste blij was met die twee geplakte schilderijen. De herfstboom en de lenteboom. Ze zijn jouw werk, zei hij. Je hebt bijna je luister verloren in de storm, en nu kun je in ons gezin, met ons gezin weer worden als de lenteboom.